

АНОТАЦІЯ

Пономарьова О.О. Правовий статус Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду в Україні. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.10 «Судоустрій; прокуратура та адвокатура» – Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Міністерство освіти і науки України. – Київ, 2019.

Підготовка дисертації здійснювалась в Приватному вищому навчальному закладі «Львівський університет бізнесу та права». Захист дисертації відбудеться в Київському національному університеті імені Тараса Шевченка.

В дисертації аналізуються теоретико-методологічні та організаційно-правові засади правового статусу Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду в Україні.

Об'єктом дисертаційного дослідження визначено організацію та діяльність Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду в Україні.

Предметом дослідження є правовий статус Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду в Україні.

Метою дисертаційного дослідження є вирішення наукового завдання щодо розробки теоретичних, правових та праксеологічних засад правового статусу Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду.

Для реалізації поставленої мети автором в комплексі використовуються історико-правовий, порівняльно-правовий, системного аналізу, статистичний, системно-структурний, формально-юридичний, формально-логічний, структурно-функціональний, комплексний, логічний та інші методи, підходи і прийоми наукового пізнання, низка емпіричних даних.

У роботі формулюється наукова новизна отриманих результатів, яка полягає в тому, що дисертація є спеціальним комплексним дослідженням, в якому вперше проаналізовано, систематизовано та отримали подальший розвиток науково-теоретичні засади правового статусу Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду, а також розроблено конкретні пропозиції щодо вдосконалення законодавства, спрямовані на підвищення ефективності організації його діяльності та забезпечення функціонування

Досліджуються етапи становлення та розвитку касаційної інстанції в господарському судочинстві України, а також теоретичне розуміння спільних рис організаційно-правових форм касаційної інстанції в господарському судочинстві України та зарубіжних країн.

Здійснюється аналіз висновків Європейська комісія «За демократію через право» (Венеціанської комісії) щодо судоустрою України та наукове дослідження нормативного закріплення правового статусу Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду. Розкривається зміст правового статусу Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду. Доводиться, що Касаційний господарський суд є правонаступником Вищого господарського суду України в частині публічної функції касації та матеріально-технічної бази останнього.

Аргументується недоцільність вживання у назві вказаного структурного підрозділу Верховного Суду слова «суд» та пропонується його перейменування на Касаційну господарську палату Верховного Суду.

Здійснюється аналіз наукових підходів до розуміння сутності понять «функція» та «повноваження», а також підходів вчених до їх класифікації. Надається власна класифікація функцій та повноважень Касаційного господарського суду. Проводиться порівняльний аналіз повноважень суду касаційної інстанції, визначений Господарським процесуальним кодексом України в редакції до набрання чинності Законом України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного

судочинства України та інших законодавчих актів» від 03.10.2017 №2147-VIII та після набрання ним чинності. Здійснюється аналіз характерних змін господарського процесуального законодавства в частині повноважень суду касаційної інстанції та відзначаються прогалини нового Господарського процесуального кодексу України в редакції вказаного Закону України від 03.10.2017 №2147-VIII.

Здійснюється аналіз співвідношення повноважень Касаційного господарського суду та Великої Палати Верховного Суду.

Розмежовуються поняття «організаційно-правового забезпечення» та «адміністрування» як зовнішнього та внутрішнього організуючого впливу відповідно. Розкриваються особливості організаційно-правового забезпечення діяльності Касаційного господарського суду та його адміністрування. Диференціюються напрями та класифікуються суб'єкти організаційно-правового забезпечення діяльності Касаційного господарського суду.

Формулюються такі поняття як: «організаційно-правове забезпечення діяльності Касаційного господарського суду», «адміністрування Касаційного господарського суду», «повноваження Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду».

Визначається перелік адміністративних посад у структурі Касаційного господарського суду. Досліджується процедура обрання на посади, зокрема, Голови Верховного Суду та Голови Касаційного господарського суду, а також здійснюється аналіз співвідношення виконуваних ними функцій.

На підставі аналізу нормативно-правових актів та праць вчених визначаються критерії, яким мають відповідати судові адміністратори, а також процедура призначення на посаду керівника апарату Верховного Суду та керівника секретаріату Касаційного господарського суду.

Обґрунтовується, що кадрове забезпечення в залежності від суб'єктів (добір суддів чи працівників апарату) може виступати як елементом організаційно-правового

забезпечення, так і елементом адміністрування. Класифікуються суб'єкти, які здійснюють кадрове забезпечення

Розкриваються особливості спеціальної процедури добору суддів Касаційного господарського суду, визначаються її основні етапи. Аналізується роль Громадської ради доброчесності в процедурі відбору суддів, а також з'ясовується сутність самого критерію «доброчесність».

Надаються пропозиції щодо вдосконалення норм чинного законодавства України, які забезпечують функціонування Касаційного господарського суду. Розкривається практичне значення одержаних у дисертації результатів та напрями їх використання в науково-дослідницькій, правотворчій, правозастосовній діяльності та навчальному процесі.

Ключові слова: Касаційний господарський суд, Верховний Суд; правовий статус; організаційно-правове забезпечення; адміністрування, касаційна інстанція.

SUMMARY

Ponomarova O.O. Legal status of the Commercial Cassation Court in the Supreme Court in Ukraine. – Qualifying scientific work on the rights of manuscripts.

Thesis for the obtaining Candidate of Law scientific degree in the specialty 12.00.10 – judiciary; public prosecution and advocacy. – Taras Shevchenko National University of Kyiv. Ministry of Education and Science of Ukraine. – Kyiv, 2019.

The Thesis was prepared at Private higher education institution "Lviv University of Business and Law". The defense of the dissertation will be held at Taras Shevchenko National University of Kyiv.

The Theses examines the theoretical, legal and praxeological principles of the legal status of the Commercial Cassation Court in the Supreme Court in Ukraine.

The object of the Thesis is the organization and functioning of the Commercial Cassation Court in the Supreme Court in Ukraine.

The subject of research is the legal status of the Commercial Cassation Court in the Supreme Court in Ukraine.

The purpose of the Thesis is to solve the scientific task of developing the theoretical, legal and praxological principles of the legal status of the Commercial Cassation Court in the Supreme Court in Ukraine.

For achieving this goal, the author uses the combination of historical, comparative, method of system analysis, statistical, system-structural methods, technical legal method, formal-logical (dogmatic), structural-functional, multi-method, the logical and other methods, approaches and techniques of scientific knowledge, a series of empirical data.

The Thesis formulates the scientific novelty of the obtained results, which consists in the fact that the Thesis is a special comprehensive study, in which for the first time the scientific and theoretical basis of the legal status of the Commercial Cassation Court in the Supreme Court was analyzed, systematized and further developed, as well as specific proposals were made regarding improvement of the legislation aimed at improving the efficiency of its organization and functioning.

The stages of formation and development of cassation instance in economic legal proceedings of Ukraine are studied, as well as theoretical understanding of common features of organizational and legal forms of cassation instance in economic legal proceedings of Ukraine and foreign countries.

The analysis of the conclusions of the Venice Commission on the judicial system of Ukraine and the scientific study of the normative consolidation of the legal status of the Commercial Cassation Court in the Supreme Court are fulfilled. The content of the legal status of the Commercial Cassation Court in the Supreme Court is revealed. It is argued that the Commercial Cassation Court is the successor to the Supreme Economic Court of Ukraine in the part of the public function of cassation and the material and technical base of the second.

It is argued that it is not necessary to use the word "court" in the name of the said structural subdivision of the Supreme Court, and it is proposed to be renamed the Commercial Cassation Chamber of the Supreme Court.

An analysis of scientific approaches to understanding the essence of the concepts of "function" and "power", as well as the approaches of scientists to their classification. An own classification of the functions and powers of the Commercial Cassation Court is provided. A comparative analysis of the powers of the court of cassation, defined by the Commercial Code of Ukraine in the wording before and after the entry into force of the Law of Ukraine "On Amendments to the Commercial Procedural Code of Ukraine, the Civil Procedural Code of Ukraine, the Code of Administrative Legal Proceedings of Ukraine and other legislative acts" No. 2147-VIII of 10/03/2017. The analysis of characteristic changes of economic procedural legislation in the part of the powers of the court of cassation instance is carried out and the gaps of the new Commercial Procedural Code of Ukraine are indicated as amended by the specified Law of Ukraine No. 2147-VIII of 10/03/2017.

An analysis of the correlation between the powers of the Commercial Cassation Court and the Grand Chamber of the Supreme Court is carried out.

The concept of "organizational and legal support" and "administration" as external and internal organizing influence respectively, are distinguished. The peculiarities of organizational and legal support of activities of the Commercial Cassation Court and its administration are revealed. The directions are differentiated and the subjects of organizational and legal support of the Commercial Cassation Court are classified.

Such concepts as «organizational and legal support of activities of the Commercial Cassation Court», «administration in the Commercial Cassation Court» and «the powers of the Commercial Cassation Court in the Supreme Court» are identified.

A list of administrative positions within the structure of the Commercial Cassation Court is determined. The procedure of election as, in particular, the Chairman of the Supreme Court and the Chairman of the Commercial Cassation Court in the Supreme Court, is examined, as well as the analysis of the correlation of their functions is performed.

On the basis of the analysis of legal acts and scientific literature, the criteria to be met by the court administrators, as well as the procedure for appointing to the office of the head of the Supreme Court's administration and the head of the secretariat of the Commercial Cassation Court are determined.

It is substantiated that human resourcing, depending on the subjects (selection of judges or employees of the administration), can serve as an element of organizational and legal support, as well as an element of administration. The classifications of the subjects that provide human resourcing are classified.

The features of the special procedure of selection of judges to the Commercial Cassation Court are revealed, its main stages are determined. The role of the Public Integrity Council in the procedure for selection of judges is analyzed, and the essence of the criterion of "integrity" is determined.

Proposals on improving the norms of the current legislation of Ukraine, which ensure functioning of the Commercial Cassation Court, are provided. The practical significance of the results obtained in the dissertation and directions of their use in research, law-making, law-enforcement activity and educational process are revealed.

Keywords: Commercial Cassation Court, Supreme Court, legal status, organizational and legal support, administration, cassation instance.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях

1. Косткіна О.О. Функція допуску Вищим господарським судом України справи до провадження Верховного Суду України. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». Спецвипуск. Т. 3. Ч. 1. 2013. С. 17-20.

2. Косткіна О.О. Місце та роль Вищого господарського суду України у системі судів загальної юрисдикції. Порівняльно-аналітичне право. 2014. № 1. С. 324-326. URL: http://www.pap.in.ua/1_2014/96.pdf.

3. Пономарьова О.О. Реформування Вищого господарського суду України: ліквідація чи реорганізація у Касаційний господарський суд? Науковий вісник публічного та приватного права. 2016. Вип. 2. Т. 4. С. 156-160.

4. Пономарьова О.О. Історія виникнення інституту касації в господарському судочинстві. Вісник кримінального судочинства. 2016. № 4. С. 101-108.

5. Пономарьова О.О. Повноваження Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду відповідно до Господарського процесуального кодексу України в редакції Закону України №2147-VIII від 03.10.2017. Вісник кримінального судочинства. 2017. № 4. С. 175-181.

6. Пономарьова О.О. Деякі аспекти процедури відбору кандидатів на посаду судді Верховного Суду. Вісник кримінального судочинства. 2018. № 3. С. 159-166.

Тези доповідей на конференціях

1. Косткіна О.О. Функція допуску Вищим господарським судом України справи до провадження Верховного Суду України. *Правові засоби захисту прав людини в контексті трансформації українського суспільства*: матеріали міжн. наук.-практ. конференції (Київ, 10–12 грудня 2015 р.). Київ, 2015. С. 48-50.

2. Пономарьова О.О. Щодо місця та ролі Вищого господарського суду України у системі судів загальної юрисдикції: матеріали V міжн. наук.-практ. конференції «Малиновські читання» (Острог, 30 вересня – 1 жовтня 2016 року). вид-во Нац. ун-ту «Острозька академія». Острог, 2016. С. 265-266.

3. Пономарьова О.О. Розвиток інституту касації в господарському судочинстві за часів незалежності України 2016. *Розвиток наукових досліджень у XXI столітті*:

сучасні реалії та перспективи майбутнього: матеріали міжн. наук.-практ. конференції (Київ, 27 травня 2016 р.). Київ, 2016. С. 89-91.

4. Пономарьова О.О. Реформування Вищого господарського суду України: ліквідація чи реорганізація у Касаційний господарський суд? *Судова реформа в Україні: реалії та перспективи*: матеріали міжн. наук.-практ. конференції (Київ, 18 листопада 2016 р.). Київ, 2017. С. 439-442.

5. Пономарьова О.О. Становлення та розвиток інституту касації в господарському судочинстві. *Актуальні проблеми правоохоронної діяльності*: матеріали міжн. наук.-практ. Інтернет конференції (Севєродонецьк, 23 грудня 2016 р.). Севєродонецьк, 2017. С. 264-266.

6. Пономарьова О.О. Деякі аспекти формування суддівського корпусу Верховного Суду. *Актуальні питання реформування процесуального законодавства в Україні*: Збірник тез Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених (Київ, 1 грудня 2017 р.). Київ, 2017. С. 35-37.

7. Пономарьова О.О. Повноваження Касаційного господарського суду Верховного Суду відповідно до проекту Закону України № 6232 від 23.03.2017. *Актуальні проблеми судового права*: матеріали всеукр. наук.-практ. конференції, присвяченої пам'яті професора Івана Єгоровича Марочкіна (Харків, 20 квітня 2017 р.). Харків, «Право», 2017. Том 1. С. 228-229.

8. Пономарьова О.О. Добросесність як критерій відбору кандидата на посаду суддів Верховного Суду. *Міжнародні стандарти справедливого правосуддя та їх імплементація в українське законодавство*: матеріали міжн. наук.-практ. конференції (Київ, 17 грудня 2018). Київ, 2018. С. 220-214.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	13
ВСТУП	14
РОЗДІЛ 1. СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК КАСАЦІЙНОЇ ІНСТАНЦІЇ В ГОСПОДАРСЬКОМУ СУДОЧИНСТВІ	23
1.1. Історія становлення та розвитку касаційної інстанції в господарському судочинстві.....	23
1.2. Організаційно-правові форми касаційної інстанції в господарському судочинстві зарубіжних країн.....	54
Висновки до розділу 1	79
РОЗДІЛ 2. КАСАЦІЙНИЙ ГОСПОДАРСЬКИЙ СУД У СКЛАДІ ВЕРХОВНОГО СУДУ ЯК СУБ'ЄКТ ПРАВОСУДДЯ	83
2.1. Місце Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду в системі судів загальної юрисдикції.....	83
2.2. Функції Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду.....	97
2.3. Повноваження Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду.....	104
Висновки до розділу 2	124
РОЗДІЛ 3. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА АДМІНІСТРУВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ КАСАЦІЙНОГО ГОСПОДАРСЬКОГО СУДУ У СКЛАДІ ВЕРХОВНОГО СУДУ	128
3.1. Організаційно-правове забезпечення діяльності Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду.....	128
3.2. Адміністрування у Касаційному господарському суді у складі Верховного Суду.....	155

3.3. Кадрове забезпечення діяльності Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду як елемент організаційно-правового забезпечення та адміністрування.....	178
Висновки до розділу 3.....	218
ВИСНОВКИ.....	222
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	227
ДОДАТКИ.....	252

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

- ВГСУ** – Вищий господарський суд України;
- Венеціанська комісія** – Європейська комісія «За демократію через право»;
- ВККСУ** – Вища кваліфікаційна комісія суддів України;
- ВРП** – Вища рада правосуддя;
- ВРУ** – Верховна Рада України;
- ВРЮ** – Вища рада юстиції;
- ВСУ** – Верховний Суд України;
- ГПК України** – Господарський процесуальний кодекс України;
- ГРД** – Громадська рада доброчесності;
- ДСАУ** – Державна судова адміністрація України;
- ЄСПЛ** – Європейський суд з прав людини;
- ЗУ** – Закон України;
- ЗУНР** – Західноукраїнська народна республіка;
- КМУ** – Кабінет Міністрів України;
- КСУ** – Конституційний Суд України;
- НАДС** – Національне агентство з питань державної служби;
- НШСУ** – Національна школа суддів України;
- СРСР** – Союз Радянських Соціалістичних Республік;
- ст.** – століття;
- УРСР** – Українська Радянська Соціалістична Республіка;
- ЦК України** – Цивільний кодекс України.

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Закон України «Про судоустрій і статус суддів» декларує, що судова влада в Україні функціонує на засадах верховенства права відповідно до європейських стандартів і забезпечує право кожного на справедливий суд. Дане положення є однією з головних ознак правової та демократичної держави. Разом з тим, закріплення законодавцем відповідної норми на даний час лише визначає напрямок організації та вдосконалення механізму відправлення правосуддя, в той час як сама судова система постійно перебуває в руслі змін, що запроваджуються в ході пошуку оптимальної її форми.

Питання щодо необхідності реформування судової системи України через її малоефективність піднімалось неодноразово, але дійсно суттєвих змін, які б могли, в тому числі, відновити довіру до правосуддя зі сторони суспільства, судоустрій почав зазнавати лише в ході реформи 2016 – 2019 років. Так, у 2017 році було створено новий Верховний Суд та у його складі касаційні господарський, цивільний, кримінальний та адміністративний суди. Оновлено в цілому законодавство про судоустрій та розроблено нові процесуальні кодекси. При цьому реформування саме системи судів касаційної інстанції зайняло ключове місце серед вказаних змін та справедливо в значній мірі привернуло увагу громадськості, сформувавши пов'язані з цим надії на якісні зміни в процесі здійснення судочинства.

Заміна чотирьохрівневої структури системи судоустрою на трьохрівневу, запровадження єдиного найвищого суду з наділенням його функціями касаційної інстанції, введення якісно нової відкритої та прозорої процедури добору суддів Верховного Суду виступили головними змінами, спрямованими на формування якісного механізму забезпечення сталості та єдності судової практики, який має стати реальним кроком на шляху зміцнення законності та дотримання принципу верховенства права. Саме касації, як останній та найвищій судовій інституції, відведено провідне місце в судовій системі. При цьому, особливого значення в умовах

розбудови економіки держави і, як наслідок, благополуччя громадян, в першу чергу, набуває діяльність Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду, покликаною забезпечити швидке та ефективно вирішення спорів за участю суб'єктів господарювання.

Проблеми правового статусу та організації функціонування суду касаційної інстанції, в тому числі в сфері господарської юрисдикції, неодноразово ставали предметом наукових досліджень. Зокрема, особливу увагу цим питанням приділяли такі вчені як К.М. Біда, А.М. Бірюкова, В.Д. Бринцев, К.Л. Василяка, М.Й. Вільгушинський, Н.І. Глазунова, Л.Є. Гузь, С.В. Глущенко, В.В. Городовенко, К.В. Гусаров, О.Ю. Дудченко, А.А. Іванищук, Р.В. Ігонін, Т.Є. Кагановська, В.В. Калініченко, В.М. Коваль, С.В. Которобай, О.В. Краснобарова, І.Є. Марочкін, Л.М. Москвич, А.О. Неугодніков, С.Ю. Обрусна, А.Й. Осетинський, Б.Д. Плотницький, М.А. Погорецький, В.Я. Погребняк, С.В. Прилуцький, Д.М. Притика, І.Л. Самсін, В.В. Сердюк, Н.В. Сібільова, А.А. Стрижак, Л.І. Фесенко, Т.Ю. Фортуна, О.З. Хотинська-Нор, О.Г. Яновська та інші.

Водночас особливості створення, організації та функціонування Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду в Україні на даний час не було предметом окремого комплексного наукового дослідження, а тому набуває особливої актуальності за сучасних умов реформування судової системи.

Зазначене зумовлює необхідність подальших розробок у цій сфері, свідчить про актуальність теми дисертаційного дослідження, що і визначило її вибір.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Наукове дослідження виконане відповідно до Постанови НАН України від 20.12.2013 № 179 «Про Основні наукові напрями та найважливіші проблеми фундаментальних досліджень у галузі природничих, технічних і гуманітарних наук Національної академії наук України на 2014-2018 роки» (далі – Пріоритетні наукові напрями досліджень) та рекомендацій Ради президентів академій наук України для ВНЗ щодо виконання досліджень за Пріоритетними науковими напрямами досліджень (п. 3.4. Політико-

правові науки); в межах НДР Львівського університету бізнесу та права «Судоустрій, прокуратура та адвокатура в євроінтеграційному вимірі». Тему дисертації затверджено рішенням Вченої ради ПВНЗ «Львівського університету бізнесу та права» (протокол № 3 від 16 березня 2016 р.).

Мета і завдання дослідження. *Мета* дисертаційного дослідження полягає у тому, щоб на підставі узагальнення думок вчених, аналізу відповідної нормативно-правової бази вирішити наукове завдання щодо розробки теоретичних, правових та праксеологічних засад правового статусу Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду.

Досягнення поставленої мети вимагає вирішення таких *завдань*:

- визначити та охарактеризувати етапи становлення та розвитку касаційної інстанції господарської юрисдикції на українських землях;
- встановити особливості функціонування судів касаційної інстанції в господарському судочинстві зарубіжних країн;
- розкрити зміст правового статусу Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду;
- класифікувати функції Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду;
- визначити поняття «повноваження Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду», а також здійснити їх класифікацію;
- надати визначення понять «організаційно-правове забезпечення діяльності Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду» та «адміністрування у Касаційному господарському суді у складі Верховного Суду»;
- визначити адміністративні посади у Касаційному господарському суді у складі Верховного Суду;
- проаналізувати особливості кадрового забезпечення Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду та класифікувати суб'єктів, які його здійснюють;

- розробити та надати пропозиції щодо вдосконалення норм чинного законодавства України, які забезпечують процес організації та функціонування Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду.

Об'єктом дослідження є організація та діяльність Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду в Україні.

Предметом дослідження є правовий статус Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду в Україні.

Методи дослідження обрані з урахуванням його мети, завдань, об'єкта і предмета. В роботі використано загальнонаукові та спеціальні методи, які є засобами наукового пошуку для отримання об'єктивних та достовірних результатів. За допомогою використання *історико-правового методу* було надано загальну характеристику основних етапів становлення та розвитку Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду в Україні (підрозділ 1.1). *Порівняльно-правовий метод* був використаний при співставленні положень чинного законодавства України та законопроектних норм, а також національного законодавства з відповідними положеннями законодавства зарубіжних країн (підрозділи 1.2., 2.1., 2.2.). *Метод системного аналізу* використовувався в ході дослідження правових норм, які визначають повноваження Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду, а також під час дослідження особливостей організаційно-правового забезпечення і адміністрування цього судового органу (розділи 2, 3). Шляхом використання *системно-структурного і формально-юридичного* методів проаналізовано поняття правового статусу, а також проведено класифікацію повноважень Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду (розділ 2). *Статистичний* метод дозволив врахувати результати проведення добору кандидатів на посаду судді Верховного Суду під час дослідження окремих етапів такої процедури (підрозділ 3.3.). У процесі дослідження застосовувались також *формально-логічний, структурно-функціональний, комплексний, логічний та інші методи* (розділи 2, 3), які надали змогу комплексно та всебічно дослідити проблемні питання інституту касації.

Науково-теоретичною основою дослідження є праці вчених в галузях судоустрою, господарського процесу, порівняльного правознавства, а також роботи з історії держави і права та інших правових дисциплін.

Нормативно-правовою базою дослідження є Конституція України, Закон України «Про судоустрій і статус суддів», інші нормативно-правові акти України, а також законодавство окремих іноземних держав. Окрема увага приділена новому Господарському процесуальному кодексу України (далі – ГПК України) та порівняльній характеристиці окремих його положень, а також законодавству про судоустрій і статус суддів.

Емпіричну базу дослідження становлять: судова практика Європейського суду з прав людини, дані, отримані під час опитування 210 респондентів (140 адвокатів, 60 суддів). Автором використано особистий досвід, здобутий під час перебування на посаді головного консультанта правового управління Вищого господарського суду України під час надання науково-методичної допомоги робочій групі з підготовки зауважень та пропозицій до законопроекту № 6232 від 23.03.2017 «Проект Закону про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів», а також під час перебування на посадах помічника судді Вищого господарського суду України та Верховного Суду.

Наукова новизна одержаних результатів визначається тим, що представлене дисертаційне дослідження є одним із перших досліджень правового статусу Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду в умовах реформування системи судоустрою в Україні, внаслідок чого сформульовано низку нових наукових теоретичних положень та висновків, запропонованих особисто автором, спрямованих на вдосконалення теоретичної конструкції правового статусу Касаційного господарського суду, зокрема:

вперше:

- визначено правовий статус Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду, а саме доведено, що він є палатою Верховного Суду, яка спеціалізується на розгляді справ, що належать до господарської юрисдикції, а також інших справ, віднесених до його компетенції, та не є самостійним судовим органом;

- охарактеризовано передумови утворення Касаційного господарського суду та доведено, що він є правонаступником Вищого господарського суду України в частині публічної функції касації та матеріально-технічної бази останнього;

- запропоновано власну класифікацію повноважень Касаційного господарського суду за наступними критеріями: 1) за змістом: предметні; функціональні; 2) залежно від стадій касаційного перегляду: повноваження, що реалізуються на стадії відкриття касаційного провадження; повноваження, що реалізуються на стадії касаційного розгляду справи; 3) за процесуальними наслідками: повноваження, що пов'язані зі скасуванням судових актів; повноваження, які не пов'язані зі скасуванням судових актів; 4) за ступенем унікальності: виключні повноваження суду касаційної інстанції; спільні повноваження для усіх інстанцій господарських судів;

- запропоновано в контексті дотримання рекомендацій Європейської комісії «За демократію через право» (Венеціанської комісії) щодо максимального усунення будь-якого впливу на судову систему, скоротити строк, протягом якого Президент України видає указ про призначення судді на посаду, до 15 днів, а також визначити можливість призначення судді на посаду Вищою радою правосуддя самостійно у разі не виконання Президентом України своїх повноважень щодо видачі відповідного указу у визначений законом строк;

- диференційовано напрями організаційно-правового забезпечення діяльності Касаційного господарського суду, а саме: організаційне забезпечення; нормативне забезпечення; кадрове забезпечення; фінансово-економічне забезпечення; матеріально-технічне забезпечення; контрольно-дисциплінарне забезпечення; забезпечення безпеки суддів та суду в цілому;

- обґрунтовано доцільність перейменування Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду на Касаційну господарську палату Верховного Суду;

- запропоновано визначити вимоги щодо мінімального віку (40 років) кандидата, який претендує на зайняття посади судді Верховного Суду;

удосконалено:

- теоретичне розуміння спільних рис організаційно-правових форм касаційної інстанції в господарському судочинстві України та зарубіжних країн;

- розуміння поняття «касаційна інстанція» як вищого судового органу, який забезпечує єдність застосування норм матеріального та процесуального права, не переглядаючи при цьому спору по суті, та не досліджуючи обставин справи та докази, тобто здійснення нормативного контролю;

- наукові погляди щодо реалізації Касаційним господарським судом таких функцій як: здійснення правосуддя; забезпечення єдності судової практики; нагляду за діяльністю нижчих судів; контролю за дотриманням норм права; тлумачення; правороз'яснювальної функції;

- розуміння недоцільності існування чотириланкової судової системи та подвійної касації, що мала місце до судової реформи 2016 року;

- наукове обґрунтування етапів процедури добору кандидатів на посаду судді Верховного Суду;

набули подальшого розвитку:

- наукові підходи щодо визначення історичних етапів становлення інституту касації в господарському судочинстві, виокремлено сім основних етапів;

- наукові підходи щодо розмежування понять «організаційно-правове забезпечення» та «адміністрування» діяльності судового органу;

- теоретичні засади класифікації суб'єктів організаційно-правового забезпечення діяльності Касаційного господарського суду: 1) органи державної влади та їх посадові особи (ВРУ, Президент України, КМУ та інші органи державної влади); 2) органи суддівського самоврядування (З'їзд суддів України, Рада суддів України,

Пленум Верховного Суду, збори суддів Касаційного господарського суду); 3) органи суддівського врядування (ВРП, ВККСУ); 4) інші органи та інститути системи правосуддя (ДСАУ, НШСУ); 5) громадські установи та організації (Громадська рада доброчесності);

- аналіз законодавства України щодо забезпечення механізмів формування професійного суддівського корпусу та апарату суду;

- пропозиції щодо вдосконалення норм чинного законодавства України, які забезпечують процес організації та функціонування Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду.

Практичне значення одержаних результатів. Результати дисертаційного дослідження мають прикладний характер і використовуються за різними напрямками діяльності, зокрема:

- у *нормотворчій діяльності* – для удосконалення норм законодавства України, що регламентує діяльність Верховного Суду (акт впровадження Комітету Верховної Ради України з питань правової політики та правосуддя від 15.05.2018);

- у *практичній діяльності* – пропозиції і рекомендації, викладені у дисертації, впроваджені у практику діяльності органів в системі правосуддя (акт впровадження Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 15.03.2017, акт впровадження Вищого господарського суду України від 18.10.2017, акт впровадження Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 24.04.2019);

- у *навчальному процесі та науково-дослідній діяльності* – при викладанні навчальних дисциплін «Судоустрій в Україні», «Судова влада в Україні», «Проблеми судової влади», «Організаційно-правові проблеми судової діяльності», «Проблеми судового провадження», тощо, а також для підготовки відповідних навчальних і методичних посібників, підручників, спеціальних курсів, курсів лекцій, тестових завдань (акти впровадження Київського національного університету імені Тараса Шевченка від 01.03.2019, Національної академії внутрішніх справ від 15.03.2019).

Особистий внесок здобувача. Дисертація виконана самостійно. Усі сформульовані у ній положення та висновки є результатами особистих досліджень автора.

Апробація результатів дисертації. Основні положення та результати дослідження оприлюднені у виступах автора на науково-практичних конференціях, а саме: «Правові засоби захисту прав людини в контексті трансформації українського суспільства» (м. Київ, 10-12 грудня 2015 р.), «Малиновські читання» (м. Острог, 30 вересня – 1 жовтня 2016 р.), «Розвиток наукових досліджень у XXI столітті: сучасні реалії та перспективи майбутнього» (м. Київ, 27 травня 2016 р.), «Судова реформа в Україні: реалії та перспективи» (м. Київ, 18 листопада 2016 р.), «Актуальні проблеми правоохоронної діяльності» (м. Сєверодонецьк, 23 грудня 2016 р.), «Актуальні питання реформування процесуального законодавства в Україні» (м. Київ, 1 грудня 2017 р.), «Актуальні проблеми судового права» (м. Харків, 20 квітня 2017 р.), «Міжнародні стандарти справедливого правосуддя та їх імплементація в українське законодавство» (м. Київ, 17 грудня 2018 р.).

Публікації. Основні положення та висновки дослідження, що сформульовані в дисертації, відображено в шести статтях, опублікованих у виданнях, включених МОН України до переліку наукових фахових видань з юридичних наук, три з яких – у виданнях, включених до міжнародної наукометричної бази даних Index Copernicus International, та у восьми тезах виступів на науково-практичних конференціях.

Структура дисертації визначається метою, завданнями та предметом дослідження і композиційно складається із вступу, трьох розділів, що містять у собі вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел та чотирьох додатків. Загальний обсяг дисертації складає 276 сторінок, з яких основний текст – 213 сторінок, список використаних джерел – 224 найменування на 25 сторінках, додатки на 25 сторінках.

РОЗДІЛ 1

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК КАСАЦІЙНОЇ ІНСТАНЦІЇ В ГОСПОДАРЬСЬКОМУ СУДОЧИНСТВІ

1.1. Історія становлення та розвитку касаційної інстанції в господарському судочинстві

Досліджуючи процес виникнення інституту касації в господарському судочинстві та його організаційно-правовий вираз у формі касаційного господарського суду, необхідно звернутись до передумов, які сприяли появі цього правового інституту.

Так, в історіографії судочинства загальноприйнятним є визначення запровадження касаційного перегляду у відправленні правосуддя через подію, яка відбулась у XVII столітті, коли у 1667 році Указом короля Франції Людовика XIV судовий департамент короля (Рада Сторін) було наділено правом скасовувати незаконні рішення судів без можливості перегляду спору по суті та повертати їх для повторного обговорення у парламент [117, с. 13].

Разом з тим, незважаючи на те, що дійсно, в завершній класичній формі інститут касації набув свого виразу саме в правовій традиції Франції та надалі був запозичений іншими країнами романо-германської правової групи, говорячи про його еволюцію, необхідно констатувати, що він бере свій початок зі права стародавнього Риму.

Зокрема, разом із запровадженням у Давньому Римі екстраординарного процесу виникло право оскарження судового рішення імператору, який з часом делегував розгляд скарг префектам міста і префекту преторія. До того, в римському праві діяло правило, відповідно до якого розв'язаний судом спір не міг бути предметом повторного розгляду (*Res iudicata pro veritate habetur*) [123, с. 125].

На території України зародження інституту касації також має глибокі коріння,

які сягають часів Київської Русі, яка через стосунки з Візантією контактувала з правовою системою, сформованою з матеріально-процесуальних норм римського приватного і публічного права [31, с.14].

Достатніх документальних даних про судоустрій тих часів не збереглося. Однак із текстів Руської Правди, Уставу князя Володимира Святославовича і Уставу князя Ярослава про церковні суди вбачається, що в Київській Русі існували суд великого князя, суди його намісників, вотчинні суди, суди верви, церковні суди [69, с. 37].

Давньоруська судова система передбачала лише одну судову інстанцію. Так, найважливіша пам'ятка давньоруського права «Руська правда» не визначала можливості оскарження судових рішень.

Зазначене пояснюється тим, що особи, які в ті часи наділялись правом здійснювати судочинство: князі, їх посадники, виборні судді тощо, користувалися настільки високою повагою, що кожна вирішена ними справа не підлягала оскарженню, а рішення суду було остаточним [7, с. 436].

Хоча, слід відзначити, що як стверджують окремі дослідники, рішення громадських судів общини (судів верви) все ж можна було оскаржити до княжих судів, що свідчить про наявність в ті часи елементів інстанційності серед окремої категорії судів [61, с. 36].

Разом з тим, для судової системи Київської Русі була характерна й інша риса, яка з часом набула статусу однієї з головних ознак для інституту касації – формування однакового праворозуміння і забезпечення однакового правозастосування.

Вказана функція проявлялась в тому, що верховна судова влада не була відділена від влади князівської, а відповідно, здійснюючи правосуддя, верховний суддя надавав приклад того, як потрібно розуміти та застосовувати право, всім іншим суддям [117, с. 15].

На початку XII ст. Київська Русь вступила в період феодальної роздробленості, внаслідок чого на її території утворився ряд порівняно самостійних князівств [38, 126]

Зокрема, в її південно-західній частині, що наразі складає територію України,

подальше державотворення та розвиток судової системи здійснювались в межах Київського, Чернігівського, Переяславського, Волинського та Галицького (згодом Галицько-Волинського) князівств, де до XIV ст. продовжувала функціонувати практично та ж судова система, що склалася за доби Київської Русі.

Так, досліджуючи питання судоустрою одного з найбільших та найвпливовіших князівств періоду феодальної роздробленості Київської Русі, – Галицько-Волинського, бачимо, що судова влада й надалі була з'єднана з адміністративною й судочинство в особливо важливих справах здійснював сам князь, простіші справи розглядали тивуни. При цьому, окремий суд мали міста на магдебурзькому праві та окрім того, своїм церковним правом і судом користувалася Церква [56].

В середині XIV ст. більша частина українських земель увійшла до складу Великого Князівства Литовського, Руського та Жемантійського, внаслідок чого основи судової організації зазнали численних змін.

Відповідно до досліджень Н.Д. Полонської-Василенко, мережа судів, як суб'єктів судового процесу, поступово стала надзвичайно розгалуженою.

Зокрема, до кінця XIV ст. суд Великого Князівства Литовсько-Руського був подібний до суду Княжої доби. Вся повнота судової влади належала тільки князеві; він від себе передавав її намісникові, тивунам і т. п. Поруч існував церковний суд. Міські та сільські громади мали власні суди. Крім цих судів, був ще суд Великого князя над удільними князями.

Разом з тим, з кінця XIV ст. судова система починає включати в себе Великокняжий суд, Домінальні суди, Копні суди, Земські або виборні шляхетські суди, Гродські, або замкові суди та підкоморні суди [101, с. 411 - 412].

Так, відповідно до Литовського статуту 1566 року територіально князівство Литовське було поділено на староства і повіти. У кожному повіті передбачалося створення трьох судів – земського, гродського, підкоморського, а апеляційною інстанцією для всіх повітових судів був великий князь литовський.

У середині XVI ст. було проведено судову реформу. На Більському сеймі (1564 р.) магнатів і шляхту було позбавлено права чинити суд.

Великий князь створив у кожному з повітів, на які було розділено Велике князівство Литовське, земський, гродський і підкоморський суди. Кримінальні справи розглядалися у гродських судах.

У містах, де діяло магдебурзьке право, судові справи розглядалися судовою колегією, яка складалася з вйта і лавників, юрисдикція яких поширювалася на міщан. Подальшого розвитку набули церковні суди, почали діяти церковні духовні та доменіальні суди.

Функція перегляду рішень, нижчестоящих судів покладалась на Великокняжий суд. Він мав необмежену компетенцію та міг судити всі справи, при цьому, був одноособовий, і навіть, коли хто брав участь у ньому з наказу князя, то рішення належало тільки князеві. Через величезну кількість справ, Великий князь доручав чинити суд якійсь довірній особі, але це доручення не набувало сталого характеру (так існували комісарські, асесорські, маршалські суди). Єдиний суд Панів-Ради існував поруч з судом великокняжим, але він не розгорнувся в судову установу. Всі ці суди були знесені II Литовським статутом. Обласні суди належали намісникам, пізніше – старостам та воєводам. Вони теж судили всі справи одноособово. Нижчестояли суди державця-намісника. Шляхта не була підсудна цим судам. Для судів державців-намісників вищою інстанцією був суд воєводи, а від суду воєводи можна було апелювати до суду сойму землі та Великого князя [101, с. 411 - 412]

Литовський Статут 1566 року (розд. IV, арт. 11) вказує, що при незгоді з рішенням нижчестоящего суду невдоволена сторона мала не соромити суддів злими словами, а заявити: «Пан суддя! Твій вирок я вважаю невірним, дозволь звернутися до суду великого князя.». При цьому, заборонено було апелювати від вироків, що базувалися на підставі представлення досконалих, або достатніх доказів: на письмових зобов'язаннях сторони, яка програвала справу, або на її добровільному зізнанні; також заборонялось апелювати, посилаючись на дрібні порушення формальностей при

відправленні суду.

Також, апеляція не повинна була іти за межі Великого князівства Литовського [69, с. 81].

Таким чином, з кінця XIV ст. судова влада на українських землях поступово почала відокремлюватися від влади адміністративної та розпочався процес формування інституту професійних суддів.

У 1578 році вищою судовою інстанцією для судів Волинського, Брацлавського та Київського воєводств було визначено Луцький трибунал, який діяв подібно Люблінському трибуналу у Польщі. Однією з його функцій передбачалось встановлювати, чи не відбулось порушення процесуальних прав сторін, тобто здійснювалась перевірка правильності застосування процесуального закону. У 1589-1590 роках Річ Посполита підпорядкувала Люблінському трибуналу всі непольські провінції і відповідно ліквідувала Луцький трибунал [224, с. 16].

Наступний етап розвитку судової влади на українських землях пов'язується зі створенням та розвитком Запорізької Січі, яка мала розгалужену судову систему, в якій справа могла бути розглянута спочатку на рівні паланки, потім в курінному суді, згодом військовим суддею та кошовим отаманом.

Суддями у запорізьких козаків була вся військова старшина, тобто кошовий отаман, суддя, писар, військовий осавул, довбиш, паланковий полковник і часом весь Кіш.

Кошовий отаман вважався вищим суддею, оскільки мав верховну владу над усім військом; рішення суду Коша часом повідомлялося особливим документом, в якому писалося: «За наказом пана кошового отамана такого-то, військовий писар такий-то». Військовий суддя лише розглядав справи, давав поради сторонам, але не затверджував своїх визначень; військовий писар часом викладав присуд старшини на раді; часом сповіщав засуджених, особливо якщо справа стосувалася осіб, котрі жили не в самій Січі, а в паланках; військовий осавул виконував роль слідчого, виконавця вироків, поліційного чиновника; він розглядав на місці скарги, стежив за виконанням

присудів отамана й усього Коша, збройно переслідував розбійників, злодіїв і грабіжників; військовий довбиш був помічником осавула й приставом при езекуціях; він прилюдно зачитував присуди старшини й усього війська на місці страти чи на військовій раді; курінні отамани, які досить часто виконували серед козаків роль судді, у власних куренях мали таку силу, що могли розглядати суперечки сторін і тілесно карати за якісь провини; врешті, паланковий полковник зі своїми помічниками – писарем та осавулом, який жив далеко від Січі, відав прикордонними роз'їздами й керував козаками, що сиділи в степу в окремих хуторах і слободах, у багатьох випадках, за відсутності січової старшини, виконував також і роль судді у своїх володіннях [221, с. 138 - 155].

За загальним правилом суд кошового отамана вважався найвищою інстанцією для всіх судів, але в особливих випадках та у найскладніших справах в якості останньої інстанції виступав суд військової ради, коли весь кош (Січова рада) приймав рішення [196, с. 221].

Таким чином, як слушно відзначає Н.В. Охотницька, судоустрій Запоріжжя спирався на свою оригінальну адміністративну організацію і, зважаючи на мілітарний характер Січі, вона не відокремила судову владу від влади адміністративної, і це було характерною рисою даного державного утворення. Проте не дивлячись на це для судової системи Запорізької Січі були характерні принципи демократичності, безпосередності, суперництва та колегіальності, що служили гарантом захисту у суді прав особи [121, с. 37].

Черговим кроком на шляху диференціації судової організації та окреслення авторитетності судового тлумачення вищими судами стало створення української національної держави в період Визвольної війни українського народу 1648-1654 р.р. під проводом гетьмана Б. Хмельницького.

В основу судової системи вказаного періоду Б. Хмельницьким була покладена судова система Запорозької Січі. Самі ж права окремого суду для Війська Запорозького вперше були встановлені грамотою Жигмонта-Августа від 5 червня 1572

року, які через 10 років були підтверджені грамотою Стефана Баторія. За Куруківською угодою від 1625 року запроваджувалася також посада військового судді Війська Запорозького. Система запорозького судочинства була також запроваджена і серед реєстрового козацтва згідно з ординацією 1638 року.

Суть цієї системи полягала в тому, що згідно з давніми козацькими звичаями судові справи розглядалися на козацькій раді, і їхнім основним правовим джерелом було давнє козацьке звичаєве право [37].

На чолі всієї судової системи стояв Гетьман Богдан Хмельницький.

У період 1648–1657 рр. завдяки його зусиллям була створена судова система, яка охоплювала:

I. Сільські суди, які продовжували існувати, як вияв самоуправлінської традиції сільських громад;

II. Сотенні та ратушні суди на чолі з сотниками, які, у свою чергу, підпорядковувалися полковим судам;

III. Полкові канцелярії та полкові суди на чолі з полковниками, що здійснювали вищу адміністративну, військову та судову владу на території полку;

IV. Вищі органи судової влади, куди входили Гетьман та козацька старшина і при яких діяв Генеральний військовий суд.

Існували також церковні, цехові, третейські та ярмаркові суди.

Характеризуючи вказану систему судоустрою, необхідно відзначити вже чітко сформовану її інстанційність та розмежування юрисдикції.

Так, сільський суд, до складу якого входили по козацьких селах отаман та 2-3 чоловіка з товариства, по селах із посполитими (панськими підданими) – війт та «люди», «жителі», розглядав дрібні справи, як кримінальні, так і цивільні, ухвалюючи на них свої вироки. У важливих справах сільський суд нерідко лише проводив початкове слідство, а вже саму справу розглядала дальша інстанція. Велику участь у сільському суді брала вся громада, всі «козаки й мужики», іноді місцеве духівництво й панські прикажчики. Коли справу провадили по селах із мішаним населенням із

козаків і посполитих, то збирався «зуполний уряд», спільно засідали і війт, і отаман. Сільський суд мав і функції нотаріату: він записував різні акти: тестаменти, купчі, дарчі, заяви та угоди.

До сотенного суду входили представники і від козацького, і від міського уряду, отож у ньому брали участь сотник, отаман, війт із бурмістрами. Іноді в цьому суді брали участь особи, надіслані від полковника чи гетьмана. Сотенний суд розглядав справи, що траплялись не тільки в місті й містечку, але й загалом до цього суду вдавалися, обминаючи сільський. Крім того, з сільського до сотенного суду надходили справи на апеляцію. Виконував він так само й нотаріальні функції. При цьому, сотенний суд міг надсилати нерозв'язані важливі справи безпосередньо до Генерального суду, обминаючи третю інстанцію – полковий суд.

Полковий суд, до складу якого входила і козацька старшина (полковник, полковий обозний, полковий суддя, сотник полкового міста, отаман городовий та інші), і міський уряд – війт із бурмістрами та іншими виборними людьми, розглядав усі карні й цивільні справи всього населення полку, крім осіб, узятих гетьманом «в особливу протекцію й оборону»: бунчукових товаришів, полковників і генеральної старшини, що їх судив Генеральний суд.

За своїм процесуальним статусом полковий суд діяв і як апеляційна інстанція, так і суд першої інстанції з широкою компетенцією. У справах, що їх розглядав полковий суд, початкове слідство нерідко провадив на місці місцевий уряд, іноді ж від полкового уряду чи суду на місця надсилали спеціально в тій чи іншій справі так званих «розищиків». Особливо часто це практикувалося в суперечках за межі та землі, коли неодмінно треба було справу провадити на місці.

Найвищим судом Гетьманщини був Генеральний суд. Складався він з двох генеральних суддів. Іноді разом із ними в розв'язанні справ брали участь інші особи з генеральної, полкової старшини або загалом із значної козацької старшини.

При цьому, верховним суддею залишався Гетьман, який здебільшого у судових справах спирався на Генеральний суд. Він затверджував вироки і Генерального суду, і

нижчих інстанцій, інструктував нижчі суди, стежив за розв'язанням судових справ по всіх інстанціях тощо [90, с. 16 - 18].

Гетьман неодноразово перевіряв скарги і направляв їх Раді генеральних старшин для розслідування на місці, а іноді надсилав своїх довірених для розгляду справи у нижчих судах, його посланці брали участь у засіданні полкових судів, коли, зокрема, слухалися важливі або специфічні справи, або сторонами були впливові особи. Траплялись випадки, коли гетьмани втручались в окремі судові справи, звертаючись до суду з вказівкою щодо вирішення їх м. В деяких випадках вони милували засуджених [122, с. 26].

В період 1652–1653 рр., Гетьман все частіше починає користуватися правом відміни рішень старшинських рад, а гетьманські універсали стають актами вищої виконавчої влади, які є обов'язковими для всього населення Гетьманщини.

Щодо вирішення судових справ він міг власноручно винести вирок, який не підлягав перегляду.

При цьому, Гетьман мав також право вищої апеляційної інстанції і міг одноособовим рішенням помилувати засудженого чи звільнити його від подальшого відбування покарання [37].

Крім того, в часи Гетьманщини на території України відбувається формування спеціалізованих судів – цехових, які розглядали справи про торгівлю товарами, яку вели ремісники інших міст на території цеху, про виробництво продукції для збуту не членами цеху, які проживали на його території [122, с. 50].

Отже, за часів Гетьмана Богдана Хмельницького на українських землях формується судова система за принципами інстанційності, територіальності та спеціалізації, а утворена найвища судова інстанція – Генеральний суд в особі верховного судді – Гетьмана, починає виконувати в тому числі наглядову та роз'яснювальну функцію по відношенню до нижчестоящих судів.

В цілому серед вищих козацьких судів періоду Гетьманщини (1648 р. – перше двадцятиліття XVIII ст.) необхідно виділити також: суди Генеральної ради, Ради

генеральної старшини, Ради старшини, Генеральної військової канцелярії, третейського суду при Генеральній військовій канцелярії. Особливою компетенцією серед вищих адміністративно-судових органів у Лівобережній Україні також володів Малоросійський приказ, а потім – і Малоросійська колегія, Правління гетьманського уряду, київський генерал-губернатор, II Малоросійська колегія, як органи самодержавного управління, контролю та нагляду в Гетьманщині. [121, с. 38].

Після судової реформи 1760-1763 рр., яка за рішенням Гетьмана Кирила Розумовського проводилась на Лівобережній Україні, що на той час входила до складу Російської імперії, відбулося відмежування судових функцій від адміністративних і формування нової системи загальних судів – земських, гродських та підкоморських [115, с. 157 - 163].

Гетьман Кирило Розумовський, розумів, що старшина не здатна була добре виконувати одночасно судові, адміністративні та військові функції, з огляду на що він вирішив здійснити виокремлення судово-адміністративної системи з військової. Найвищим судом був Генеральний суд, де окрім генеральних суддів обиралися також представники по одному від кожного полку.

Як відмічає Н.В. Охотницька, це були останні зміни судової системи, які враховували автономність України [121, с. 43].

Указом від 10 листопада 1764 року Катерина II ліквідувала гетьманство, а для управління Україною утворила малоросійську колегію на чолі з графом Рум'янцевим [122, с. 29].

Як відзначає Д.М. Притика, фактично до кінця XVIII ст. у результаті здійснення російським царатом імперської антиукраїнської політики була ліквідована українська державність на тій частині території України, що ввійшла до складу Російської імперії, проте як майже всі західноукраїнські землі опинилися під владою Австрійської імперії.

Таким чином імперський державно-правовий лад поширився на територію України та її судову систему [142].

Зокрема, у 1775 році в Російській імперії розпочалась судова реформа, в

результаті якої судову систему України остаточно привели до зразка корінних губерній.

Так, з 1711 року вищим органом правосуддя в Російській імперії було проголошено Урядуючий Сенат, як центральний орган судового управління з касаційними функціями. У 1743 році запроваджено процедуру так званого «зновлення» (застосування надзвичайних правових засобів щодо рішень, які набрали законної сили шляхом відновлення провадження у справі).

Як відзначає С.В. Глущенко, фактично наявність надзвичайного або виняткового способу перевірки можна розцінювати як закладення фундаменту для створення триланкової судової системи, яка в цей час виглядала так: повітовий суд (для дворян і державних селян), міський магістрат (для міщан), надвірний суд (для дворян та чиновників, котрі проживають у столицях) – суди першого ступеня; палати цивільного і карного суду – суди другого ступеня; палати цивільного і карного департаментів Урядуючого Сенату – суди третього ступеня.

Хід перегляду судового рішення мав наступний вигляд: апеляція, що надійшла з нижчого суду до вищого, називалась апеляцією суду другого ступеня, рішення якого оскаржувалося вже в суді наступного третього ступеня. Зазначимо, що остання судова інстанція ще не вважалася касаційною (її розглядали як повторну апеляційну), проте можна припустити, що саме на цій стадії перевірки судового рішення вирішувалися питання відповідності рішення нормам права. Це підтверджується відомостями, що судочинство в судах другого і третього ступенів відрізнялося: під час розгляду справи першим допускалося подання додаткових доказів, що не були предметом розгляду в суді першої інстанції, а також подання скарг, що надійшли в апеляційному порядку, тоді як у суді третього ступеня таке заборонялось, оскільки цей суд лише перевіряв дотримання «сили» і «духу» закону [31, с. 16 - 17].

На початку XIX століття поряд з загальною системою судочинства на території України почали формуватися спеціальні суди для розгляду торгових спорів – комерційні.

Так, у 1807 році було створено комерційний суд в м. Одеса, згодом такі суди були створені також у Феодосії (1819 р.) та Ізмаїлі (1824 р.).

Відповідно до Указу Імператора Російської імперії від 14 травня 1832 року було затверджено Статут про судочинство, яким визначалася процедура розгляду торгових справ. У цьому Статуті інститут касації не одержав належного розвитку. Однак поряд з цим до розгляду торгових спорів застосовувалися також норми загального цивільного судочинства. У містах, де не існувало комерційних судів, торгові спори розглядали Магістрати та Надвірні суди, які керувалися Статутом цивільного судочинства [12, с. 21].

У результаті проведення судової реформи 1864 року судова система ділилася на дві частини: місцеві суди – мировий суд, з'їзд мирових суддів; загальні суди – окружний суд, судова палата. Мировий суд був запроваджений для розгляду дрібних кримінальних і цивільних справ. Мирові суди знаходилися в повітах і містах. Повіт з існуючими на його території містами становив мировий округ, який поділявся на дільниці; в кожній з них правосуддя здійснював дільничний мировий суддя.

Система загальних судів охоплювала: 1) окружні суди (один на декілька повітів); 2) судові палати, які були другою інстанцією, що розглядала апеляційні скарги на рішення і вироки окружних судів; 3) вищу інстанцію – Сенат [121, с. 45].

У складі Урядуючого Сенату для здійснення правосуддя були створені два Касаційних департаменти по кримінальних і цивільних справах.

За правилами Статуту цивільного судочинства 1864 року касація розглядалась як одна з трьох форм скасування рішень поряд з проханням про перегляд рішення та проханням про це осіб, що не приймали участі у розгляді справи. Предметом касаційного оскарження були постанови апеляційної інстанції за умови, якщо вони закінчували розгляд справи по суті. Касаційному оскарженню підлягали відмови апеляційної інстанції у поновленні строку на апеляцію.

Якщо апеляційне оскарження за правилами Статуту цивільного судочинства 1864 року було можливе при будь-якому неузгодженні судового рішення з позицією

сторони, то прохання про касацію рішень допускались:

- 1) у випадку явного порушення прямого сенсу закону або неправильного його тлумачення;
- 2) при порушенні обрядів та форм судочинства, але таких істотних, що внаслідок їх недотримання залишити рішення в силі неможливо;
- 3) у випадку порушення меж відомства чи влади, наданих законом судовій палаті [39, с. 91].

Таким чином, касаційна форма оскарження вже набувала тих ознак, які є характерними для неї сьогодні.

Як відзначає А.Й. Осетинський, судова реформа 1864 року хоча і «зберегла» статус комерційних судів, але, при цьому, надала імпульс для полеміки про доцільність їх існування в майбутньому. Зберігаючи значною мірою свою автономність від судів загальної юрисдикції, автономію і організаційну, і процедурну, і в частині матеріального права, що застосовувалось, комерційні суди були «приєднані» до загальної судової системи через «окремий» 4-й Департамент Урядуючого Сенату, який слугував комерційній юстиції в якості ревізійної інстанції. Разом з тим, під впливом негативного ставлення до відокремленості комерційних судів наприкінці XIX ст. відбулось їх часткове скорочення, зокрема, з 1 січня 1898 року було ліквідовано Комерційний Суд в Керчі, а згодом ліквідовано самостійний статус 4-го Департаменту Урядуючого Сенату, який 2 червня 1898 року разом з колишнім 5-м та Межовим департаментами було об'єднано у Судовий Департамент Сенату [117, с. 21].

Зазначені рішення по частковій ліквідації комерційних судів пояснюються, зокрема, тим, що як відзначає В.С. Балух, проголошені судовою реформою 1864 року демократичні принципи судоустрою і судочинства зробили непотрібним самостійне комерційне судочинство. Справи, які відносились до підсудності комерційних судів, почали розглядатись загальними судами. За законом від 24 липня 1875 року функції Одеського комерційного суду скоротились до ведення справ з торгової неспроможності, вексельним позовам і охороні торгового спадку. Оскільки з

проведенням судової реформи 1864 року єдність правозастосування стала одним з важливих принципів судочинства, існування комерційних судів грубо порушувало цей принцип. Порушувався ще один демократичний принцип – всестановості судів [4, с. 11].

Як зауважує І.В. Назаров, значення судової реформи 1864 року важко переоцінити. Один з основних її підсумків – незалежний і самостійний суд, створений окремо від виконавчої і адміністративної влади. Проте, революція 1917 року повністю перекреслила всі досягнення в цій сфері. Проголошені судовими уставами 1864 року принципи судової влади, такі як виборність деяких категорій суддів, незалежність суддів від адміністрації, гласність і змагальність процесу, рівність сторін перед судом, право обвинуваченого на захист були оголошені буржуазними та декларативними. Декретом про суд № 1 від 7 грудня 1917 року Рада народних комісарів скасувала Урядуючий Сенат, окружні суди, судові палати, військові, морські і комерційні суди, призупинила дію мирових судів, у результаті чого була практично ліквідована діюча з реформи 1864 року судова система. Замість тих, що діяли раніше, вводилися суди, створені на підставі виборів. Основний принцип виборності суддів – судді обираються із трудящих трудящими. Нові місцеві суди стали судами першої інстанції і розглядали цивільні справи із ціною позову до 3000 рублів і кримінальні справи, по яких передбачене покарання у вигляді позбавлення волі до двох років. Для розгляду більш складних справ створювалися окружні суди. Найбільш важливі справи (наприклад, про контрреволюційні злочини) розглядалися революційними трибуналами. Апеляція на рішення судів першої інстанції була скасована, допускалася лише касація у випадках накладення грошового стягнення понад 100 рублів або позбавлення волі більш ніж на 7 років [102, с. 18-19].

Окрема сторінка історії українського суду в 19 ст. була написана в часи входження західноукраїнських земель до складу Австро-Угорської імперії, яка дію своєї розгалуженої судової системи та дію свого права поширила на ці українські території.

Так, особливість судової системи на українських землях після їх загарбання Австрією полягала в тому, що деякий період часу вона продовжувала діяти у формі старих польських судів. Перші зміни до судочинства були практично незначні. Імператорський патент від 20.10.1772 визначив завдання, щоб існуючі суди відновили свою діяльність відповідно до попереднього законодавства. Сам суд не підлягав зміні, лише всі вироки тепер мали виноситися вже від імені австрійського монарха. Кожна сторона отримала дозвіл на апеляцію до львівської губернії. Натомість апелювати до старого суду заборонялося. Всі судові процеси від імені старої влади, які були в стані ведення і не закінчені, віденський уряд ліквідував [121, с. 47].

У 1773 році у Львові австрійська адміністрація заснувала Верховний суд як апеляційний для всіх нижчих судів Галичини. Згодом замість нього було утворено Королівський трибунал, верховна судова влада в якому зосереджувалася в руках монарха, від імені якого здійснювалося правосуддя. Найвищою інстанцією судового нагляду з 1780 року став галицький сенат у складі верховної судової палати, що знаходилась у Відні. Одночасно із заснуванням Королівського трибуналу при губернаторстві було створено суд із фінансових справ, а у 1775 році так звану апеляційну раду. В результаті апеляційний суд став верховним, а касаційний – судом наглядової інстанції.

Австрійська революція 1848 року викликала подальші зміни у правовому житті країни – судова влада відокремлювалася від законодавчої та проголошувалася незалежною (Положення про суд 1849 року). Станові суди замінювалися загальними, на території кожного адміністративного повіту створювалося декілька повітових судів. У Галичині діяли повітові та повітові колегіальні суди, другою інстанцією для яких вважались окружні суди, а третьою – вищі крайові суди. Важливі цивільні справи в першій інстанції розглядалися окружними судами, що також були судами другої інстанції щодо справ, вирішених на засіданнях повітових колегіальних судів. У Галичині було утворено вищий крайовий суд у м. Львові, який перетворився на суд третьої – касаційної – інстанції для повітових судів, але лише у цивільних справах.

Водночас він був другою інстанцією для окружних судів. Найвищою судовою інстанцією для всіх крайових судів Австро-Угорщини вважався створений у 1850 році Верховний судовий касаційний трибунал. Загалом на Західній Україні австрійською Конституцією 1867 року запроваджувалася триступенева система судів: 1) одноособові повітові суди; 2) колегіальні крайові (окружні) суди; 3) колегіальний Вищий крайовий суд у Львові як установа вищої судової інстанції, юрисдикція якого поширювалася і на територію Буковини. У судоустрої Австро-Угорщини, Галичини і Буковини, крім загальних судів, існували спеціалізовані (спеціальні) судові установи: військові (військові суди, вищий військовий суд, Верховний військовий трибунал як суд касаційної інстанції), промислові та комерційні [31, с. 23].

Повертаючись до подій початку ХХ століття, необхідно відзначити, що поряд з революційними подіями Росії, в Україні в березні 1917 року було створено Центральну Раду, яка взяла курс на установавання автономної Української Республіки з демократичним парламентським устроєм [102, с. 19].

25 листопада 1917 року Центральна Рада в Києві прийняла закон про правонаступництво, відповідно до якого всі закони, видані до 27 жовтня 1917 р., залишалися в силі, а Центральна Рада мала право видавати нові і скасовувати старі від імені Української Народної Республіки. До грудня 1917 року функції суду касаційної інстанції в УНР виконував Сенат. Його нормативні акти зберігали свою силу на території УНР і були обов'язковими для всіх судових інстанцій.

2 грудня 1917 року Центральна Рада прийняла Закон «Про утворення Генерального суду Української Народної Республіки» [37, с. 4], який передбачав ліквідацію Сенату і перехід усіх його функцій до Генерального суду, що був судом касаційної інстанції. Генеральний суд УНР, як вищий судовий орган, здійснював розгляд будь-яких справ у касаційному порядку, рішення по яких набули законної сили [223, с. 233].

29 квітня 1918 року положення про Генеральний Суд було відображено у Статуті про державний устрій, права і вольності УНР (Конституції УНР), де

зазначалось, що «Генеральний Суд являється найвищою касаційною інстанцією для всіх судів Республіки і не може бути судом першої та другої інстанції та мати функції адміністративної влади» [117, с. 22].

Зміна форми Української держави у зв'язку з приходом до влади П. Скоропадського неминуче поставила на порядок денний проблему організації нових владних структур і, зокрема, судової системи.

У перші тижні існування гетьманату в Україні діяла «змішана» судова система, тобто судові установи часів Російської імперії, суди, створені Тимчасовим урядом, суди, засновані Центральною Радою, та власні судові інституції. При цьому формально зберігалися демократичні принципи судоустрою: незалежність суду, незмінність суддів, участь у розгляді справ присяжних засідателів, гласність процесу, рівність сторін, право на захист тощо.

Створення нової судової системи в Українській державі розпочалася з реформування її вищої ланки – Генерального суду. В «Законах про тимчасовий державний устрій України» цілий розділ був присвячений Генеральному суду. Як і раніше, він виступав як вищий охоронець і захисник закону та вищий суд України у справах судових та адміністративних. Новела полягала в тому, що гетьман перебрав на себе право призначати суддів Генерального суду.

Гетьман планував реформувати Генеральний суд в напрямку перетворення його на структуру, подібну до колишнього Урядуючого Сенату. Практична робота в цій галузі покладалася на «Комісію для перегляду заведення Генерального та Апеляційного судів», створену при Міністерстві судових справ 20 травня 1918 року.

2 червня 1918 року було прийнято новий закон Української держави про Генеральний суд. Закон, з одного боку, окреслював перспективи судової реформи в Україні, а з іншого – до її здійснення уточнював функції Генерального суду. Останній складався з 15 суддів цивільного, кримінального і адміністративного департаментів і виконував на території України функції колишнього Урядуючого Сенату у справах судових, справах нагляду за судовими установами, особами судового відомства, а

також усі касаційні функції Головного військового суду.

8 липня 1918 року був прийнятий закон «Про утворення Державного Сенату», яким скасовувався Генеральний суд і засновувався Державний Сенат як вища інституція Української держави у судових та адміністративних справах.

Державний Сенат складався з Адміністративного Генерального суду (19 сенаторів), Карного Генерального суду (11 сенаторів), Цивільного Генерального суду.

Компетенція Державного Сенату значною мірою повторювала компетенцію Урядуючого Сенату. До відання Загального Зібрання всіх Генеральних судів належали справи, що колись розглядалися спільно складами першого і касаційного департаментів або першого, другого і касаційного департаментів; Загального зібрання Цивільного і Карного Генеральних судів – справи, що розглядалися спільними зібраннями касаційних департаментів Сенату; «сполученої присутності» всіх Генеральних судів – до «сполученої присутності» першого і касаційного департаментів; «сполученої присутності» Адміністративного і Карного судів – до «сполученої присутності» першого і відповідних касаційних департаментів Урядуючого Сенату. Адміністративний Генеральний суд розглядав справи, що раніше належали до компетенції першого, другого, третього і четвертого департаментів Урядуючого Сенату і Особливої присутності. Цивільний і Карний генеральні суди розв'язували питання, що в минулому розглядалися у касаційних департаментах, а Карний генеральний суд – ще й справи Головного військового суду і Головного військово-морського суду [182, с. 77 - 82].

З встановленням влади Директорії та відновленням Української народної республіки наприкінці 1918 року було вирішено скасувати Державний Сенат, заснований гетьманом.

2 січня 1919 року Директорія затвердила закон про відновлення діяльності Генерального Суду, але з назвою «Надвищий суд». 24 січня були відновлені апеляційні суди, засновані Центральною радою. Формально Директорія поновила судові установи, що існували за часів Імперії.

Складна геополітична ситуація, в якій опинилася Україна, і передусім необхідність вести військові дії проти більшовиків, білогвардійців, анархістів, Антанти, поляків зумовлювали суттєві аномалії в судоустрої УНР. На практиці існувала і діяла надзвичайна судова система, яка була далека від принципів, законодавчо проголошених Директорією.

Проблемам судоустрою значна увага приділялася і в межах Західноукраїнської Народної Республіки. 21 листопада 1918 року Українська Національна Рада прийняла закон «Про тимчасову організацію судів і судової влади». Тимчасово судові функції в ЗУНР продовжували виконувати суди колишньої Австро-Угорської імперії під керівництвом Державного секретарства юстиції ЗУНР. Незабаром секретарство юстиції ЗУНР розгорнуло активну діяльність з перебудови судової системи.

Продовження судової реформи в ЗУНР отримало оригінальний напрямок – було розмежовано кримінальне і цивільне судочинство. 11 лютого 1919 року Українська Національна Рада видала закон про утворення в повітах трибуналів першої інстанції для розгляду кримінальних справ. Юрисдикція окружних і повітових судів обмежувалася цивільними справами. Суддів трибуналів призначало секретарство юстиції і затверджувала Українська Національна Рада або її Комітет. Трибунал діяв у складі одного або трьох суддів. Другою інстанцією у цивільних і кримінальних справах мав бути Вищий суд у Львові, а третьою – Надвищий державний суд. Але тимчасово до їх утворення функції другої та третьої інстанції належали спеціально створеним на цей час – Окремому судовому сенату II інстанції та Окремому судовому сенату III інстанції. Вони згідно з розпорядженням Державного Секретаріату ЗУНР діяли у Станіславі [181, с. 84 - 90].

Початком створення радянських судових органів в Україні вважається жовтень 1917 року та пов'язується із виходом урядових декретів про суд.

Постановою Народного секретаріату «Про введення народного суду в Україні» від 4 січня 1918 року передбачалася ліквідація колишньої російської судової системи. Натомість утворювалися дільничні народні, повітові та міські суди, але при цьому

суди вищих інстанцій не запроваджувалися. Паралельно проходив процес організації революційних трибуналів відповідно до Положення від 23 січня 1918 року.

Важливим актом цього періоду був декрет РНК УСРР від 14 лютого 1919 року «Про суди», яким було ліквідовано суди, поновлені Центральною Радою і Директорією, та затверджено тимчасове положення про народні суди і революційні трибунали. За цим Положенням в Україні створювалися дві самостійні судові системи – народні суди і ради народних суддів та революційні трибунали. Надалі необхідність регламентації питань судоустрою в УСРР відобразилася в «Положенні про народний суд Української Соціалістичної Радянської Республіки» від 26 жовтня 1920 року, за яким ради народних суддів створювалися в масштабі губернії і мали касаційно-ревізійні повноваження.

Реалізація політики «воєнного комунізму» значно підірвала економіку України. Це викликало невдоволення в суспільстві, що обумовило перехід до нової економічної моделі господарювання та необхідність зміни законодавства про судоустрій. Тому Положенням про судовий устрій від 16 грудня 1922 року на території республіки запроваджувалася єдина система судових установ, яку склали народні суди, губернські суди та Найвищий суд УСРР. Водночас для розгляду справ певних категорій створювалися військові трибунали, військово-транспортні трибунали, особливі трудові сесії народних суддів, земельні комісії, центральна і місцеві арбітражні комісії, що свідчить про початок спеціалізації судочинства [30, с. 75 - 76].

Перехід до нової економічної політики (НЕПу) активізував товарно-грошові відносини. Президія Вищої Ради Народного Господарства своєю постановою від 3 квітня 1922 року утворила Арбітражну комісію при Вищій Раді Народного Господарства та арбітражні комісії при її місцевих органах (промбюро, губраднаргоспи). Арбітражні комісії розглядали спори лише між підприємствами та організаціями, що були підпорядковані Вищій Раді Народного Господарства, промбюро, губраднаргоспам.

В подальшому виникла потреба у створенні органів, які уповноважені

розглядати спори між підприємствами та організаціями різних відомств. У зв'язку з чим, Центральним виконавчим комітетом і Радою народних комісарів 21 вересня 1922 року було прийнято Положення про порядок вирішення майнових спорів між державними установами і організаціями, а також утворено Вищу арбітражну комісію при Раді Праці і Оборони, арбітражні комісії при обласних економічних радах та при губернських економічних нарадах.

16 листопада 1922 року було прийнято постанову Ради народних комісарів УРСР про створення Вищої арбітражної комісії УРСР. Зазначені арбітражні комісії розглядали майнові спори підприємств і організацій, проте не як судові органи, а як державні органи управління [64, с. 19 - 20].

Одним з основоположних матеріально-правових актів у сфері господарської діяльності, прийнятих у вказаний період, став Цивільний кодекс УРСР 1922 року, у ст. 2 якого була закріплена підвідомчість спорів між суб'єктами господарювання арбітражу. Проте більшість норм щодо регулювання договірних відносин між соціалістичними організаціями були поза його межами.

Подальший розвиток арбітражу був пов'язаний з переходом на госпрозрахункові методи господарювання на основі договорів. Так, в 1931 році було прийнято постанову ЦВК і РНК СРСР про обов'язковість оформлення замовлень і поставок письмовими договорами і постанови РНК СРСР від 20.03.1931 «Про зміни в системі кредитування, зміцнення кредитної роботи і забезпечення госпрозрахунку у всіх госорганах», що сприяли зміцненню власної майнової бази організацій, розширенню їх господарської самостійності, підвищенню відповідальності за результати діяльності. З цього періоду арбітраж став формою захисту цивільних прав установ, підприємств і організацій [109, с. 180].

На початковому етапі створення системи розгляду господарських спорів законодавцем, а також органами управління здійснювались спроби реалізації ідеї безпосереднього використання правил і інститутів цивільного процесу для регулювання арбітражного провадження. Так, в 1923 році були затверджені Правила

провадження справ в арбітражних комісіях. У ст. 3 Правил прямо зазначалось, що провадження в арбітражних комісіях відбувається відповідно до правил провадження справ в загальних судах (народних, губернських, Верховному суді), з врахуванням особливостей, які викликаються категоріями справ, підвідомчих арбітражним комісіям. Відповідно, такий підхід дозволяв використання касаційного перегляду рішень арбітражних комісій.

Після переходу країни до госпрозрахункових методів господарювання та договірної організації зв'язків між господарюючими суб'єктами постановою ЦВК і РНК СРСР від 3 травня 1931 року було затверджене Положення про державні арбітражі, яким було передбачено створення органів державного арбітражу для вирішення майнових спорів між установами і організаціями усупільненого сектора економіки. Знову ж таки органи державного арбітражу включалися до системи органів державного управління.

У 1960 році Рада Міністрів СРСР затвердила нове положення про Державний арбітраж при РМ СРСР, в якому зазначалося, що держарбітраж є органом по вирішенню господарських спорів між державними, кооперативними та іншими громадськими підприємствами, організаціями і установами. Однак, реорганізація органів державного арбітражу не супроводжувалася формуванням відповідної системи господарського судочинства, фактично були відсутні нормативні акти ведення господарського процесу.

Разом з тим, відповідно до Положення про державний арбітраж при Раді Міністрів Української РСР від 30 травня 1974 року, передбачалась можливість перегляду прийнятих рішень в порядку нагляду головним арбітром арбітражу виконкому обласного і відповідного рівня, його заступником, а також аналогічними посадовими особами вищестоящих арбітражів. Перегляд міг здійснюватись як за заявами сторін, так і за клопотаннями міністерств і відомств, а також за власною ініціативою головного арбітра та його заступників [12, с. 24].

У зв'язку з прийняттям в 1977 році Конституції СРСР, в якій арбітраж

конституційно визнавався державним органом, розпочався новий та останній етап функціонування органів радянського держарбітражу.

Відповідно до Закону СРСР «Про державний арбітраж в СРСР» від 30 листопада 1979 року були прийняті Положення про державний арбітраж при Раді Міністрів СРСР і Правила розгляду господарських спорів державними арбітражами. Однак і у цьому випадку Держарбітраж залишився в системі виконавчо-розпорядчих органів, а Правила не стали актом арбітражного судочинства з його повноцінними процесуальними інститутами (наприклад, апеляції та касації).

Відповідно до Указу Президії Верховної Ради СРСР від 18 лютого 1987 р. органи держарбітражу були виведені із системи виконавчо-розпорядчих органів, а Державний арбітраж при РМ СРСР був перетворений у Держарбітраж СРСР, Держарбітраж при РМ УРСР – у державний арбітраж УРСР. У свою чергу РМ СРСР своєю постановою від 16 квітня 1988 року затвердила нове Положення про Державний арбітраж СРСР і нову редакцію Правил розгляду господарських спорів державними арбітражами [64, с. 23 - 24].

При цьому, до Закону СРСР від 30 листопада 1979 року «Про державний арбітраж у СРСР» були внесені істотні зміни і доповнення, у відповідності з якими встановлювалася така система органів державного арбітражу: Державний арбітраж СРСР; державні арбітражі союзних республік; державні арбітражі автономних республік; державні арбітражі країв, областей. Президії Верховних Рад союзних республік мали право за узгодженням із Державним арбітражем СРСР утворювати державні арбітражі міста, автономної області, автономного краю. Державний арбітраж СРСР, державні арбітражі союзних і автономних республік, країв, областей, міст, автономних областей і автономних округів утворювали єдину систему органів державного арбітражу в СРСР.

В той же час набрали чинності і нове Положення про Державний арбітраж при Раді Міністрів СРСР, і Правила розгляду господарських спорів державними арбітражами, затверджені постановою Ради Міністрів СРСР від 5 червня 1980 року.

Положення про органи державного арбітражу в Українській РСР було затверджено постановою Ради Міністрів УРСР від 31 липня 1980 року.

Таким чином, як відзначає А.Й. Осетинський, до 80-х років в межах радянського права склалась своєрідна арбітражна система вирішення господарських спорів, яка не мала самостійності, виступала доповнюючим елементом виконавчої вертикалі командно-адміністративної системи управління, не мала стійких механізмів забезпечення єдності правозастосування і не виконувала функції судового тлумачення, а, відповідно, об'єктивно не мала умов для зародження інституту касації. Своє логічне завершення дана система здобула з входженням суспільства в етап «перебудови». Зокрема, у спільній постанові ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР «Про подальше удосконалення діяльності органів державного арбітражу і підвищення їх ролі в зміцненні законності та договірної дисципліни в народному господарстві» № 190 від 12 лютого 1987 року було визнано за необхідне відокремити органи держарбітражу в окреме відомство. Реалізація цього напрямку здобула розвиток у змінах до законодавства. І, згодом, перед самим розпадом СРСР було на законодавчому рівні здійснено крок до переходу на союзному рівні від арбітражу до арбітражного суду [117, 27 - 28].

Після проголошення незалежності України у 1991 р. Законом України «Про арбітражний суд» від 4 червня 1991 року була ліквідована система державних арбітражів і передбачено утворення арбітражних судів.

Ідея Закону «Про арбітражний суд» полягала в тому, щоб наблизити арбітраж до суду, зберігши його оптимальні риси. Закон також зберіг внутрішню структуру ланок арбітражу, яка себе виправдала: арбітражні суди областей, міст Києва і Севастополя, Вищий арбітражний суд УРСР, які у сукупності становили єдину систему. Найвищий контроль і нагляд за діяльністю арбітражних судів республіки здійснювався Вищим арбітражним судом Української СРСР [208, 10].

Законом від 19 червня 1991 року було внесено зміни до ст. 161 Конституції УРСР 1978 року, де передбачалось, що вирішення господарських спорів в Українській

РСР здійснюється Вищим арбітражним судом Української РСР, арбітражними судами Кримської АРСР, областей, міста Києва. Також, зазначалось, що втручання будь-яких органів, організацій і посадових осіб у діяльність арбітрів арбітражних судів щодо вирішення спорів не допускається.

З урахуванням законодавчих змін, виділяють такі характерні ознаки організації та функціонування системи арбітражних судів вказаного періоду: 1) арбітражні суди утворювались Верховною Радою за поданням Голови Вищого арбітражного суду; 2) арбітражний суд Кримської АРСР, арбітражний суд області, м. Києва складався з голови, першого заступника голови, заступників голови та арбітрів; 3) адміністративні функції в судах окладалися на голів та їх заступників; 4) фінансування здійснювалось через Верховну Раду.

Отже, саме в цей період відбулось закладення фундаменту сучасної системи господарських судів в Україні: функції щодо розгляду господарських спорів були передані спеціалізованій системі судів; вперше проголошувались принцип законності та незалежності (які в сфері цивільного та кримінального судочинства були впроваджені набагато раніше); запроваджувались основи суддівського самоврядування тощо. Хоча справедливо вказати на те, що все ще зберігався суттєвий вплив органів виконавчої влади та глави держави на діяльність арбітражних судів, зокрема, в питаннях призначення арбітрів та фінансування арбітражних судів [94, с. 62 - 65].

При цьому важливою особливістю Вищого арбітражного суду України вказаного періоду слід визнати те, що він був останньою інстанцією, яка розглядала господарські спори, тобто судова система на той час мала елементи біцентризму, оскільки вищими судовими інстанціями були одночасно і Верховний Суд України, і Вищий арбітражний суд України [20, 36].

Подальшим фундаментом у становленні і розвитку законодавства про вищі спеціалізовані суди стало прийняття 28 червня 1996 року Конституції України, стаття 125 якої визначила систему судів загальної юрисдикції, до якої віднесено місцеві, апеляційні, вищі спеціалізовані суди та Верховний Суд України. Таким чином було

упорядковано систему судів загальної юрисдикції, при цьому вказавши на множинність вищих спеціалізованих судів.

З урахуванням вимог пункту 12 Перехідних положень Конституції України, з метою впровадження Концепції судово-правової реформи та конституційного принципу спеціалізації 21 червня 2001 року було прийнято Закон України «Про внесення змін до ЗУ «Про арбітражний суд», згідно з яким було утворено систему спеціалізованих господарських судів, яку склали місцеві, апеляційні господарські суди та Вищий господарський суд України.

Виходячи з положень ЗУ «Про внесення змін до Арбітражного процесуального кодексу України», Вищий господарський суд України набув статусу суду касаційної інстанції з можливістю перегляду в касаційному порядку його рішень Судовою палатою у господарських справах Верховного Суду України, яка була утворена на виконання вимог ЗУ «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій України» [30 ,с. 82].

Реалізацію судової реформи було продовжено прийняттям ЗУ «Про судоустрій України» від 7 лютого 2002 року, який вступив в силу з 1 червня 2002 року. Відповідно до нового законодавства систему судів загальної юрисдикції склали: місцеві суди, апеляційні суди, вищі спеціалізовані суди, Верховний Суд України. До системи господарських судів увійшли: місцеві господарські суди, апеляційні господарські суди, Вищий господарський суд України. У результаті судової реформи до Господарського процесуального кодексу України були внесені норми про апеляційне провадження (розділ XII), про касаційне оскарження до Вищого господарського суду України (розділ XII¹), про касаційне оскарження постанов Вищого господарського суду України до Верховного Суду України (розділ XII²). Таким чином, є усі підстави вважати, що інститут касації в господарському судочинстві знайшов своє реальне втілення в українській правовій системі з 21 червня 2001 року [12, с. 31].

Основоположним принципом функціонування касаційного господарського суду

стало те, що касаційна судова інстанція не розглядає справу по суті, не встановлює достовірність чи недостовірність судових доказів, не досліджує нових доказів, не керується обставинами, не встановленими місцевим або апеляційним господарським судом або відхиленими ним, не встановлює ступінь обґрунтованості судових актів, а лише перевіряє їх законність, тобто відповідність їх законодавству України.

Новий закон про судоустрій нормативно конкретизував спеціалізацію як за галузевою, так і за суб'єктною ознакою і у 38-й статті закріпив, що у вищому спеціалізованому суді можуть утворюватися судові палати з розгляду окремих категорій справ за визначеною спеціалізацією в межах відповідної спеціальної судової юрисдикції.

Згідно з Наказом Голови Вищого господарського суду України «Про утворення судових палат у Вищому господарському суді України» від 27.02.2003 № 18, починаючи з 1 березня 2003 року, було вирішено утворити у Вищому господарському суді України судові палати з розгляду окремих категорій справ, зокрема, судову палату з розгляду справ про банкрутство, судову палату з розгляду справ у спорах між господарюючими суб'єктами, судову палату з розгляду справ у господарських спорах, пов'язаних із захистом права на об'єкти інтелектуальної власності і, відповідно, судову палату з розгляду справ, що виникають з податкових та інших відносин, пов'язаних з державним регулюванням діяльності господарюючих суб'єктів [117, с. 32].

Оскільки законодавець наділив повноваженнями щодо касаційного перегляду господарських спорів, як Вищий господарський суд України, так і Верховний Суд України, це призводило до численних дискусій з боку науковців й в науковій літературі таке явище отримало назву «подвійна касація» [64, с. 29].

Цілісного вигляду система судів загальної юрисдикції набула з прийняттям Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 7 липня 2010 року [170], внаслідок чого система оскарження рішень місцевих судів набула чіткої трирівневої інстанційності: апеляційного оскарження – до апеляційних судів областей і

регіональних спеціалізованих апеляційних судів; касаційного – до вищих судів трьох спеціалізованих юрисдикцій; виключного провадження – до Верховного Суду України.

Так, вказаними змінами законодавства України було приведено систему касаційного оскарження рішень суду у відповідність з нормами Конституції України, розмежовано повноваження вищого спеціалізованого суду та Верховного Суду України в сфері повноважень щодо касаційного розгляду справ.

При цьому не зважаючи на те, що законодавцем було розділено функції касаційного та виключного провадження, за Вищим господарським судом України та іншими спеціалізованими судами було також визначено функцію допуску заяви про перегляд їх рішень Верховним Судом України.

Запровадження вказаного механізму доступу учасників судового процесу до розгляду справи Верховним Судом України ще на стадії законопроектної роботи викликало чимало критики, оскільки тим самим фактично запроваджувались потенційні перепони перегляду Верховним Судом України рішень відповідного вищого спеціалізованого суду [55].

З прийняттям 12.02.2015 ЗУ «Про забезпечення права на справедливий суд» вказані проблемні положення ЗУ «Про судоустрій та статус суддів» та відповідних процесуальних кодексів були змінені, внаслідок чого вирішення питання про допуск заяви про перегляд рішень вищих спеціалізованих судів було передано Верховному Суду України.

Наступним кроком реформування судової системи України стало прийняття 2 червня 2016 року змін до Конституції України в частині правосуддя та нового ЗУ «Про судоустрій та статус суддів», згідно з якими вирішено ліквідувати Верховний Суд України й існуючі вищі спеціалізовані суди та на основі їх матеріально-технічної бази створити Верховний Суд – найвищий суд у системі судоустрою України, у складі якого діють: 1) Велика Палата Верховного Суду; 2) Касаційний адміністративний суд; 3) Касаційний господарський суд; 4) Касаційний кримінальний суд; 5) Касаційний

цивільний суд, що ознаменувало початок нового історичного періоду діяльності касаційної інстанції в господарському судочинстві в Україні.

Так, згідно з пунктами 4 - 14 Розділу «Прикінцеві та перехідні положення» ЗУ «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII [169] передбачено, що процес утворення Верховного Суду мав тривати не довше 12 місяців з дня набрання чинності зазначеним Законом, завершальною стадією якого було прийняття рішення Пленуму Верховного Суду про визначення дня початку роботи Верховного Суду.

Передумовами початку роботи Верховного Суду можна визначити наступні:

- набрання чинності ЗУ «Про судоустрій і статус суддів»;
- призначення ДСА тимчасово виконуючого обов'язки керівника апарату для здійснення дій щодо реєстрації новоутвореного суду як юридичної особи;
- державна реєстрація новоутвореного Верховного Суду як юридичної особи;
- призначення щонайменше 65 суддів Верховного Суду за результатами конкурсу;
- прийняття Пленумом Верховного Суду рішення про день початку роботи Верховного Суду та опублікування відповідного рішення на веб-порталі судової влади та у газеті «Голос України»;
- набрання чинності відповідним процесуальним законодавством, що регулює порядок розгляду справ Верховним Судом.

З дня початку роботи Верховного Суду у складі, визначеному цим Законом, починається етап безпосередньої діяльності зазначеного органу, а Верховний Суд України, Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ, Вищий господарський суд України, Вищий адміністративний суд України припиняють свою діяльність та ліквідуються у встановленому законом порядку (п. 7 Прикінцевих та перехідних положень Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII [169]).

Так, ЗУ «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII набрав чинності з 30 вересня 2016 року, тобто з дня набрання чинності ЗУ «Про внесення змін

до Конституції України (щодо правосуддя)» [149]. Саме з цього моменту розпочався процес утворення Верховного Суду у складі, визначеному законодавством України.

29 вересня 2017 року ВРП оголосила 111 кандидатів, щодо яких внесла подання Президенту України для призначення суддями нового Верховного Суду, з числа 120 осіб, відібраних Вищою кваліфікаційною комісією суддів [25]. За наслідком проведеного конкурсного відбору Указом Президента України №357/2017 від 10.11.2017 [167] призначено на посади 111 суддів Верховного Суду, 29 з яких призначено безпосередньо до Касаційного господарського суду.

Під час другого етапу добору суддів до Верховного Суду було оголошено конкурс на 78 вакантних посад, 16 з яких безпосередньо до Касаційного господарського суду [195]. Указом Президента України від 07.05.2019 № 195/2019 [168] до Касаційного господарського суду було призначено 15 суддів.

Крім того, задля забезпечення якісної та ефективної роботи Верховного Суду та судів нижчих інстанцій 3 жовтня 2017 року Верховною Радою України було прийнято ЗУ «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» [148], який набрав чинності з дня початку роботи Верховного Суду, визначеного рішенням його Пленуму відповідно до ЗУ «Про судоустрій і статус суддів», тобто набрання ним чинності напряду залежало від початку роботи нового Верховного Суду. Водночас Верховний Суд не міг розпочати свою роботу без зазначених процесуальних змін. Отже, ці процеси були взаємообумовленими та взаємозалежними [53].

Наказом ДСА від 8 листопада 2017 року № 276/к відповідно до частини п'ятої статті 147, частини п'ятої статті 153 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів» тимчасово, на період до призначення в установленому порядку керівника апарату Верховного Суду, було призначено тимчасово виконуючого обов'язки керівника апарату Верховного Суду [24].

9 листопада 2017 року було здійснено державну реєстрацію Верховного Суду

як юридичної особи [49]. І вже 30 листопада 2017 року відбулось засідання Пленуму Верховного Суду, на якому прийнято рішення «Про визначення дня початку роботи Верховного Суду» та визначено 15 грудня 2017 року днем початку роботи Верховного Суду, обрано Голову Верховного Суду, якою стала суддя Касаційного господарського суду В.І. Данішевська [111] та її заступника – Б.Ю. Львова [54]. Саме з цієї дати розпочалась нова віха в історії становлення та розвитку касаційної інстанції господарського судочинства.

5 грудня 2017 року зборами суддів Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду було затверджено Положення про збори суддів Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду, прийняте рішення про обрання Голови Касаційного господарського суду, яким став Б.Ю. Львов [164]. Крім того, цього ж дня даними зборами суддів було обрано чотири судді до Великої Палати Верховного Суду [165]; вирішено утворити судові палати Касаційного господарського суду, а саме: судову палату для розгляду справ про банкрутство, судову палату для розгляду справ щодо захисту прав інтелектуальної власності, а також пов'язаних з антимонопольним та конкурентним законодавством, судову палату для розгляду справ корпоративних спорів, корпоративних прав та цінних паперів, судову палату для розгляду справ щодо земельних відносин та права власності [173] та визначено їх склад, а також затверджено персональний склад колегій суддів у складі судових палат, спеціалізації судових палат та суддів Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду [158].

З огляду на проведений аналіз, можна визначити наступні історичні періоди та етапи становлення та розвитку касаційної інстанції господарської юрисдикції на українських землях, а саме:

I. Період Київської Русі (IX – XII ст. ст.), який характеризувався виникненням основ інстанційності у формі права на оскарження рішень громадських судів общини (судів верви) до княжих судів;

II. Період Галицько-Волинського князівства, Великого Князівства Литовського,

Руського та Жемантійського, Речі Посполитої (XII- XVII ст.), що супроводжувався подальшим розвитком та оформленням інстанційної системи правосуддя;

III. Період Гетьманщини (XVII - XVIII ст.), особливостями якого була побудова судової системи за принципами інстанційності, територіальності та спеціалізації, а також утворення найвищої судової інстанції з наглядовою та роз'яснювальною функцією по відношенню до нижчестоящих судів – Генерального суду;

IV. Період перебування у складі Російської та Австрійської імперій (кін. XVIII ст. – поч. XX ст.), який ознаменувало виникнення комерційних судів та запровадження касаційних інстанцій – Урядуючого Сенату в Російській Імперії та Верховного судового касаційного трибуналу в Австрійській імперії.

V. Період Гетьманату та Української Народної Республіки (1917–1920 рр.), підчас якого були здійснені перші спроби побудувати національну систему судів;

VI. Періоду радянської влади в Україні (1920 –1990 рр.), що супроводжувався заснуванням позасудових органів вирішення спорів між господарюючими суб'єктами – державного арбітражу;

VII. Період незалежної України (з 1991 р – до сьогодні), який нами поділено на етапи:

- етап утворення господарських судів; започаткування інституту касації в господарському судочинстві;

- наділення Вищого господарського суду України повноваженнями щодо касаційного перегляду судових рішень господарської юрисдикції та їх перегляд Верховним Судом України у виняткових випадках;

- припинення діяльності Вищого господарського суду України та утворення на його основі Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду.

1.2. Організаційно-правові форми касаційної інстанції в господарському судочинстві зарубіжних країн

У зв'язку з недосконалістю законодавства виникають випадки різного тлумачення норм права, і як наслідок – різного їх застосування, що є неприйнятним для судових систем демократичних держав. Інститут касації є поширеним інструментом для забезпечення єдності судової практики у зарубіжних країнах. Для України, яка обрала шлях удосконалення вказаного інституту, важливим є аналіз існуючих моделей касаційного судочинства зарубіжних країн. Враховуючи тему дисертаційного дослідження спробуємо визначити, яким чином у зарубіжних країнах забезпечується касаційний перегляд саме господарських спорів.

У федеративній державі **Бельгії** судова система має чотири рівні: національний (касаційний суд, вища ланка), регіональний (п'ять апеляційних судів і п'ять судів по трудових спорах), окружний (27 трибуналів першої інстанції, 27 комерційних трибуналів, 27 трибуналів по трудових справах і 32 поліцейських трибуналів) і контрольний (мирові судді, яких налічується 225 в 186 кантонах).

Комерційні трибунали в Бельгії вирішують спори між комерсантами, віднесені законом до торговельних угод і не підпадають під компетенцію мирових суддів. Комерційні трибунали вирішують спори: про реєстрацію, пов'язані з торговими товариствами, з питань банкрутства, векселями, морського права. Крім того, комерційні трибунали здійснюють апеляційне провадження за рішеннями мирових суддів у справах комерційного характеру. Справи в комерційних трибуналах Бельгії вирішуються в складі професійного судді і двох засідателів (іменованих там судьями-експертами), що представляють ділові кола. Рішення комерційних трибуналів оскаржуються в порядку апеляції – в апеляційний суд, в порядку касації – до Касаційного суду [67, с. 323].

За змістом статті 147 Конституції Бельгії для всієї Бельгії існує один Касаційний суд, який не здійснює розгляд справ по суті.

Головним завданням Касаційного суду Бельгії є розгляд скарг на рішення судів останньої інстанції, поданих у зв'язку з порушенням закону або суттєвих правил провадження у справі. Касаційний суд Бельгії, таким чином, виконує регулятивну роль

та забезпечує однакове тлумачення права.

До складу Касаційного суду Бельгії входять три палати: перша – з цивільних та комерційних справ, друга – з кримінальних справ, третя розглядає справи, які відносяться до компетенції трудових судів [193, с. 301]. Отже, розгляд цивільних та комерційних спорів у Бельгії здійснюється в межах однієї палати Касаційного суду.

Касаційний суд складається з 25 суддів на чолі з головою, які розглядають у колегіях з 3 суддів скарги на вироки і рішення будь-яких судів, але тільки з питань права, а не факту. Його рішення істотно впливають на судову практику в цілому [136].

У статті 152 Конституції Бельгії закріплено, що мирові судді, судді трибуналів, радники судів і Касаційного суду призначаються Королем на умовах та у спосіб, визначених законом. Це призначення проводиться за вмотивованим поданням компетентної комісії з призначень більшістю в дві третини у спосіб, визначений законом, і після оцінки компетентності та придатності. У цьому поданні може бути відмовлено тільки в порядку, визначеному законом, і з відповідних мотивів.

У разі призначення радників судів і Касаційного суду відповідні генеральні асамблеї цих судів виступають з мотивованим висновком.

Перший голова Касаційного суду, перші голови судів та голови трибуналів також призначаються на ці посади Королем, на умовах і в порядку, встановлених законом, зі складу судів і трибуналів, за вмотивованим поданням компетентної комісії з призначень більшістю в дві третини і після оцінки компетентності та придатності. У цьому поданні може бути відмовлено тільки в порядку, визначеному законом.

Своєрідний приклад оформлення інституту касації подає **Франція**. Так, судова система Франції регулюється Кодексом судочинства від 16.03.1978. Вищою судовою інстанцією у Франції є Касаційний суд, який діє у складі трьох палат із цивільних справ, однієї – із соціальних, однієї – кримінальних та однієї – у торгівельно-фінансових справах [193, с. 332].

На відміну від більшості європейських країн, де до вищої інстанції доходить відносно мала кількість справ (і основне навантаження падає на апеляційні суди),

касаційний суд у Франції зобов'язаний розглядати оскарження будь-яких рішень, в тому числі і таких незначних, для яких шлях в апеляцію закритий, і рішення суду першої інстанції є остаточним [65, с. 3-6].

До складу Касаційного суду Франції входять: Голова суду, шість голів палат, 84 членів суду, 36 радників-доповідачів. У підготовці справ до слухань приймають участь також аудитори, які разом з радниками-доповідачами вивчають справи, які надійшли до суду [9, с. 54].

Якщо при розгляді справи виникає питання, що відноситься до компетенції декількох палат, то справа передається на розгляд змішаної палати. Якщо справа містить питання принципового характеру, то його вирішує Пленум Касаційного суду. Висновок з питання принципового характеру робить перший голова суду або відповідна палата цього суду. На розгляд пленуму обов'язково передаються справи і в разі, якщо цього вимагає Генеральний прокурор [99].

Касаційний суд Франції не переглядає справи нижчестоящих інстанцій по суті, головна увага суду касаційної інстанції приділяється виключно перевірці відповідності конкретного судового рішення певним правовим нормам, при чому докази більше не досліджуються, а суд виходить з тих обставин справи, які були встановлені судовими інстанціями нижчого рівня [118, с. 47].

Разом з тим, Касаційний суд не позбавлений права не передавати справу на новий розгляд і припинити провадження у справі в тому разі, коли скасування постанови, яка оскаржується, не викличе необхідності заново переглядати справу по суті [200, с. 178-179].

В цілому, контроль, здійснюваний з боку Касаційного суду, стосується, в кінцевому підсумку, двох категорій: нормативного контролю - здійснюється головним чином шляхом підготовки відповіді на обґрунтування порушень законів або недостатності правової бази, та дисциплінарного контролю стосується обов'язків суддів щодо складання та надання їх судових рішень [9].

В Італії функцію касаційного перегляду справ виконує Вищий касаційний суд, який засідає в Римі та юрисдикція якого поширюється на всю територію держави.

Відповідно до Закону про судоустрій від 1941 року [32] основним завданням вказаного суду є забезпечення точного дотримання та однакового тлумачення закону, єдності національного права, дотримання сфер компетенції судів різних юрисдикцій; вирішення колізій компетенції і функцій. Вищий касаційний суд розглядає в якості останньої інстанції скарги з питань права на постанови судів у цивільних та кримінальних справах.

Одна з головних особливостей його функцій полягає в тому, що дослідження обставин справи здійснюється судом, тільки якщо вони розглядалися в попередніх інстанціях і в разі виникнення необхідності оцінки правових підстав подачі скарги до Вищого суду. Слухання справ проходить в колегіальному складі суду.

Склад Вищого касаційного суду Італії закріплений у ст. 66 Закону про судоустрій, відповідно до якої суд касаційної інстанції складається з палат, у його склад входять Перший Голова, його заступник, голови палат і радники. Перший Голова головує на спільному засіданні відділень, на урочистих актах, а також може головувати на засіданнях палат.

При цьому, перший заступник Касаційного суду може передати на розгляд об'єднаного засідання суду найбільш складні касаційні скарги, у тому числі і ті, які вже були розглянуті окремими палатами [9, с. 59].

Як закріплено у Законі про судоустрій Італії, склад палат встановлюється на початку судового року на річний термін в порядку, передбаченому законом. Кожна палата касаційного суду засідає в незмінному складі п'яти членів. У спільному засіданні палат постійний склад судової колегії складає дев'ять членів.

Вищий касаційний суд Італії складається з трьох палат у цивільних справах, однієї – у трудових справах [193, с. 144].

Окремої палати, яка б розглядала господарські справи у Вищому касаційному суді Італії немає, касаційний перегляд у господарських спорах здійснюється в рамках цивільних палат.

В порядку ст. 111 Конституції Республіки Італії кожен громадянин має право звернутися до Вищого суду для захисту своїх прав і свобод у разі порушення норми права, минаючи суд другої інстанції, як у цивільних, так і у кримінальних справах. У Вищий суд подаються скарги про оскарження рішень нижчих судів: скарга може бути подана на підставі порушення положень матеріального права (*errores in iudicando*), процесуальних порушень (*errores in procedendo*).

У разі, якщо Вищий суд виявить невідповідність рішення вимогам закону, то він може і повинен скасувати рішення нижчестоящего суду і встановити правовий принцип, відповідно до якого має бути змінено оспорюване рішення: цим принципом повинні будуть керуватися суди при повторному розгляді даної справи.

Принципи, встановлені Вищим судом, не є обов'язковими для всіх інших судів, що розглядають інші справи. Рішення Вищого суду розглядається тільки в якості важливого «прецеденту». Однак, фактично, нижчі суди намагаються слідувати практиці Вищого Суду. Таким чином, значення діяльності суду полягає в створенні однакової судової практики та гармонізації тлумачення закону нижчими судами.

Особливістю діяльності Вищого касаційного суду Італії є те, що під час розгляду скарг, предметом яких є компетенція чи питання права, щодо яких в палатах суду не досягнуто згоди, або принципово важливі питання, то суд діє як єдина палата, яка складається з 9 членів. Зауважимо, що подібний підхід запроваджено і в Україні у вигляді Великої Палати Верховного Суду.

Систему загальних судів **Норвегії** очолює Верховний Суд, який розглядає в якості вищої інстанції скарги на рішення та вироки нижчестоящих судів. Особливістю цієї інстанції є наявність в ньому спеціального перевірконого апеляційного комітету, фільтруючого надходять скарги.

Число спеціалізованих судів, що входять в систему загальних судів в Норвегії надзвичайно велике. Це суди з питань публічного управління майном; у справах про опіку; по житлових справах; суд з трудових справ (це суд другої інстанції, який розглядає апеляційні скарги на рішення окружних і міських судів по трудових спорах) і суд з трудових конфліктів; суд імпічменту (який розглядає в якості першої і єдиної інстанції звинувачення в злочинних зловживаннях, висунутих проти членів уряду, парламенту або Верховного суду); суд державного страхування. Є також спеціалізовані суди, які розглядають цивільні та кримінальні справи з питань, пов'язаних з рибальством. Спеціалізованих виключно на економічному правосудді судів в Норвегії немає [67, с. 323].

На думку вітчизняних процесуалістів, унікальність судової системи **Федеративної Республіки Німеччина** полягає в тому, що вона побудована за територіально-галузевим принципом і являє собою автономні, з внутрішніми ієрархічними рівнями судові піраміди [215, с. 47-51].

Стаття 95 Основного Закону ФРН встановлює, що для здійснення правосуддя у сфері загальної, адміністративної, фінансової, трудової та соціальної юрисдикції запроваджуються як вищі судові інстанції Федеральна судова палата, Федеральний адміністративний, Федеральний фінансовий, Федеральний трудовий та Федеральний соціальний суди. Водночас для забезпечення єдності судової практики створюється єдиний Сенат для вказаних судів. Крім того, для вирішення спорів, пов'язаних із веденням комерційної діяльності, може створюватися федеральний суд та військово-кримінальний суд для бундесверу як федеральний суд. Федерації надано право створювати для осіб, які перебувають у публічно-правових службових відносинах, федеральні суди з розгляду дисциплінарних справ та розгляду скарг [30, с. 272].

Здійснюючи порівняльний аналіз судових України та Федеративної Республіки Німеччина, С.В. Глущенко виокремлено деякі спільні риси, а саме: 1) конституційні суди разом з іншими судами утворюють судову систему держави; 2) схожість компетенції вищих федеральних судів і вищих спеціалізованих судів (суди касаційної

інстанції); 3) наявність двоступеневої системи вирішення спору з можливістю касаційного оскарження рішень до відповідних вищих судів [30, с. 273].

У багатьох наукових джерелах, які досліджують інститут господарського судочинства, як приклад існування господарської юрисдикції приводять Федеративну Республіку Німеччина. Однак, варто зауважити, що комерційні суди Федеративної Республіки Німеччина за організацією та статусом є більш схожими до моделі третейських судів в Україні.

Справи у комерційному суді розглядаються одним професійним суддею та двома народними засідателями, які обираються на конкурсній основі від 3 до 5 років для виконання функції народного засідателя та у переважній більшості представляють приватний сектор, бізнес і підприємництво. Право подавати позов до комерційного суду мають юридичні особи, фізичні особи – підприємці. Проте це право є альтернативним. Позов із аналогічним предметом та суб'єктним складом може бути поданий до суду загальної юрисдикції – а саме до місцевого суду, якщо ціна позову не перевищує 5 тис. євро, та до регіонального суду, якщо ціна позову перевищує зазначену суму. Розгляд комерційних (господарських) справ належить до компетенції суддів комерційної палати суду загальної юрисдикції, справа розглядається колегією у складі трьох професійних суддів [198].

Таким чином, загальним судам підсудні всі цивільні спори, зокрема і у сфері торговельних відносин. Згідно із Законом ФРН «Про судоустрій» до торговельних належить чітко визначене коло справ у спорах, що виникають між учасниками угод, членами торгових товариств, спори за вексями, щодо застосування закону ФРН «Про чеки», із захисту торгових знаків тощо [52].

Суттєво, що у Республіці Німеччина окремо діє Федеральний патентний суд, який є спеціалізованим судом з питань охорони промислової власності у ФРН. Вказаний судовий орган має досить широку компетенцію, оскільки його юрисдикція поширена не тільки на спори щодо винаходів, а й на спори про товарні знаки, корисні моделі, промислові зразки, топологію інтегральних мікросхем, а також на спори щодо

охорони сортів рослин та прийняття рішень про присудження примусових ліцензій. Після набрання чинності Європейською патентною конвенцією на цей суд покладено нові функції, зокрема про прийняття рішень щодо анулювання європейських патентів, які стосуються ФРН [46]. Федеральний патентний суд структурно складається із 29 сенатів і діє як суд першої інстанції. Апеляційне оскарження рішення цього суду можливе до другого і десятого сенатів Федеральної судової палати [116, с. 47-56].

Разом із тим у випадку виникнення суперечливої судової практики вищих спеціалізованих судів створюється Єдиний сенат, до складу якого входять представники від усіх вищих судових органів, що приймає загальне, обов'язкове для всіх судів рішення з відповідного питання.

Касаційне провадження у Німеччині вирізняється деякими особливостями. Зокрема апеляційна інстанція у своєму рішенні може передбачити право звернення до Верховного суду із касаційною скаргою (Leave to appeal), в інших випадках рішення апеляційної інстанції не підлягає оскарженню та є остаточним. Також не підлягає оскарженню рішення апеляційної інстанції у справах, де ціна позову не перевищує 20 тис. євро [198].

Систему загальних судів очолює Верховний федеральний суд Німеччини, який є останньою інстанцією в судах цієї юрисдикції та здійснює функції касації (ревізії). Ця установа складається з сенатів, які побудовані за принципом правової складності питань, віднесених до розгляду суду цієї інстанції.

Виконання сенатами Верховного федерального суду функцій перегляду в порядку прямої касації допускається лише щодо рішень, ухвалених в першій інстанції сенатами Федерального патентного суду в деяких справах. У всіх інших випадках звернення до Верховного федерального суду без проходження апеляційної інстанції процесуальним законодавством Німеччини не допускається.

За німецькою теорією інстанційного оскарження судових рішень, оскарження питань щодо застосування норм матеріального та процесуального права здійснюється шляхом подання скарги до судів ревізійної інстанції, якими є вищі федеральні суди

відповідної юрисдикції. Фактичний бік справи на стадії ревізії вже не досліджується, оскільки ці функції покладені на суди першої та апеляційної інстанції, а перевіряється лише їх діяльність, пов'язана із правильним застосуванням норм матеріального та процесуального права [118].

Підставами для розгляду справи в касаційному (ревізійному) порядку згідно з ЦПК Німеччини можуть бути тільки порушення норм федерального права, зокрема, у випадках коли: рішення виніс неправомірний склад суду; порушено правила підсудності та підвідомчості; порушено правила представництва сторін; рішення винесено в результаті усного розгляду при порушенні правил про публічність (або закритість) засідання [50]. У складі Федерального верховного суду для розгляду принципових або колізійних питань правового характеру, що виникають в практиці суду ревізійної інстанції, діють декілька колегіальних утворень. Одним з таких утворень є Великий сенат з цивільних справ Верховного федерального суду, який збирається лише в разі необхідності за наявності звернення до нього простих сенатів. Ще одним колегіальним утворенням, яке має на меті вирішення колізійних питань правозастосування в судах загальної юрисдикції є Об'єднаний Великий сенат, що утворюється у Верховному федеральному суді лише у виняткових випадках є найвищою колегіальною формою здійснення правосуддя Верховного федерального суду. Рішення, яке приймає Об'єднаний Великий сенат, вважається схваленим від імені всього Верховного федерального суду та має обов'язковий для виконання характер, а також виступає в ролі роз'яснення для нижчестоящих судів з метою їх орієнтування у правозастосовчій практиці в аналогічних справах

Нарешті, в судовій системі Німеччини діє ще один колегіальний орган, існування якого прямо передбачено ст. 95 Основного закону - Єдиний сенат верховних судових установ, основним завданням якого є забезпечення єдності судової практики з боку вищих федеральних судів. Цей орган наділений компетенцією приймати рішення, якщо одна із верховних федеральних судових установ або один з її сенатів в правовому

питанні має намір відхилитись від раніше прийнятого рішення іншою федеральною вищою судовою установою або Єдиним сенатом [117, с. 52].

Касаційною інстанцією **Португалії** виступає Верховний трибунал правосуддя (Supremo Tribunal de Justicia), який складається з чотирьох палат – 2 у цивільних справах, 1 – у кримінальних та 1 – у соціальних справах [137, с. 629]. Палата, яка б спеціалізувалась на розгляді виключно господарських справ у касаційній інстанції Португалії відсутня. Справи, розглядаються в окремих палатах або на спільному засіданні палат, а в окремих випадках – на пленарних зібраннях Верховного трибуналу правосуддя. Основною функцією Верховного трибуналу правосуддя є розгляд касаційних скарг з питань права на рішення судів попередніх інстанцій.

Особливості судової системи **Швейцарії** обумовлені державним устроєм країни, як єдиної в Європі конфедеративної держави [30, с. 158]. До 1999 року у Швейцарії спостерігалася неповнота конституційного регулювання судоустрою, що частково компенсувалося виданням законодавчих актів про організацію та діяльність судової влади та конституціями кантонів. Разом із тим із прийняттям Конституції 1999 року закріплені більшість питань, що визначають судову організацію і судову діяльність. Загалом судова система складається з федеральних та кантональних судів, які застосовують як загальнофедеральне право, так і право кантонів. Верховний суд Швейцарії структурно складається з постійних палат, дві з яких вирішують питання конституційного й адміністративного права, дві – цивільного права, одна вирішує питання застосування стягнень за борговими зобов'язаннями, одна має юрисдикцію з питань банкрутства. Також діє як самостійна судова палата Касаційний суд, який вирішує питання, пов'язані із застосуванням кримінального права. Швейцарський законодавець допускає, що за необхідності на тимчасовій основі можуть створюватися й інші судові палати в зазначеному суді. Крім того, як відносно самостійний судовий підрозділ Верховного суду функціонує Федеральний суд з питань соціального страхування, який переглядає рішення кантональних судів щодо виплати пенсій і допомог. Організація судових систем окремих кантонів традиційно є своєрідною,

оскільки в кожному з них хоч і створюються відповідні судові органи, але вони відрізняються між собою кількістю судів, обсягом повноважень, при цьому не маючи єдиної, чітко встановленої структури, як це передбачено, наприклад, українським законодавством про судоустрій. Зокрема вищі судові інстанції в кантонах можуть мати різні назви: кантональний, вищий, апеляційний, касаційний суд. Як правило, такі судові органи діють як суди другої інстанції, до яких оскаржуються судові рішення нижчих судів кантонів. Для прикладу: в кантоні Цюрих відповідно до Закону про судоустрій функціонує касаційний суд, який компетентний розглядати скарги на рішення, постановлені вищим (кантональним) судом. У деяких кантонах, наприклад Цюрих, Базель-Ланд, створені і спеціалізовані судові органи [30, с. 279-280].

У свою чергу, Верховний суд **Австрії** – це вища судова інстанція із цивільних та кримінальних справ, а його діяльність регулюється Законом «Про Верховний суд».

Стосовно особливостей юрисдикції Верховного суду, то він, крім виконання касаційних функцій у справах цивільної і кримінальної юрисдикції, вправі переглядати постанови апеляційного суду у трудових конфліктах чи у питаннях соціального страхування.

Верховний Суд зазвичай розглядає цивільні та кримінальні справи у складі колегії з п'яти професійних суддів. В особливих випадках колегія може бути скорочена до трьох або навпаки розширена до 11 суддів [193, с. 15-16].

Австрійська система судового устрою унікальна ще і тим, що Вищий адміністративний суд і Верховний суд разом складають своєрідний Високий суд, що означає, що ніяке рішення, винесене будь-яким державним органом цієї країни не може за юридичною силою бути вище рішень зазначених судів (зокрема, у справах публічного права – рішень Конституційного суду і Вищого адміністративного суду, у цивільних і кримінальних справах – Верховного суду). Також важливо, що юрисдикція Верховного суду дозволяє забезпечити однакове застосування закону на території країни. І хоча формально нижчі суди не пов'язані його рішеннями, але, як правило, враховують їх.

Для вирішення комерційних спорів у Відні створено спеціальний дільничний суд у торговельних конфліктах та господарський суд, які діють як суди першої інстанції. Водночас за межами територіальної юрисдикції зазначених судів здійснення правосуддя у торговельних і господарських спорах здійснюється дільничними та судами федеральних земель [31, с. 271].

Судова система **Республіки Польща**, незважаючи на територіальне сусідство, суттєво відрізняється від звичної для України моделі. У Польщі діє чотири рівні (інстанції) загальних судів. На нижчому рівні ієрархії загальних судів знаходяться суди першої інстанції – районні. Наступний рівень займають регіональні суди – суди першої інстанції у складних справах (наприклад, про особливо тяжкі злочини) і суди другої (апеляційної) інстанції, що розглядають рішення, прийняті районними судами. На вищому, третьому рівні знаходяться апеляційні суди, які як суди третьої інстанції розглядають апеляційні скарги на рішення регіональних судів другої інстанції [6].

Вирішення господарських спорів віднесено до компетенції цивільних палат. В складі воєводських і деяких районних судів діють підрозділи з розгляду справ комерційного (торгового) характеру в складі професійного судді і засідателів, компетентних у сфері торгового права і комерційної діяльності, до компетенції яких відносяться справи у спорах між комерційними компаніями в зв'язку з їх статутною діяльністю, включаючи справи про банкрутства і мирові угоди з кредиторами, справи про відносини між партнерами або пайовиками акціонерних товариств, позови до комерційних підприємств в зв'язку з порушеннями в сфері економічного законодавства, справи про порушення антимонопольного законодавства та ін. [67].

В окружному суді м. Варшави діють відділи у справах у сфері охорони конкуренції, регулювання енергетики, телекомунікацій і залізничного транспорту (суд охорони конкуренції і споживачів) та для вирішення спорів, віднесених до компетенції цього суду згідно з особливими приписами [139, с. 146-150].

Найвищим, четвертим рівнем судової системи є Верховний суд, розташований у Варшаві, який має найвищі апеляційні повноваження щодо рішень судів нижчого рівня, які набули чинності.

Він займається передусім розглядом касацій, а також забезпечує правильність і цілісність інтерпретування закону та судової практики [222].

У відповідності зі статтею 183 Конституції Республіки Польща [79] Верховний Суд здійснює нагляд за діяльністю загальних і військових судів в сфері судової практики, а також іншу діяльність, визначену в Конституції і законах. Першого Голову Верховного Суду призначає Президент Республіки на шестирічний термін повноважень з кандидатів, представлених Загальними Зборами Суддів Верховного Суду.

Верховний суд Республіки Польща діє у складі цивільної, кримінальної, військової палат, а також палати з питань праці, соціального забезпечення та зв'язків з громадськістю.

Можна стверджувати, що у Республіці Польща існує тенденція до уніфікації процесуальних основ вирішення усіх спорів, незалежно від спеціалізації, чим обумовлена відсутність у Верховному Суді окремої палати, яка б вирішувала суто економічні спори.

Систему судів загальної юрисдикції **Республіки Туреччина** очолює Вищий касаційний суд. Його члени обираються пленумом Вищої ради суддів та прокурорів на 4 роки. Головний прокурор Вищого касаційного суду, який також є генеральним прокурором Республіки, та його заступник на той самий строк призначаються президентом з числа 5 кандидатів, які висуваються пленумом Касаційного суду.

До компетенції Вищого касаційного суду входить розгляд протестів та скарг на рішення всіх судів загальної юрисдикції, забезпечуючи єдність тлумачення та застосування норм права. До його складу входить 7 секцій (камер) у кримінальних справах, 9 у цивільних справах та декілька секцій у комерційних справах та з питань банкрутства. Кожна секція має Голову, чотирьох основних членів та одного

резервного. Вони розглядають скарги та протести на рішення судів першої інстанції, затверджують або направляють справу на новий розгляд. Рішення та ухвали секцій можуть бути оскаржені до пленуму Вищого касаційного суду, який складається з голови, його перших заступників та голів секцій. Рішення та ухвали пленуму є остаточними та оскарженню не підлягають.

Найбільш близьким до нової моделі побудови касаційного перегляду справ України є Верховний суд **Грузії**.

Так, відповідно до статті 90 Конституції Грузії від 24.08.1995 № 786-вс [77] Верховний Суд Грузії є касаційним судом. Голову Верховного Суду Грузії та суддів Верховного Суду за поданням Президента Грузії, більшістю спискового складу терміном не менше ніж на 10 років обирає Парламент.

Повноваження, організація Верховного Суду Грузії, порядок діяльності та дострокового припинення повноважень членів Верховного Суду, визначаються Органічним законом «Про загальні суди» від 04.12.2009 № 2257-Іс [153].

Верховний Суд Грузії є касаційним судом вищої і кінцевої інстанції здійснення правосуддя на всій території Грузії, який здійснює нагляд за відправленням правосуддя в загальних судах Грузії.

Чисельність суддів Верховного Суду визначає Пленум Верховного Суду. У Верховному Суді утворюються: Палата у цивільних справах; Палата по адміністративних справах; Палата у кримінальних справах; Велика Палата; Пленум; Дисциплінарна палата; Кваліфікаційна палата.

В межах Палати у цивільних справах Верховного Суду Грузії здійснюється розгляд у тому числі, справ про підприємництво і банкрутство.

Палата Верховного Суду (за винятком Дисциплінарної і Кваліфікаційної палат) є судом касаційної інстанції, який в порядку, встановленому процесуальним законом Грузії, розглядає касаційні скарги на рішення апеляційних судів, у визначених законом випадках і встановленому законом порядку розглядає інші справи, віднесені до її підсудності.

Палата Верховного Суду Грузії (за винятком Великої Палати) розглядає справи у складі 3 суддів.

Велика Палата Верховного Суду є судом касаційної інстанції, який в порядку, встановленому процесуальним законодавством Грузії, розглядає справи, які належать до категорії особливо складних.

Так, суд, який розглядає справу в касаційному порядку, може мотивованою ухвалою передати справу на розгляд Великої палати Верховного Суду, якщо: а) справу за своїм змістом являє собою рідкісну правову проблему; б) касаційна палата не поділяє правову оцінку (тлумачення норми), раніше сформульовану іншою касаційною палатою.

Велика Палата складається з Голови Верховного Суду, голів інших палат і не менше ніж 12 суддів, які на 2-річний термін обираються Пленумом зі складу палат Верховного Суду. Велика Палата розглядає справи у складі 9 суддів. До складу, який розглядає справу, входять судді, які спочатку розглядали цю справу, незалежно від того, чи є вони одночасно з цим членами Великої Палати. При розгляді справ у Великій Палаті головує Голова Верховного Суду або за його дорученням – голова однієї з палат Верховного Суду. Правова оцінка (тлумачення норми) Великої Палати Верховного Суду є обов'язковим для загальних судів всіх інстанцій. Суд, який розглядає справу в касаційному порядку, мотивованою ухвалою передає справу на розгляд Великої Палати Верховного Суду, якщо касаційна палата не поділяє раніше сформульовану Великою Палатою правову оцінку (тлумачення норми).

Судова система **Республіки Білорусь** перебуває в процесі реформування, оскільки з 1 січня 2014 роки відбувається об'єднання загальних і господарських судів в єдину систему судів загальної юрисдикції.

29.11.2013 Президентом Республіки Білорусь підписано пакет законодавчих актів: Декрет № 6 «Про вдосконалення судової системи Республіки Білорусь» [144], Указ № 529 «Про деякі питання діяльності судів Республіки Білорусь» [152].

До судової реформи у Республіці Білорусь, як і в Україні існувало дві системи судів – загальні суди і господарські суди, компетенція між судами поділялася відповідно до встановленої підвідомчості.

Система загальних судів очолювалася Верховним судом Республіки Білорусь, система господарських судів – Вищим Господарським Судом Республіки Білорусь. При цьому, обидві судові системи діяли синхронно, для вирішення відповідних питань скликалися спільні засідання Пленумів Верховного суду та Вищого господарського суду.

Декретом № 6 «Про вдосконалення судової системи Республіки Білорусь» від 29.11.2013 з метою вдосконалення судової системи Республіки Білорусь, забезпечення єдності судової практики, підвищення якості здійснення правосуддя, подальшого розвитку спеціалізації судів і суддів при розгляді справ, поліпшення матеріально-технічного та кадрового забезпечення судів постановлено об'єднати Верховний Суд і Вищий господарський суд, утворивши єдиний вищий судовий орган у цивільних, кримінальних, адміністративних і економічних справах - Верховний Суд, який очолює систему судів загальної юрисдикції Республіки Білорусь.

Крім того, перейменовано господарські суди областей (міста Мінська) в економічні суди областей (міста Мінська).

Вказаним декретом встановлено, що система судів загальної юрисдикції складається з: Верховного Суду; обласних (Мінського міського) судів, економічних судів областей (Міста Мінська); районних (міських) судів. Встановлено, що у системі судів загальної юрисдикції можуть створюватися спеціалізовані суди.

За економічними судами зберігається компетенція господарських судів; Економічні суди продовжують керуватися ГПК при розгляді підсудних їм спорів.

Верховний Суд діє в складі: Пленуму Верховного Суду; Президії Верховного Суду; судової колегії у кримінальних справах Верховного Суду; судової колегії в цивільних справах Верховного Суду; судової колегії в економічних справах Верховного Суду; судової колегії у справах інтелектуальної власності Верховного

Суду. При необхідності Президентом Республіки Білорусь за поданням Голови Верховного Суду у Верховному Суді можуть утворюватися інші судові колегії для спеціалізованого розгляду справ.

До складу Пленуму Верховного Суду входять Голова Верховного Суду, перший заступник і заступники Голови Верховного Суду, судді Верховного Суду, голови обласних (Мінського міського) суден, економічних судів областей (міста Мінська).

Судові колегії Верховного Суду розглядають у межах своєї компетенції справи в якості суду першої інстанції, в касаційному порядку, в порядку нагляду і за нововиявленими обставинами, а також здійснюють інші повноваження відповідно до законодавчих актів.

Поряд з тим, судові колегії Верховного Суду можуть розглядати відповідно до законодавчих актів в межах своєї компетенції справи в апеляційному порядку.

Відповідно до Указу № 529 «Про деякі питання діяльності судів Республіки Білорусь» у зв'язку з об'єднанням Верховного Суду і Вищого господарського суду і перейменуванням господарських судів областей (міста Мінська) в економічні суди областей (міста Мінська) судді Вищого Господарського Суду вважаються суддями Верховного Суду.

Примітним є той факт, що наведені заходи з реформування судової системи не стали підставою для звільнення у зв'язку з ліквідацією організації, скороченням чисельності або штату працівників апаратів Вищого Господарського Суду, господарських судів областей (міста Мінська), які у зв'язку з передачею відповідної чисельності в систему судів загальної юрисдикції мають право на переведення відповідно до Верховного Суду, економічних судів областей (міста Мінська).

Досліджуючи питання компетенції оновленого Верховного суду Республіки Білорусь, варто зазначити, що 29.11.2016 Палатою Представників прийнято та Радою Республіки погоджено Закон «Про внесення змін та доповнень в закони Республіки

Білорусь з питань судоустрою та судочинства». (вказаний Закон поки не набув чинності)

Відповідно до статті 53 вказаного Закону Верховний Суд Республіки Білорусь: розглядає в межах своєї компетенції справи в якості суду першої інстанції, в касаційному порядку, в порядку нагляду і за нововиявленими обставинами, а також скарги (протести) на постанови обласних (Мінського міського) судів і постанови економічних судів областей (міста Мінська) у справах про адміністративні правопорушення; розглядає відповідно до законодавчих актів в межах своєї компетенції справи в апеляційному порядку; вносить до Конституційного Суду Республіки Білорусь пропозиції про дачу висновків відповідно до частини другої статті 112 та частиною четвертою статті 116 Конституції Республіки Білорусь; вивчає та узагальнює судову практику, веде і аналізує судову статистику судів загальної юрисдикції і дає роз'яснення з питань застосування законодавства; здійснює контроль за виконанням нижчими судами постанов Пленуму Верховного Суду Республіки Білорусь; надає допомогу суддям судів загальної юрисдикції щодо застосування законодавства; розробляє пропозиції щодо вдосконалення законодавства; здійснює відомчий контроль за відповідністю діяльності судів загальної юрисдикції вимогам законодавства, в тому числі вивчає діяльність судів загальної юрисдикції, заслуховує інформацію голів, перших заступників, заступників голів та суддів судів загальної юрисдикції про діяльність відповідних судів; здійснює організаційне, матеріально-технічне та кадрове забезпечення діяльності судів загальної юрисдикції, а також організаційне та матеріально-технічне забезпечення органів суддівського співтовариства; вирішує в межах своєї компетенції питання, що впливають з міжнародних договорів Республіки Білорусь, а також питання співпраці з судами іноземних держав, іноземними та міжнародними організаціями; здійснює інші повноваження відповідно до цього Кодексу та іншими законодавчими актами.

Голова Верховного Суду Республіки Білорусь призначається Президентом Республіки Білорусь за згодою Ради Республіки Національних зборів Республіки Білорусь з числа суддів Верховного Суду Республіки Білорусь строком на п'ять років.

Відповідно до наданих повноважень Голова Верховного Суду Республіки Білорусь: керує діяльністю Верховного Суду Республіки Білорусь і організовує діяльність інших судів загальної юрисдикції; визначає територіальну підсудність справ спеціалізованих судів; затверджує персональний склад екзаменаційної комісії по прийому кваліфікаційних іспитів у кандидатів на посади суддів судів загальної юрисдикції та порядок підготовки і проведення кваліфікаційних іспитів; скликає Пленум Верховного Суду Республіки Білорусь, організовує роботу Президії Верховного Суду Республіки Білорусь та головує в їх засіданнях, а також виносить на розгляд Пленуму та Президії Верховного Суду Республіки Білорусь питання, віднесені до їх відання; вносить Президентові Республіки Білорусь подання з питань, віднесених до його компетенції цим Кодексом; керує роботою з вивчення та узагальнення судової практики, аналізу судової статистики; організовує роботу по здійсненню контролю за виконанням постанов Пленуму Верховного Суду Республіки Білорусь; формує склад колегій Верховного Суду Республіки Білорусь для розгляду справ; затверджує склад судових колегій Верховного Суду Республіки Білорусь; призначає суддів як головуючих у судових засіданнях, розподіляє інші обов'язки між суддями; має право головувати в засіданнях судових колегій Верховного Суду Республіки Білорусь; має право витребувати з нижчестоящих судів судові справи для вивчення і узагальнення судової практики, для прийняття їх до свого провадження, а також для перевірки їх в порядку нагляду; розподіляє обов'язки між першим заступником та заступниками Голови Верховного Суду Республіки Білорусь; затверджує штатний розклад і структуру апаратів Верховного Суду Республіки Білорусь, обласних (Мінського міського) судів, економічних судів областей (міста Мінська), районних (міських), спеціалізованих судів в межах встановленої Президентом Республіки Білорусь чисельності працівників апаратів цих судів; керує роботою з кадрами в судах загальної

юрисдикції; здійснює загальне керівництво апаратом Верховного Суду Республіки Білорусь, призначає на посади та звільняє з посад працівників апарату Верховного Суду Республіки Білорусь; виносить на розгляд Пленуму Верховного Суду Республіки Білорусь подання про невідповідність постанов Пленуму Верховного Суду Республіки Білорусь, що містять роз'яснення, законодавству; вносить Президентів Республіки Білорусь, до Ради Міністрів Республіки Білорусь та інші державні органи пропозиції про вдосконалення законодавства, а також про усунення порушень законодавства; представляє Верховний Суд Республіки Білорусь у відносинах з державними органами, іншими організаціями, в тому числі іноземними та міжнародними; веде особистий прийом, організує роботу Верховного Суду Республіки Білорусь за особистим прийому і розгляду звернень громадян, в тому числі індивідуальних підприємців, і юридичних осіб; здійснює інші повноваження відповідно до цього Кодексу та іншими законодавчими актами.

Крім того Голова Верховного Суду Республіки Білорусь видає накази з питань, що належать до його компетенції, не пов'язаним з судочинством та має право брати участь в засіданнях палат Національних зборів Республіки Білорусь, їх комісій, засіданнях Ради Міністрів Республіки Білорусь і його Президії, засіданнях інших державних органів.

Як і в більшості країн світу, у Верховному Суді Республіки Білорусь діє Пленум, до складу якого входять Голова Верховного Суду Республіки Білорусь, перший заступник, заступники Голови Верховного Суду Республіки Білорусь, судді Верховного Суду Республіки Білорусь та голови обласних (Мінського міського) судів, економічних судів областей (міста Мінська). Крім того, у засіданнях Пленуму Верховного Суду Республіки Білорусь має право брати участь: Президент Республіки Білорусь і його представники; голови палат Національних зборів Республіки Білорусь і їх заступники, а також за їх дорученням голови постійних комісій палат Національних зборів Республіки Білорусь; Прем'єр-міністр Республіки Білорусь і його заступники; Голова Конституційного Суду Республіки Білорусь і його заступник; Генеральний

прокурор Республіки Білорусь і його заступники, також на запрошення Голови Верховного Суду Республіки Білорусь – судді, члени Науково-консультативної ради при Верховному Суді Республіки Білорусь, представники державних органів, громадських об'єднань і наукових установ.

До компетенції Пленуму належить: розгляд в порядку нагляду і за нововиявленими обставинами цивільних, кримінальних та економічних справ; розгляд матеріалів узагальнення судової практики, судової статистики та надання в порядку судового тлумачення судам загальної юрисдикції роз'яснення з питань застосування законодавства; приведення постанов Пленуму Верховного Суду Республіки Білорусь, визнаних Конституційним Судом Республіки Білорусь неконституційними, у відповідність з Конституцією Республіки Білорусь, міжнародно-правовими актами, ратифікованими Республікою Білорусь, законами, декретами і указами Президента Республіки Білорусь; розглядає питання про внесення пропозицій щодо вдосконалення законодавства; обрання Вищої кваліфікаційної колегії суддів Верховного Суду Республіки Білорусь з числа суддів Верховного Суду Республіки Білорусь, представників державних органів, вчених-юристів, інших фахівців у галузі права, а також голови і заступника голови Вищої кваліфікаційної колегії суддів Верховного Суду Республіки Білорусь з числа членів цієї колегії та інші.

Поряд з Пленумом у складі Верховного суду Республіки Білорусь діє Президія, яка утворюється у складі Голови Верховного Суду Республіки Білорусь, першого заступника, заступників Голови Верховного Суду Республіки Білорусь та суддів Верховного Суду Республіки Білорусь в кількості, встановленому Президентом Республіки Білорусь за поданням Голови Верховного Суду Республіки Білорусь. Персональний склад Президії Верховного Суду Республіки Білорусь затверджується Президентом Республіки Білорусь за поданням Голови Верховного Суду Республіки Білорусь. На запрошення Голови Верховного Суду Республіки Білорусь в засіданні Президії Верховного Суду Республіки Білорусь можуть брати участь судді та працівники апаратів судів загальної юрисдикції, а також інші особи.

До повноважень Президії Верховного Суду Республіки Білорусь віднесено, зокрема: розгляд в межах своєї компетенції в порядку нагляду і за нововиявленими обставинами цивільних, кримінальних та економічних справ; розгляд матеріалів вивчення і узагальнення судової практики і судової статистики, а також проектів постанов, які виносяться на розгляд Пленуму Верховного Суду Республіки Білорусь; розгляд клопотання про внесення пропозицій до Конституційного Суду Республіки Білорусь про перевірку конституційності нормативних правових актів і в разі визнання їх обґрунтованими в десятиденний строк з дня прийняття відповідних рішень звернення до Конституційного Суду Республіки Білорусь з пропозиціями про дачу висновків відповідно до частини другої статті 112 та частиною четвертої статті 116 Конституції Республіки Білорусь; розгляд питання організації роботи судових колегій, окремих суддів і апарату Верховного Суду Республіки Білорусь, голів і суддів нижчих судів; заслуховування голів судових колегій Верховного Суду Республіки Білорусь, голів нижчестоящих судів про діяльність відповідно судових колегій Верховного Суду Республіки Білорусь, судів; розгляд і затвердження резерву кадрів на посади заступників голів, суддів обласних (Мінського міського) судів, економічних судів областей (міста Мінська), голів, заступників голів районних (міських), спеціалізованих судів.

З прийнятого пакета актів, спрямованих на створення єдиної судової системи, слідує, що внаслідок реформи фактично, Вищий господарський суд Республіки Білорусь просто увійшов до складу Верховного суду, як палата, а господарські суди – перейменовані в економічні суди із збереженням своїх функцій.

Досліджуючи організаційні засади касаційного перегляду економічних спорів, неможливо оминати увагою досвід Російської Федерації, оскільки як і з Республікою Білорусь, Україна має спільні риси в організації судової системи та підходах до вирішення спорів у сфері економічних відносин.

Не так давно судова система Російської Федерації також перебувала у стані реформування. Змістом судової реформи стало скасування Вищого Арбітражного

Суду Російської Федерації, розпуск діючого складу Верховного Суду Російської Федерації і створення єдиної вищої судової інстанції - Верховного Суду Російської Федерації.

Відповідно до Федерального конституційного закону «Про Верховний Суд Російської Федерації» № 3-ФКЗ від 05.02.2014 Верховний Суд Російської Федерації є найвищим судовим органом у цивільних, кримінальних, адміністративних справах, для вирішення економічних спорів, та інших справах, що підсудні судам, утвореним відповідно до Федерального конституційного закону від 31.12.1996 № 1-ФКЗ «Про судову систему Російської Федерації» і федеральними законами.

З Конституції Російської Федерації виключено згадку про Вищий Арбітражний суд Російської Федерації. Аналогічні зміни внесені в інші нормативні правові акти. Також з Конституції Російської Федерації виключено згадку про арбітражні суди, при цьому сама ж система арбітражних судів збереглася з тією відмінністю, що очолює її Верховний Суд Російської Федерації.

Найбільш суттєві зміни торкнулися правил касаційного оскарження.

Функції для розв'язання економічних спорів, раніше підсудних Вищому адміністративному суду Російської Федерації, здійснює Судова колегія з економічних спорів Верховного Суду Російської Федерації, що складається з 30 суддів та по суті виконує функцію другої касації. Враховуючи федеративний устрій держави, відповідно до законодавства перша касаційна скарга подається до арбітражного суду округу.

Крім того, функцію касаційної інстанції у сфері інтелектуальних відносин виконує Суд з інтелектуальних прав Російської Федерації, який в порядку касації розглядає справи, розглянуті ним по першій інстанції, а також справи про захист інтелектуальних прав, розглянуті арбітражними судами суб'єктів Російської Федерації по першій інстанції, арбітражними апеляційними судами. При цьому, вказаному суду підсудні спори, пов'язані з інтелектуальними правами незалежно від того, чи є

учасниками правовідносин, з яких виник спір, організації, індивідуальні підприємці або громадяни.

Систему судової влади **Республіки Молдова** очолює Вища судова палата, яка забезпечує точне і однакове застосування законодавства всіма судовими інстанціями [171].

Вища судова палата була утворена внаслідок реорганізації Верховного суду Республіки Молдова на підставі Закону №789 від 26.03.1996, який вступив в силу 30.05.1996 [147].

Відповідно до статті 2 вказаного Закону Вища судова палата: як касаційна інстанція розглядає цивільні, адміністративні, кримінальні та інші справи відповідно до процесуального законодавства; за власною ініціативою або за пропозицією судових інстанцій звертається із запитом до Конституційного суду з питання про конституційність юридичних актів; узагальнює судову практику і аналізує свою судову статистику; дає за власною ініціативою роз'яснення з питань судової практики, що не носять характеру тлумачення законів і не мають обов'язкової сили для суддів; здійснює в межах своєї компетенції повноваження, що впливають з міжнародних договорів, однією зі сторін яких є Республіка Молдова; здійснює інші повноваження, передбачені законом.

Вища судова палата складається з голови, двох заступників голови, які є одночасно головами відповідно Колегії у цивільних, комерційних і адміністративних справах і Колегії з кримінальних справ, і суддів (двоє з яких виконують одночасно функцію заступника голови колегії), які здійснюють свою діяльність в складі колегій і Пленуму Палати. Кожному з суддів Вищої судової палати допомагають три помічника судді.

Таким чином, розгляд цивільних, комерційних та адміністративних спорів здійснюється в межах однієї палати.

Пленум Вищої судової палати діє у складі всіх суддів Палати під головуванням Голови, а в його відсутність – під головуванням одного з голів колегій.

Пленум Вищої судової палати: за власною ініціативою або за пропозицією інших судових інстанцій звертається із запитом до Конституційного суду з питання про конституційність юридичних актів; розглядає результати узагальнення судової практики і приймає постанови роз'яснювального характеру; для забезпечення однаковості судової практики видає за запитом судових інстанцій консультативні висновки у випадку появи проблем, пов'язаних із застосуванням закону; формує за потребою колегії за категоріями справ, визначає термін їх повноважень; затверджує склади колегій; затверджує склад Науково-консультативної ради; затверджує Положення про організацію та діяльність Вищої судової палати, вносить до нього зміни і доповнення; здійснює інші повноваження, передбачені законом.

Висновки до розділу 1

Шлях становлення касаційного господарського суду в Україні має багатовікову історію, сповнену як фактами постійного розвитку й вдосконалення форм судоустрою та судового процесу, так і трагічних подій, якими пронизана історія державотворення українського народу.

Перебуваючи під безпосереднім впливом інших держав, українська судова система поступово відійшла від власних національних традицій судоустрою та запозичила іноземні моделі побудови судової системи.

І хоча формування окремих ознак касаційного суду можна спостерігати в найвищих судових органах ще з часів Київської Русі, фактично тієї форми, під якою сьогодні розуміється касаційне провадження, судова система на теренах України почала набувати після судової реформи 1864 року, а остаточно завершила із здобуттям незалежності. Детальний аналіз процесу розвитку і функціонування касаційного суду в Україні у господарському судочинстві в історичній ретроспективі, дав змогу виокремити наступну періодизацію: I. Період Київської Русі (IX – XII ст. ст.), який характеризувався виникненням основ інстанційності у формі права на оскарження

рішень громадських судів общини (судів верви) до княжих судів; II. Період Галицько-Волинського князівства, Великого Князівства Литовського, Руського та Жемантійського, Речі Посполитої (XII- XVII ст.), що супроводжувався подальшим розвитком та оформленням інстанційної системи правосуддя; III. Період Гетьманщини (XVII - XVIII ст.), особливостями якого була побудова судової системи за принципами інстанційності, територіальності та спеціалізації, а також утворення найвищої судової інстанції з наглядовою та роз'яснювальною функцією по відношенню до нижчестоящих судів – Генерального суду; IV. Період перебування у складі Російської та Австрійської імперій (кін. XVIII ст. – поч. XX ст.), який ознаменувало виникнення комерційних судів та запровадження касаційних інстанцій – Урядуючого Сенату в Російській Імперії та Верховного судового касаційного трибуналу в Австрійській імперії. V. Період Гетьманату та Української Народної Республіки (1917–1920 рр.), підчас якого були здійснені перші спроби побудувати національну систему судів; VI. Періоду радянської влади в Україні (1920 –1990 рр.), що супроводжувався заснуванням позасудових органів вирішення спорів між господарюючими суб'єктами – державного арбітражу; VII. Період незалежної України (з 1991 р. – до сьогодні), який нами поділено на етапи: етап утворення господарських судів; започаткування інституту касації в господарському судочинстві; наділення Вищого господарського суду України повноваженнями щодо касаційного перегляду судових рішень господарської юрисдикції та їх перегляд Верховним Судом України у виняткових випадках; - ліквідація Вищого господарського суду України та утворення на його основі Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду.

При цьому, що стосується долі господарських (комерційних) судів, питання про доцільність їх існування, як і наявності окремої вищої судової інстанції господарської юрисдикції, серед державних діячів та науковців залишається відкритим вже більше століття.

Разом з тим, навіть те, що в часи радянської влади, яка заперечувала з ідеологічних міркувань ринкові відносини, не змогли відмовитись від існування

органів з вирішення економічних спорів, що виникають між підприємствами, переконливо свідчить в необхідності наявності господарської юрисдикції та господарської касаційної інстанції, зокрема, у часи розбудови ринкової економіки. Підтвердженням цьому є й іноземний досвід.

Разом з тим, варто зазначити, що хоча спори між суб'єктами господарювання (економічні спори) вирішуються судами у всіх країнах світу, однак забезпечення касаційного оскарження господарських спорів в зарубіжних країнах відрізняється в організаційному плані.

Так, сучасне зарубіжне законодавство по-різному вирішує питання про те, які суди повинні розглядати економічні (господарські) спори: суди загальної юрисдикції чи спеціалізовані господарські суди. Наведеним у більшості випадків і обумовлюється наявність чи відсутність окремої судової палати, яка вирішує комерційні спори у суді касаційної інстанції відповідної країни.

Більшість країн, які входили до складу Радянського Союзу, зберегли господарську спеціалізацію на всіх інстанціях, включаючи і касацію. Водночас Європейські країни віддали перевагу вирішенню господарських спорів в межах судів загальної юрисдикції, з огляду на що вирішення господарських спорів у касаційній інстанції здійснюється в межах цивільної палати.

В Норвегії, наприклад, число спеціалізованих судів надзвичайно велике в порівнянні з іншими країнами, однак судів, спеціалізованих виключно на економічному правосудді немає. У Федеративній республіці Німеччина діють комерційні суди, які однак подібні до моделі третейських судів в Україні, і право оскарження економічних спорів до таких судів є альтернативним, оскільки з аналогічним позовом можна звернутись і до судів загальної юрисдикції, в яких діють комерційні палати.

У державі Грузії, досвід реформування якої активно використовувався Україною, не зважаючи на надзвичайну схожість побудови механізму касаційного перегляду справ, все ж відсутня окрема палата Верховного суду з розгляду саме

економічних спорів. Водночас, наявна Велика Палата, діяльність якої запозичена і Україною в процесі реформування судової системи, до повноважень якої входить рідкісні правові проблеми, які не можна вирішити на рівні інших палат.

Республіка Білорусь не так давно також пройшла шлях реформ у процесі удосконалення судочинства, за результатами якої Вищий господарський суд фактично увійшов до складу Верховного суду у вигляді судової колегії в економічних справах. У Туреччині у складі касаційного суду окремо діють секції у комерційних справах та з питань банкрутства.

Крім того, не у всіх зарубіжних країнах право касаційного оскарження є безумовним, у Федеративній Республіці Німеччина воно залежить від ціни позову, в той час як у Франції касаційний суд зобов'язаний переглядати оскарження будь-яких рішень, у тому числі і у незначних спорах.

Поряд з цим, Верховний Суд усіх країн має спільні риси, які і формують інститут касації. Так, касаційна інстанція є вищим судовим органом, який забезпечує єдність застосування норм матеріального та процесуального права, не переглядаючи при цьому спору по суті, та не досліджуючи обставин справи та докази, тобто здійснює нормативний контроль. Рішення суду касаційної інстанції, не у всіх країнах виступає прецедентом юридично, однак так чи інакше формує судову практику, оскільки його рішення є остаточними.

РОЗДІЛ 2

КАСАЦІЙНИЙ ГОСПОДАРСЬКИЙ СУД У СКЛАДІ ВЕРХОВНОГО СУДУ ЯК СУБ'ЄКТ ПРАВОСУДДЯ

2.1. Місце Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду в системі судів загальної юрисдикції

Верховенство права є невід'ємною частиною будь-якого демократичного суспільства. Розбудова демократичної та правової держави, в якій панує верховенство права, завжди опирається на категорію справедливості. Справедливий суд та верховенство права є важливими гарантіями легітимності державної влади загалом. Саме принципи справедливості та верховенства права є основоположними у європейському суспільстві та повинні бути взяті за основу в процесі реформування судової системи України з тим, щоб відповідати європейським стандартам правосуддя.

Підтримуємо позицію В.В. Городовенка про те, що найважливіший зміст принципу верховенства права вбачається в гарантуванні й забезпеченні пріоритету панування права в суспільстві, яке унеможливорює прояв свавілля судів (суддів) і забезпечує реалізацію основних прав і свобод та їх відповідні гарантії. Принцип верховенства права лише впроваджується, він закріплений у законах, що регламентують організацію і функціонування судової влади [34, с. 125].

У пункті 16 Доповіді Венеціанської комісії «Про верховенство права» від 04.04.2011 № 512/2009 зазначено, що в рамках поняття «верховенство права» вимагається, щоб усі, хто наділений повноваженнями ухвалювати рішення, ставилися до кожного з виявом поваги, на основі рівності та розумності й відповідно до закону, і щоб кожен мав можливість оскаржити незаконність рішень у незалежному та безсторонньому суді, де кожен має бути забезпечений справедливими процедурами [23].

Поняття «верховенство права» має стосунок до принципу врядування, за якого всі люди, інститути та установи, юридичні та фізичні особи, включаючи саму державу, відповідальні перед законами, які в суспільстві є оприлюдненими, застосовуються однаково до всіх і на основі яких здійснюється незалежне судочинство, та які відповідають міжнародним нормам і стандартам у ділянці прав людини. Поняття «верховенство права» вимагає також заходів на забезпечення дотримання принципів ієрархічної вищості закону, рівності перед законом, відповідальності перед законом, справедливого застосування закону, поділу влади, участі у прийнятті рішень, юридичної визначеності, уникнення свавілля та процесуальної і судової прозорості [2].

У статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року проголошено право на справедливий суд, що означає право кожного на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків, зокрема, цивільного характеру [74].

Вважаємо, що запорукою дотримання зазначеного принципу та принципу «верховенства права» є наявність ефективної судової системи у державі, здатної забезпечити справедливе та однакове застосування закону.

У цьому контексті Венеціанською комісією зазначено, що роль судівництва є істотно важливою в державі, заснованій на верховенстві права. Судівництво є гарантом справедливості – основоположної цінності у державі, керованій правом. Справою першочергової ваги є те, щоб судівництво мало повноваження визначати, які закони є застосовними та ваговитими щодо конкретної справи, вирішувати питання факту і застосовувати закон до фактичних обставин згідно з відповідною – тобто достатньо прозорою і передбачуваною – методологією тлумачення. Судівництву належить бути незалежним та безстороннім (неупередженим). Незалежність означає, що судівництво є вільним від зовнішнього тиску і не контролюється іншими гілками влади, особливо виконавчою. Ця вимога є невід'ємною частиною основоположного демократичного принципу поділу влади. Судді не повинні зазнавати політичного

впливу чи маніпуляції. Безсторонність означає, що судівництво – навіть за зовнішніми ознаками – не видається упередженим щодо результату справи. Необхідно, щоб слухання було справедливим і відкритим та щоб таке слухання і прийняття рішення у справі здійснювались упродовж розумного строку. Насамкінець, судові рішення мають бути ефективно виконані і не повинно існувати можливості (окрім надзвичайно виняткових випадків) переглядати остаточне судове рішення (дотримання принципу *res judicata*) [23].

Не так давно судова система України піддавалась критиці з боку Венеціанської комісії. Більша частина зауважень стосувалась того, що судова система України складає чотири ланки, а тому є занадто складною, що викликає ризик затягування провадження та, відповідно, порушення статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року [74].

На зазначеному недоліку неодноразово акцентували увагу і вітчизняні науковці. Так, більшість вчених розрізняють поняття «судова ланка» та «судова інстанція». Зокрема, В.В. Городовенко, В.С. Ковальський акцентують увагу на тому, що під судовими ланками прийнято розуміти сукупність судів, які мають однакову предметну компетенцію, однакові функції і здебільшого розташовані у межах територіальних одиниць, прирівняних одна до одної за адміністративним поділом [34; 70].

В той же час, кожна судова інстанція виконує свою особливу функцію в судовій системі. Загалом судова інстанція розуміється як відповідний суд з визначеним об'ємом процесуальних повноважень. Однак така позиція активно дискутується науковцями. Зокрема, Н.В. Сібільова зауважила, що інстанційність – це процесуальне поняття і означає обсяг процесуальних повноважень суду щодо вирішення судової справи. Обов'язковими умовами для окреслення вказаного принципу автор вважає такі: право учасників судового процесу на скаргу до суду вищої інстанції; законодавче визначення наявності різних повноважень суду під час розгляду або перегляду однієї і тієї самої справи [96, с. 46]. Як зазначає І.Є. Марочкін, інстанційність – це організація

судів відповідно до необхідності забезпечити право на перегляд судового рішення судом вищого рівня. Інстанційна система є гарантією високої якості судочинства і забезпечує конституційне право на перегляд судового рішення [4, с. 101]. Загалом в судовій системі України існує три інстанції: перша, апеляційна та касаційна.

До судової реформи 2016 року судові ланки і судові інстанції не повністю збігались, адже існувала чотириланкова система судів та три судові інстанції. В той же час, такі вчені як Р.О. Куйбіда та О.М. Овчаренко наполягали на дотриманні принципу «одна судова ланка = одна судова інстанція» [34, с. 243; 88, с. 43; 113, с. 134].

Даного принципу намагався дотриматись законодавець ще під час реалізації Концепції вдосконалення судівництва для утвердження справедливого судочинства в Україні відповідно до європейських стандартів 2006 року [163]. Аналізуючи положення даної Концепції, О.З. Хотинська-Нор підкреслює, що з точки зору принципу інстанційності передбачалось, що кожен суд має виконувати функції лише однієї інстанції: місцеві суди – першої інстанції, апеляційні суди – апеляційної інстанції, вищі суди – касаційної інстанції, ВСУ – касаційної інстанції у виняткових випадках [209, с. 212].

Так, в результаті реалізації вищенаведеної ідеї приписами ЗУ «Про судоустрій і статус суддів» від 07.07.2010 № 2453-VI [170] було передбачено, що система судів загальної юрисдикції відповідно до Конституції України будувалась за принципами територіальності, спеціалізації та інстанційності, яку склали чотири ланки: місцеві, апеляційні, вищі спеціалізовані суди та ВСУ.

Місцевими господарськими судами були господарські суди Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя, які розглядали справи, що виникають із господарських правовідносин, а також інші справи, віднесені законом до їх підсудності (статті 21, 22 Закону України від 07.07.2010 № 2453-VI).

Апеляційними судами з розгляду господарських справ були апеляційні господарські суди, які утворювались відповідно до указу Президента України в

апеляційних округах (частина третя статті 26 Закону України від 07.07.2010 № 2453-VI).

Також у системі судів загальної юрисдикції діяв ВГСУ, який здійснював правосуддя у порядку, встановленому процесуальним законом; аналізував судову статистику, вивчав та узагальнював судову практику; надавав методичну допомогу судам нижчого рівня з метою однакового застосування норм Конституції та законів України у судовій практиці на основі її узагальнення та аналізу судової статистики; давав спеціалізованим судам нижчого рівня рекомендаційні роз'яснення з питань застосування законодавства щодо вирішення справ відповідної судової спеціалізації; здійснював інші повноваження, визначені законом. У Вищому господарському суді України утворювались палати з розгляду окремих категорій справ (частини друга, четверта статті 31, частина перша статті 32 Закону України від 07.07.2010 № 2453-VI).

Крім того, у ВСУ діяла Судова палата у господарських справах, яка здійснювала правосуддя в порядку, встановленому процесуальним законом; аналізувала судову статистику та вивчала судову практику, здійснювала узагальнення судової практики; здійснювала інші повноваження, передбачені законом (частина третя статті 39, частина перша статті 45 Закону України від 07.07.2010 № 2453-VI).

З аналізу приписів законодавства України вбачається, що раніше у системі господарських судів фактично існувала вища інстанція над касацією, що суперечило практиці більшості європейських країн, адже ВСУ переглядав рішення господарських судів у наступних випадках: неоднакове застосування судом (судами) касаційної інстанції одних і тих самих норм матеріального права, що спричинило до ухвалення різних за змістом судових рішень у подібних правовідносинах; неоднакове застосування судом (судами) касаційної інстанції одних і тих самих норм процесуального права – при оскарженні судового рішення, яке перешкоджало подальшому провадженню у справі або яке прийнято з порушенням правил підвідомчості або підсудності справ; невідповідності судового рішення суду касаційної інстанції викладеному в постанові ВСУ висновку щодо застосування у

подібних правовідносинах норм матеріального права; встановлення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні даної справи судом (статті 111¹⁴, 111¹⁶ ГПК України [36] в редакції, чинній до 15.12.2017).

Більшість вчених звертали увагу на недоцільності існування чотириланкової судової системи та подвійної касації. Зокрема, М. І. Сірій зауважував, що вкрай шкідливим є конструювання чотири-, п'ятирівневої судової системи з функціональним повторюванням. У разі повторювання функції у різних інстанціях жодна із інстанцій не виконує функцію якісно [187, с. 189]. О.З. Хотинської-Нор також зазначала про необхідність запровадження триланкової системи. В той же час, науковець ставила питання про те, яка саме система є найбільш оптимальною: централізована (на чолі з ВСУ) чи децентралізована (на чолі з вищими спеціалізованими судами як судами касаційної інстанції у відповідних юрисдикціях) [209, с. 229]?

Крім того, Венеціанська комісія у своїх висновках неодноразово наголошувала на необхідності уніфікувати систему судів загальної юрисдикції й трансформувати вищі спеціалізовані суди в підрозділи ВСУ, або здійснити злиття вищих спеціалізованих судів з ВСУ, з метою оптимізації ієрархії судів загальної юрисдикції в Україні, забезпечення єдності судової практики, однакового застосування закону, уникнення конфліктів між судами, зменшенню рівня бюрократії та скорочення тривалості судового розгляду.

Основним завданням суду касаційної інстанції повинна стати не робота над помилками судів нижчих інстанцій, а якість касаційного перегляду та забезпечення правильного застосування норм матеріального і процесуального законодавства у судах відповідних судових юрисдикцій [48, с. 73]

Зокрема, у спільному висновку щодо проекту ЗУ «Про судоустрій і статус суддів», підготовленому Венеціанською комісією і Дирекцією з технічного співробітництва Генеральної Дирекції з прав людини та правових питань Ради Європи, ухваленому Венеціанською комісією на 82-ому пленарному засіданні (Венеція, 12-13

березня 2010 року) [219], зазначено про необхідність спрощення надто громіздкої структури судів шляхом прийняття поправок до Конституції, оскільки вищі спеціалізовані суди діють як касаційні інстанції й, відтак, виконують функції, які зазвичай належать Верховному Суду. У зазначеному висновку було висловлено пропозицію злити два рівні (вищі спеціалізовані суди та Верховний Суд) в один і в такий спосіб спростити систему, позбавивши її зайвої бюрократії та адміністративного тягаря. При цьому функції, які виконували вищі спеціалізовані суди, було запропоновано передати спеціалізованим колегіям або палатам Верховного Суду. А на структуру на кшталт «Великої Палати» цього ж суду, в іншому складі (як у Європейському суді з прав людини), запропоновано покласти функцію перегляду постановленого рішення «у зв'язку з винятковими обставинами». В якості альтернативи (або додаткового складнику) висловлено пропозицію забезпечити перегляд рішення у зв'язку з винятковими обставинами шляхом передання справи спеціалізованою касаційною колегією чи палатою на розгляд суду в його повному складі.

Хоча зазначені пропозиції були висловлені Венеціанською комісією ще у 2010 році, частково враховані вони були лише під час судової реформи у 2016 році. Поряд з тим, законодавча влада України реалізувала власне бачення судової реформи, а саме з прийняттям ЗУ «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII дійшла висновку щодо необхідності ліквідації не лише вищих спеціалізованих судів, а й ВСУ.

Відповідно до положень Конституції України (зі змінами, внесеними згідно із Законом України від 02.06.2016 № 1401-VIII [80]) вищі спеціалізовані суди та ВСУ були ліквідовані, натомість було запроваджено триланкову судову систему України, яка включає: місцеві суди, апеляційні суди, Верховний Суд. Було утворено єдину касаційну інстанцію – Верховний Суд, до складу якого увійшли: Велика Палата Верховного Суду; Касаційний адміністративний суд; Касаційний господарський суд; Касаційний кримінальний суд та Касаційний цивільний суд.

Досліджуючи питання правового статусу Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду постало питання чи можна вважати його правонаступником ВГСУ.

За результатами проведеного опитування практикуючих правників (додаток 2 табл. 2.1) було з'ясовано, що вказані зміни оцінюються по різному, одні вважають, що відбулось створення якісно нового Верховного Суду (30% адвокатів та 33 % суддів), в той час як інша частина притримується думки, що фактично мала місце лише реорганізація вищих спеціалізованих судів та ВСУ у формі злиття (70 % адвокатів та 67 % суддів).

При цьому, у юридичних колах точиться дискусія щодо правомірності вжиття законодавцем до вказаного етапу реформування судової системи самого терміну «ліквідація».

Так, розмежування понять «реорганізації» і «ліквідації» є важливим з огляду на різні юридичні наслідки таких форм припинення юридичної особи публічного права, оскільки при реорганізації має місце перехід прав та обов'язків, а також функцій такого суб'єкта до правонаступника, проте як у випадку ліквідації усі права та обов'язки і його функції припиняються, що впливає, як на трудові відносини всередині такої юридичної особи, так і на відносини з третіми особами.

Перш за все варто з'ясувати зміст самих правових понять «реорганізація» та «ліквідація», зокрема, у відношенні до юридичних осіб публічного права.

Так, ліквідація – це припинення діяльності юридичної особи, при якому не буде правонаступника, тобто такої особи, до якої переходять права та обов'язки ліквідованої юридичної особи. Водночас реорганізація – це особливий процес, в результаті якого відбувається припинення та / або створення юридичної особи, що зумовлено переходом прав і обов'язків юридичної особи – правонаступника у порядку правонаступництва до іншої юридичної особи – правонаступника [98, с. 7-8].

Саме правонаступництво розглядається як ознака розмежування реорганізації від ліквідації [125, с. 174].

Однією з форм реорганізації є злиття, яке у традиційному розумінні означає припинення діяльності двох або кількох юридичних осіб та передачу належних їм активів і пасивів (майнових прав і зобов'язань) до правонаступника, який створюється в результаті злиття [197].

ВГСУ є юридичною особою публічного права. Припинення юридичної особи публічного права шляхом ліквідації має свої відмінності від загальної процедури ліквідації юридичних осіб приватного права.

Відповідно до частини другої статті 81 ЦК України [210] юридична особа публічного права створюється розпорядчим актом Президента України, органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування. Частиною третьою вказаної статті передбачено, що порядок утворення та правовий статус юридичних осіб публічного права встановлюються Конституцією України та законом.

Зокрема, порядок утворення, реорганізації та ліквідації судів визначено статтею 125 Конституції України [80], за змістом якої суд утворюється, реорганізовується і ліквідовується законом, проект якого вносить до ВРУ Президент України після консультацій з ВРП.

За змістом пункту 5 Прикінцевих та перехідних положень ЗУ «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII [169] Верховний Суд створюється на матеріально-технічній базі Верховного Суду України, Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, Вищого господарського суду України, Вищого адміністративного суду України.

У пункті 6 Прикінцевих та перехідних положень ЗУ «Про судоустрій і статус суддів» № 1402-VIII від 02.06.2016 передбачено, що ВГСУ діє у межах його повноважень, визначених процесуальним законом, до початку роботи Верховного Суду у складі, визначеному цим Законом, та до набрання чинності відповідним процесуальним законодавством, що регулює порядок розгляду справ Верховним Судом у складі, визначеному цим Законом.

Відповідно до пункту 7 вказаних Перехідних положень з дня початку роботи Верховного Суду у складі, визначеному ЗУ «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII ВГСУ припиняє свою діяльність та ліквідується у встановленому законом порядку.

Питання припинення юридичної особи публічного права, на відміну від ліквідації юридичних осіб приватного права слід розуміти не лише в контексті припинення її майнових зобов'язань, оскільки така особа створювалась для виконання функцій держави чи місцевого самоврядування. Відповідно, функції держави не зникають разом із ліквідацією юридичної особи публічного права, крім випадку повної відмови держави від виконання певних функцій [60].

Ліквідація ВСУ та вищих спеціалізованих судів саме як судових органів, може відбутись лише в разі припинення визначених їм публічних функцій.

Разом з тим, в даному випадку, як вбачається зі змісту статті 125 Конституції України та ЗУ «Про судоустрій та статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII, конституційно-правовий статус Верховного Суду як органу державної влади не змінився, як і не має функціональних відмінностей і Касаційний господарський суд та ВГСУ, на базі якого він утворений. Таким чином, враховуючи принцип безперервності влади, повноваження ВГСУ переходять в результаті функціонального правонаступництва до Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду.

Отже, означеною вище реформою судової системи України фактично передбачено реорганізацію вищих спеціалізованих судів і ВСУ шляхом злиття їх в один суд з новою назвою – Верховний Суд, з огляду на що можна говорити лише про утворення Касаційного господарського суду шляхом реорганізації ВГСУ, а не про ліквідацію останнього як судового органу.

Аналогічну позицію висловив ВСУ у конституційному поданні щодо відповідності (конституційності) окремих положень пунктів 4, 7, 8, 9, 11, 13, 14, 17, 20, 22, 23, 25 розділу XII «Прикінцеві та перехідні положення» ЗУ «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII статті 6, частинам першій і другій статті 8,

частині другій статті 19, частинам першій і другій статті 24, частинам першій і другій статті 55, частинам першій, п'ятій і шостій статті 126 Конституції України [78].

Зокрема, ВСУ зазначив, що порядок установаження трирівневої структури судової системи та припинення діяльності (ліквідації) вищих судів і ВСУ при їх фактичній реорганізації (злиття в один найвищий судовий орган) порушують конституційний постулат щодо поділу влади в Україні (стаття 6 Конституції України).

Крім того, важливо зауважити, що відповідно до Перехідних положень ГПК України в редакції, чинній з 15.12.2017, касаційні скарги (подання) на судові рішення у господарських справах, які подані і розгляд яких не закінчено до набрання чинності цією редакцією Кодексу, передаються до Касаційного господарського суду та розглядаються спочатку за правилами, що діють після набрання чинності цією редакцією Кодексу.

Таким чином, оскільки Касаційний господарський суд утворений на матеріально-технічній базі ВГСУ, наділений функцією касаційного перегляду рішень у тому числі і тих, перегляд яких не буде закінчено ВГСУ до набрання чинності ГПК України в редакції Закону №2147-VIII від 03.10.2017 (а саме до 15.12.2017), можна стверджувати, що фактично Касаційний господарський суд у складі Верховного Суду є правонаступником ВГСУ.

Варто акцентувати на тому, що новий Верховний Суд проголошено найвищим судом у системі судоустрою України, що означає, що він є останньою судовою інстанцією та очолює систему судів загальної юрисдикції України, забезпечує сталість та єдність судової практики у порядку та спосіб, визначені процесуальним законом. Водночас, для розгляду окремих категорій справ в системі судоустрою все ж передбачена дія вищих спеціалізованих судів, а саме Вищого суду з питань інтелектуальної власності та Вищого антикорупційного суду, які хоч і містять у своїй назві «вищий», однак мають статус суду першої та апеляційної інстанції з розгляду окремих категорій справ.

З огляду на те, що темою дисертаційного дослідження є саме Касаційний господарський суд у складі Верховного Суду, неможливим є визначення його правового статусу без з'ясування його місця в структурі Верховного Суду та судовій системі в цілому.

Першою інстанцією в системі господарського судочинства є місцеві господарські суди, якими є окружні господарські суди (частини другої статті 21 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII). З Розділу III ГПК України в редакції, чинній з 15.12.2017, вбачається, що місцевий господарський суд розглядає справу по суті, а саме з'ясовує характер спірних відносин, досліджує докази, встановлює та оцінює обставини та, застосовуючи відповідні норми законодавства, приймає рішення у справі.

При цьому, як слушно зазначає В.М. Кравчук, багатолітня світова практика засвідчила, що суди через суб'єктивні (некомпетентність, неуважність, спрощений підхід, поспішність тощо) й об'єктивні (складність правовідносин, спір з яких розглядається, велика кількість учасників процесу та ін.) причини іноді ухвалюють судові рішення, які не відповідають обставинам справи або нормам матеріального права, котрі регулюють спірні правовідносини сторін, та нормам процесуального права. Помилки можуть стосуватися фактів, – тоді йдеться про необґрунтованість рішення, або права – тоді йдеться про його незаконність [85].

З метою усунення судових помилок у системі господарських судів діють апеляційні суди з розгляду господарських справ, які утворюються у відповідних апеляційних округах (частина третя статті 26 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 від 02.06.2016 № 1402-VIII). Апеляційні господарські суди, як суди другої інстанції, за скаргами заінтересованих осіб виконують функцію перевірки рішень суду першої інстанції та ухвал місцевого господарського суду, встановлених статтею 255 ГПК України в редакції, чинній з 15.12.2017. За змістом статті 269 вказаного Кодексу суд апеляційної інстанції переглядає справу за наявними у ній і додатково поданими

доказами та перевіряє законність і обґрунтованість рішення суду першої інстанції в межах доводів та вимог апеляційної скарги.

На жаль, апеляційній інстанції також не завжди вдається усунути помилки суду першої інстанції саме щодо застосування тієї чи іншої норми матеріального чи процесуального права. Для цього й існує Верховний Суд, як суд третьої – касаційної інстанції, який через свою складову – Касаційний господарський суд забезпечує подолання помилок місцевих та апеляційних господарських судів з точки зору дотримання судами нижчого рівня матеріального і процесуального права, не вдаючись при цьому до перевірки фактичних обставин справи, оскільки їх встановлення вважається прерогативою судів першої та апеляційної інстанцій.

Разом з тим, не зважаючи на те, що Верховний Суд у класичному розумінні асоціюється виключно з касацією, законодавцем передбачено новелу, яка знайшла своє відображення у пункті 1 частини другої статті 36 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII, відповідно до якої Верховний Суд у визначених процесуальним законом випадках здійснює правосуддя як суд першої або апеляційної інстанції, в порядку, встановленому процесуальним законом.

ГПК України в редакції, чинній з 15.12.2017, не передбачено випадків, за яких Касаційний господарський суд розглядає справу як суд першої інстанції, поряд з тим у статті 253 даного Кодексу визначено, що Верховний Суд переглядає в апеляційному порядку судові рішення апеляційних господарських судів, ухвалені ними як судами першої інстанції.

Як слушно зазначив А.Й. Осетинський інстанційна система передбачає долучення до процесу розгляду справи судів різних рівнів, що мають неоднаковий досвід: як тих, що наближені до місця правового конфлікту, так і тих, що знаходяться в центрі державно-правових процесів, безпосередньо взаємодіють з іншими центральними органами державної влади. Інстанційна система дає можливість різними очима подивитись і на фактичну, і на юридичну сторони справи [117, с. 67].

В контексті зазначеного можна дійти висновку, що Касаційний господарський суд у системі господарського судочинства має подвійну правову природу, адже є тією інстанцією у складі Верховного Суду, яка уповноважена перевіряти як виключно юридичну складову справи – виступаючи касацією, так і фактичну складову – під час апеляційного перегляду справ у визначених законом випадках.

Касаційний господарський суд є структурним підрозділом нового Верховного Суду. Здійснивши аналіз назви даного підрозділу, можна дійти висновку, що використавши термін «суд», законодавець припустився помилки, та створив загрозу невірному тлумачення його правового статусу.

У загальній теорії права й у конституційному праві термін «суд» означає узагальнене поняття органу, наділеного повноваженням з реалізації одного з видів державної влади – судової. Також суд розуміється, як конкретна судова установа, що має додаткові характеристики, які уточнюють та індивідуалізують його, а також визначають його територіальну і предметну юрисдикцію (районний – міський, загальний – спеціалізований, місцевий – апеляційний). В іншому розумінні поняття «суд» ідентичне процесуальному поняттю «судове засідання», тобто означає процесуальну форму здійснення правосуддя в судових стадіях і судових провадженнях[1]. Також суд – це особи, які судять, суддя або судді. І суддя, який постановляє вирок чи рішення одноособово, і суд у складі декількох суддів чи у складі суддів і народних засідателів – всі вони діють як суд [97].

На думку Н.А. Кондратенко загальновизнаним є, що суд – це установа з розгляду спорів, яка історично, як соціальне явище з'явилась практично одночасно з державою, а його витоки сягають додержавної організації [75].

Застосоване в пункті 1 статті 14 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права [150] поняття «суд» означає – незалежно від найменування – орган, створений на основі закону, незалежний від виконавчої та законодавчої гілок влади або такий, що в конкретних випадках користується судовою незалежністю при

прийнятті рішень з правових питань у спорах, судових за своїм характером [150, п. 18; 92].

Таким чином, під терміном «суд» зазвичай розуміється окремий самостійний орган державної влади, який здійснює правосуддя.

Однак Касаційний господарський суд не має статусу самостійного судового органу, а є лише структурним підрозділом Верховного Суду та діє у його складі.

При цьому Касаційний господарський суд пов'язаний з Верховним Судом не лише організаційно, а й своїми повноваженнями, оскільки має нерозривні зв'язки з його цілісною структурою. Так, наприклад, у визначених законом випадках Касаційний господарський суд має право передати справу на розгляд до Великої Палати Верховного Суду.

Вважаємо, що Касаційний господарський суд фактично є палатою Верховного Суду, яка спеціалізується на розгляді справ, віднесених до господарської юрисдикції, також інших справ, віднесених до його компетенції, зокрема йдеться про розгляд справ щодо захисту прав інтелектуальної власності. Правовий статус Касаційного господарського суду подібний до правового статусу Судової палати у господарських справах ВСУ, яка була складовою найвищого судового органу у системі судів загальної юрисдикції.

Можна припустити, що законодавець використав у назві структурного підрозділу термін «суд» з метою надання йому значущості, поряд з тим вважаємо, що задля уникнення непорозумінь у тлумаченні правового статусу Касаційного господарського суду, варто змінити назву зазначеного підрозділу Верховного Суду на «Касаційна господарська палата Верховного Суду». При цьому необхідність внесення таких змін підтримали 91 % опитаних адвокатів і 68 % суддів (додаток 1, додаток 2 табл. 2.2).

2.2. Функції Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду

Повноцінне дослідження правового статусу Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду є неможливим без визначення функцій, які він виконує.

Відповідно до Академічного тлумачного словника української мови поняття «функція» (від латинського *functio* – виконання, здійснення) це діяльність, обов'язок, робота; зовнішній прояв властивостей якого-небудь об'єкта у даній системі правовідносин; призначення, роль чого-небудь [22].

На думку Ю.О. Косткіної, функції органу можна визначити як основні напрями його діяльності, у яких виражається цільове призначення, та з якими прямо пов'язані обсяг і зміст його владних повноважень [82, с. 63; 83, с. 65].

Як зазначає Д.Н. Притика, функція – латинське слово, яке означає діяльність, обов'язок, робота, призначення. Під функцією зазвичай розуміють напрям діяльності. Однак діяльність сама по собі не розкриває змісту поняття функції. Науковець доводить, що прийняття судом позовної заяви, повернення її позивачу, об'єднання справ, підготовка справи до розгляду, зупинення чи припинення провадження у справі, відкладення слухання справи і т.д. – все це діяльність. Отже, що не дія, то функція; скільки вчинено дій під час розгляду справи, стільки виконано функцій. Д.Н. Притика зауважив, що функція і повноваження відрізняються один від одного тим, що функція – це напрям діяльності, заради здійснення яких була створена система арбітражних (господарських) судів, в той час як повноваження – це право вчиняти ті чи інші дії по здійсненню функцій та задач. Тобто діяльність по здійсненню повноважень є похідною від діяльності по здійсненню функцій [143, с.15].

На думку А.Й. Осетинського функції визначають не всі, а лише основні, загальні, домінуючі, пріоритетні, постійні види та напрями діяльності суб'єкта. Науковець зазначає, що функція завжди перебуває у відповідному співвідношенні з метою та завданнями, з компетенцією суб'єкта, його організаційною структурою та має об'єктивний, первісний характер, у той час як організаційні надбудови є похідними і можуть час від часу змінюватись, у тому числі в межах однієї правової ідеології, одного якісно однорідного етапу розвитку правової системи. Пізнання

функцій відбувається, зокрема, через їх класифікацію, через поділ на окремі види [117, с. 123].

В.В. Городовенко, здійснюючи класифікацію функцій судових органів, виокремлює соціальні (правозахисна, правозастосовна, регулятивна, правовстановча, компенсаційна, виховна, превентивна, правотворча (нормотворча), інформаційна, тлумачення права, законодавчої ініціативи), організаційні (судовий нагляд, узагальнення судової практики, участь в організаційному забезпеченні судової влади, участь у кадровому забезпеченні судової влади) та процесуальні функції (правосуддя, судовий контроль, встановлення фактів, які мають юридичне значення) [35, с. 75-76].

Інший підхід до класифікації функцій суду застосував Р.В. Ігонін, який поділяє їх на дві групи: 1) відправлення правосуддя, судовий контроль і судове забезпечення; 2) представницька, установча, адміністративно-організаційна, кадрова, аналізу й узагальнення судової статистики, узагальнення судової практики та надання роз'яснень з питань застосування законодавства, інформаційна, скликання пленумів вищого спеціалізованого суду або Пленуму ВСУ, а також надання судам нижчого рівня вищими спеціалізованими судами методичної допомоги в застосуванні законодавства [58, с. 167-169].

Перш ніж перейти до аналізу функцій Касаційного господарського суду, вважаємо за доцільне дослідити наукові підходи до класифікації функцій ВГСУ.

Так, В.В. Калініченко обґрунтовує позицію про те, що роль ВГСУ в системі організації судової влади України зводиться до виконуваних ним функцій, зокрема: 1) функція касаційного перегляду судових рішень, яка полягає у перевірці законності судових рішень, що набрали чинності, виправленні судових помилок, здійсненні судового контролю; 2) правороз'яснювальна функція, суть якої зводиться до вивчення та узагальнення судової практики з розгляду господарських спорів; 3) функція інформаційно-аналітичного забезпечення, адже ВГСУ надає можливість місцевим та апеляційним судам при розгляді господарських спорів використовувати інформацію аналітичного змісту (довідки, аналізи, рекомендації тощо); 4) функція інформаційно-

методичного забезпечення, яка полягає в сприянні вдосконаленню організації роботи системи судів господарської юрисдикції [64, с. 34-38].

Аналізуючи функції Касаційного господарського суду, хочемо підкреслити, що за критерієм цільового призначення їх варто поділити на дві групи: основні та похідні.

Основною функцією Касаційного господарського суду беззаперечно є функція здійснення правосуддя, яка знаходить свій прояв через функції касаційного та апеляційного перегляду справ. При цьому функція правосуддя Касаційного господарського суду обмежена його підвідомчістю.

Згідно з частиною першою статті 124 Конституції України правосуддя в Україні здійснюється виключно судами.

На думку Д.М. Притики сутність правосуддя полягає не лише у тому, що спеціально уповноважений орган – суд – у встановленому законом порядку вирішує питання про застосування права, закону щодо конкретного спору, а й у захисті цивільних прав та спонуканні до примусового виконання прийнятих зобов'язань [142, с. 84].

Касаційний перегляд рішень судів попередніх інстанцій полягає у забезпеченні правильного застосування судами нижчих інстанцій норм матеріального та процесуального права. У статті 316 ГПК України в редакції, чинній з 15.12.2017, закріплено, що вказівки, що містяться у постанові суду касаційної інстанції, є обов'язковими для суду першої та апеляційної інстанцій під час нового розгляду справи. Таким чином, здійснюючи зазначену функцію, Касаційний господарський суд фактично формує судову практику з того чи іншого правового питання, забезпечуючи її єдність.

Виходячи з аналізу положень законодавства (статті 20 ГПК України [36] в редакції, чинній з 15.12.2017) можна дійти висновку про те, що Касаційний господарський суд уповноважений виконувати функцію касації не лише у справах, що відносяться до юрисдикції господарських судів.

Так, ГПК України в редакції, чинній з 15.12.2017, встановлено перелік справ не віднесених до юрисдикції господарських судів, а підсудних Вищому суду з питань інтелектуальної власності, як суду першої інстанції у спорах щодо захисту прав інтелектуальної власності. Зі змісту статті 25 вказаного Кодексу вбачається, що в апеляційному порядку судові рішення, ухвалені Вищим судом з питань інтелектуальної власності підлягають перегляду Апеляційною палатою Вищого суду з питань інтелектуальної власності.

Однак касаційний перегляд рішень Вищого суду з питань інтелектуальної власності підлягає здійсненню Касаційним господарським судом, у якому обов'язково утворюється палата розгляду справ щодо захисту прав інтелектуальної власності. Таким чином, остаточну судову практику у справах інтелектуальної власності формує Касаційний господарський суд.

На відміну від ВГСУ, який здійснював лише функцію касаційного перегляду судових рішень, новостворений Касаційний господарський суд також здійснює функцію апеляційного розгляду справи, яка полягає у перевірці законності та обґрунтованості рішення суду попередньої інстанції. Тобто, можна стверджувати про розширення функціонального навантаження Касаційного господарського суду у порівнянні із ВГСУ.

Апеляція – самостійний звичайний спосіб оскарження, спрямований на перегляд чи скасування судового акта першої інстанції, який не вступив у законну силу [8, с. 646].

Як вже зазначалось вище, здійснюючи функцію апеляційного перегляду, у Касаційного господарського суду є можливість не лише перевірки законності рішення, а й безпосереднього дослідження доказів. Так, апеляційний господарський суд виступає судом першої інстанції щодо оскарження рішень третейських судів та під час розгляду заяв про видачу наказу на примусове виконання рішення третейського суду, відповідно апеляційні скарги на судові рішення у такому випадку розглядає Касаційний господарський суд.

Похідними від основних, на наш погляд, є наступні функції: 1) нагляду за діяльністю нижчих судів та контролю за дотриманням норм права; 2) забезпечення єдності судової практики; 3) функція тлумачення; 4) правороз'яснювальна функція; 5) аналізу та узагальнення судової практики.

Підтримуємо позицію, висловлену Л.Є. Гузь про те, що касаційний порядок розгляду справ є однією із форм *нагляду* вищестоящего суду за судовою діяльністю нижчих судів. Крім того, Касаційний господарський суд здійснює *контроль* за правильним і своєчасним розглядом справ, спрямовує судову практику шляхом прийняття постанов, прийняття до свого провадження касаційних скарг. Виконуючи ці функції, касаційна інстанція виправляє помилки судів першої і апеляційної інстанцій і забезпечує у зв'язку з цим однакове та правильне застосування судами законів. У відповідності із законом і в межах своєї компетенції вона дає вказівки нижчестоящим судам при розгляді касаційних скарг. Це забезпечує дотримання норм матеріального і процесуального права [64, с. 151].

І.Я. Фойницький зазначав, що касаційний суд призначенням своїм має забезпечувати правильність правосуддя. Це завдання досягається двома шляхами: по-перше, шляхом негативним, що полягає у скасуванні вироку, який порушує закон, і по-друге, шляхом позитивним, який полягає у вирішенні юридичного питання, яке зустрічається в конкретній справі [207, с. 166].

Функція *забезпечення єдності судової практики* безпосередньо впливає із завдання Верховного Суду в цілому та полягає у формуванні однакового застосування одних і тих самих норм матеріального та процесуального права у подібних правовідносинах. Забезпечення єдності судової практики є реалізацією принципу правової визначеності, що є одним із фундаментальних аспектів верховенства права та гарантує розумну передбачуваність судового рішення. Крім того, саме така діяльність Верховного Суду забезпечує дотримання принципу рівності всіх осіб перед законом, який втілюється шляхом однакового застосування судом тієї самої норми закону в однакових справах щодо різних осіб [204]. Окрім безпосередньої участі Касаційного

господарського суду у формуванні судової практики з питань, віднесених до його юрисдикції, реалізації зазначеної функції сприяє, зокрема, повноваження щодо передачі справи до Великої Палати Верховного Суду у разі виникнення суперечностей щодо застосування норм права.

Тлумачення є обов'язковою складовою судової діяльності. Реалізація правових норм у процесі відправлення правосуддя неодмінно вимагає здійснення їх тлумачення. Не існує і не може існувати способу застосування правової норми без тлумачення її змісту [118, с. 139]. Враховуючи, що на Касаційний господарський суд покладено обов'язок перевірки правильності застосування норм права господарськими судами нижчих інстанцій, то очевидним є виконання ним вказаної функції.

У тісному взаємозв'язку з тлумаченням перебуває *правороз'яснювальна функція*, яка полягає у роз'ясненні судам попередніх інстанцій правильності застосування тієї чи іншої норми права (до яких правовідносин застосовується та ін.). В якості роз'яснень можуть бути підготовлені окремі правові позиції або інформаційні листи, з питань застосування законодавства, які хоч і не мають загальнообов'язкового характеру, однак враховуючи авторитетний статус Верховного Суду, покликані виступити актами багаторазового використання судами нижчих інстанцій та взірцем правозастосування.

Щодо функції *аналізу та узагальнення судової практики* варто звернути увагу на те, що статті 36, 38, 44, 45 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII [169] передбачають вказаний обов'язок для судді Верховного Суду та Верховного Суду в цілому, для судових палат Касаційного господарського суду та для Великої Палати Верховного Суду. Таким чином, законодавством не передбачено прямого обов'язку виконання зазначеної функції саме касаційними судами Верховного Суду. Поряд з тим, оскільки Касаційний господарський суд є складовою Верховного Суду, то вважаємо, що у сфері господарської юрисдикції на нього також покладено обов'язок реалізації функцій аналізу та узагальнення судової практики. Як свідчить

практика, функцію узагальнення судової практики Касаційний господарський суд реалізує шляхом підготовки дайджестів судової практики.

Верховний Суд у свої судових актах зазначає, що призначення Верховного Суду як найвищої судової установи в Україні - це, у першу чергу, сформувані обґрунтовану правову позицію стосовно застосування всіма судами у подальшій роботі конкретної норми матеріального права або дотримання норми процесуального права, що була неправильно використана судом і таким чином спрямувати судову практику в єдине і правильне правозастосування (вказати напрямок, у якому слід здійснювати вибір правової норми); на прикладі конкретної справи роз'яснити зміст акта законодавства в аспекті його розуміння та реалізації на практиці в інших справах з вказівкою на обставини, що потрібно враховувати при застосуванні тієї чи іншої правової норми, але не нав'язуючи, при цьому, нижчестоящим судам результат вирішення конкретної судової справи [205].

Таким чином, всі функції Касаційного господарського суду тісно пов'язані одна з одною, та їм властивий комплексний характер на шляху здійснення правосуддя.

2.3. Повноваження Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду

Будь-яка система являє собою сукупність елементів, пов'язаних певними зв'язками, структурою та ієрархією, задля реалізації заданих для неї функцій та завдань.

Судова система в Україні не є виключенням. Будучи побудованою за інстанційним принципом, кожен її елемент досягає поставлених цілей та визначених йому завдань через систему повноважень.

Саме повноваження є тією мірою свободи органів влади, через призму якої оцінюється законність їх рішень, дій та бездіяльності.

Від того, наскільки чіткою, однозначною, збалансованою та в цілому досконалою є система повноважень органу влади, залежить його можливість виконувати свої функції з урахуванням принципу дискреційності, не порушуючи гарантовані права фізичних та юридичних осіб.

Характеризуючи повноваження Касаційного господарського суду, необхідно в першу чергу дати їм визначення, після чого з'ясувати їх зміст та здійснити класифікацію.

У науковій літературі питання повноважень судів було предметом аналізу таких науковці, як В.Ф. Погорілко, В.Л. Федоренко, Т.І. Дузінкевич, В.В. Сердюк, А.Ф. Козлов, К.В. Гусаров, О.Г. Яновська та інших.

Великий тлумачний словник сучасної української мови визначає повноваження як «право, надане кому-небудь для здійснення чогось; у множині – права, надані особі або підприємству органами влади» [18, с. 1000]. Енциклопедичні джерела вказують на те, що повноваження – це сукупність прав і обов'язків державних органів і громадських організацій, а також посадових та інших осіб, закріплених за ними у встановленому законодавством порядку для здійснення покладених на них функцій [2013, с. 639].

Аналогічної думки дотримується А.О. Неугодніков, який зазначає, що повноваження є сукупністю прав та обов'язків органу [107, с. 11].

В.Ф. Погорілко та В.Л. Федоренко визначають повноваження судів загальної юрисдикції як сукупність прав і обов'язків судів загальної юрисдикції, закріплених за ними Конституцією та законами України [128, с. 354].

На думку Т.І. Дузінкевича повноваження суду можна визначити як нерозривно пов'язані між собою права і обов'язки, що можуть бути безпосередньо втілені у діях суду, спрямовані на розгляд справ, що підлягають вирішенню в порядку відповідної форми судочинства, та вчинення інших дій, якими наділено суд відповідно до норм процесуального законодавства для досягнення завдань судочинства [45, с. 21].

У свою чергу, В.В. Сердюк характеризує повноваження суду як правомочності суду, покладені законом з метою реалізації поставлених завдань [186, с. 17].

Як зазначив А.В. Солонар, поняття «повноваження» перебуває у тісному зв'язку із такими поняттями як «завдання», «функція», «компетенція». Так, усі державні чи недержавні органи створено з певною метою діяльності. Саме в завданнях останніх і відображається ця мета. Проте без функцій, завдяки яким реалізуються поставлені перед органом завдання, мета залишається лише на папері. Тому, для виконання функцій кожний орган наділяється тими правами та обов'язками, які можна окреслити поняттям повноваження. У свою чергу сукупність перерахованих структурних елементів складає собою поняття компетенції. Зауважимо, що, проаналізувавши всі наведені міркування, можна дійти висновку, що поняття повноваження розглядають таким чином: повноваження як сукупність прав та обов'язків; повноваження як складовий елемент компетенції; повноваження як функції [190, с. 254].

Реалізуючи свої повноваження, суд касаційної інстанції здійснює перевірку судових рішень щодо дотримання вимог законності при розгляді справи в суді першої чи апеляційної інстанції. Тому саме в належній реалізації повноважень касаційним судом проявляється соціальне призначення касаційного провадження, метою якого є усунення судової помилки [51, с. 134].

До проведення судової реформи 2016 року на конституційному рівні однією із основних засад судочинства було забезпечення кожному права на апеляційне та касаційне оскарження рішення суду, крім випадків, встановлених законом (пункт 8 частини першої статті 129 Конституції України в редакції, чинній до 30.09.2016). Тобто, за загальним правилом будь-яке рішення суду апеляційної інстанції могло бути оскаржене до ВГСУ. На підтвердження цієї тези варто навести положення частини першої статті 107 ГПК України в редакції, чинній до 15.12.2017, відповідно до яких сторони, прокурор, треті особи, особи, які не брали участі у справі, але щодо яких суд вирішив питання про їх права та обов'язки, мають право подати касаційну скаргу на:

1) рішення місцевого господарського суду після їх перегляду в апеляційному порядку та постанови апеляційного господарського суду, ухвалені за результатами апеляційного розгляду; 2) ухвали місцевого господарського суду, зазначені в частині першій статті 106 цього Кодексу, після їх перегляду в апеляційному порядку та постанови апеляційного господарського суду, ухвалені за результатами апеляційного розгляду.

Із прийняттям ЗУ «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 02.06.2016 №1401- VIII [149] підхід законодавця до цього принципу змінився, адже наразі йдеться про забезпечення права на апеляційний перегляд справи та лише у визначених законом випадках – на касаційне оскарження судового рішення (пункт 8 частини першої статті 129 Конституції України в редакції від 30.09.2016 [80]). Зазначені норми свідчать про те, що повноваження суду касаційної інстанції звужені, враховуючи, що право касаційного оскарження обмежено, оскільки гарантується лише у визначених законом випадках.

Наведеними положеннями Конституції України фактично надано право законодавцю встановлювати певні «фільтри» для оскарження і перегляду судових рішень касаційним судом. Зокрема, у частині третій статті 287 ГПК України [36], в редакції, чинній з 15.12.2017, передбачено, що не підлягають касаційному оскарженню: 1) рішення, ухвали суду першої інстанції та постанови, ухвали суду апеляційної інстанції у справах, рішення у яких підлягають перегляду в апеляційному порядку Верховним Судом; 2) судові рішення у малозначних справах, крім випадків визначених вказаною статтею.

Якщо перший пункт наведеної статті не викликає запитань, то «малозначні справи» дають підстав для дискусії.

Перш за все варто з'ясувати, які справи законодавець визначає як малозначні, та якими критеріями слід керуватись Касаційному господарському суду під час вирішення питання, чи поширюється його компетенція на перегляд відповідної справи.

ГПК України в редакції, чинній з 15.12.2017, для цілей цього Кодексу під малозначними справами розуміє: 1) справи, у яких ціна позову не перевищує сто розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб; 2) справи незначної складності, визнані судом малозначними, крім справ, які підлягають розгляду лише за правилами загального позовного провадження, та справ, ціна позову в яких перевищує п'ятсот розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб.

ГПК України в редакції, чинній з 15.12.2017, визначає перелік справ, які підлягають розгляду виключно у порядку загального позовного провадження, через призму справ які не можуть бути розглянуті в порядку спрощеного позовного провадження (стаття 247), а саме: 1) про банкрутство; 2) за заявами про затвердження планів санації боржника до відкриття провадження у справі про банкрутство; 3) у спорах, які виникають з корпоративних відносин та спорах з правочинів щодо корпоративних прав (акцій); 4) у спорах щодо захисту прав інтелектуальної власності, крім справ про стягнення грошової суми, розмір якої не перевищує сто розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб; 5) у спорах, що виникають з відносин, пов'язаних із захистом економічної конкуренції, обмеженням монополізму в господарській діяльності, захистом від недобросовісної конкуренції; 6) у спорах між юридичною особою та її посадовою особою (у тому числі посадовою особою, повноваження якої припинені) про відшкодування збитків, завданих такою посадовою особою юридичній особі її діями (бездіяльністю); 7) у спорах щодо приватизації державного чи комунального майна; 8) в яких ціна позову перевищує п'ятсот розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб; 9) інші вимоги, об'єднані з вимогами у спорах, вказаних у пунктах 3 - 8 частини четвертої статті 247 ГПК України.

Таким чином, наведені вище спори не можуть бути визнані малозначними, а отже Касаційний господарський суд вправі реалізовувати свої повноваження у таких справах.

Водночас законодавством передбачено випадки, за наявності яких малозначні справи все ж підлягають розгляду судом касаційної інстанції, а саме: якщо:

а) касаційна скарга стосується питання права, яке має фундаментальне значення для формування єдиної правозастосовчої практики; б) особа, яка подає касаційну скаргу, відповідно до цього Кодексу позбавлена можливості спростувати обставини, встановлені оскарженим судовим рішенням, при розгляді іншої справи; в) справа становить значний суспільний інтерес або має виняткове значення для учасника справи, який подає касаційну скаргу; г) суд першої інстанції відніс справу до категорії малозначних помилково.

При цьому законодавець наділив Касаційний господарський суд повноваженнями самостійно обмежувати право касаційного оскарження, у випадках, визначених статтею 287 ГПК України [36] в редакції, чинній з 15.12.2017. Так, у справі з ціною позову, що не перевищує п'ятсот розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб (крім справ, які відповідно до цього Кодексу розглядаються за правилами загального позовного провадження), а також у випадку оскарження ухвали (крім ухвали, якою закінчено розгляд справи) суд може визнати касаційну скаргу необґрунтованою та відмовити у відкритті касаційного провадження, якщо: 1) Верховний Суд вже викладав у своїй постанові висновок щодо питання правильного застосування норми права, порушеного в касаційній скарзі, і суд апеляційної інстанції переглянув судові рішення відповідно до такого висновку; або 2) правильне застосування норми права є очевидним і не викликає розумних сумнівів щодо її застосування чи тлумачення.

Варто зауважити, що критично відносяться до обмеження права касаційного оскарження спорів у малозначних справах 96 % адвокатів та 15 % суддів (додаток 2 табл. 2.3)

При цьому, як свідчить судова практика, Касаційний господарський суд досить активно відмовляє у відкритті касаційного провадження з посиланням на те, що правильне застосування норми права є очевидним (прикладом є ухвали Касаційного господарського суду від 19.06.2018 у справі 908/2287/17 [203], від 20.12.2018 у справі № 904/3115/18 [202] та інші).

Доцільно підкреслити той факт, що законодавець використав значну кількість оціночних понять, зокрема таких як «питання права, яке має фундаментальне значення», «значний суспільний інтерес», «справа, яка має виняткове значення для учасника справи», «очевидне застосування норми права». Вважаємо, що використання подібних понять може викликати труднощі під час їх правозастосування та спричинить формування неоднакової судової практики різними суддями. Враховуючи зазначене, вбачається необхідність визначити на законодавчому рівні зазначені вище поняття.

Встановлення наведених критеріїв касаційного оскарження спрямоване переважно на зменшення навантаження на суд касаційної інстанції, та запозичене з досвіду європейських країн. Однак, вважаємо такі нововведення передчасними, з урахуванням того, що на відміну від європейських країн, України лише стала на шлях підвищення довіри до судової гілки влади, і обмеження повноважень саме касаційної інстанції навряд чи цьому сприятиме.

З'ясовуючи правову природу повноважень касаційної інстанції, визначених у ГПК України в редакції, чинній до 15.12.2017, К.М. Біда звертав увагу на те, що термін «повноваження» вживається у значенні, яке відповідає його правам. Водночас, науковець слушно зазначив про хибність такого підходу, оскільки йдеться не просто про права касаційної інстанції, а про повноваження, які він повинен обов'язково здійснювати. Якщо права розуміти у їх класичному значенні, то їх суб'єкт на свій розсуд може їх реалізовувати або не реалізовувати. Водночас за результатами розгляду касаційної скарги суд касаційної інстанції зобов'язаний за результатами розгляду касаційної скарги реалізувати відповідні повноваження [13, с.132].

Якщо звернути увагу на новий ГПК України в редакції, чинній з 15.12.2017, то можна побачити, що ситуація залишилась незмінною, з огляду на що доцільним є внесення змін до статті 308 ГПК України, а саме в частині першій вказаної статті замінити термін «право» на «повноваження» (додаток 1).

На думку, А.Й. Осетинського повноваження, які мають свою конкретизацію у процесуальному законодавстві варто називати процесуальними [118, с. 94]. Поряд з тим, можна виділити окрему групу повноважень, які стосуються організаційно-правової діяльності Касаційного господарського суду. З системного аналізу положень ЗУ «Про судоустрій і статус суддів» можна дійти висновку, що до таких належать аналіз судової статистики, узагальнення та вивчення судової практики. При цьому зазначений перелік не є вичерпним.

Новелою вітчизняного законодавства є наділення суду касаційної інстанції повноваженням здійснювати апеляційний перегляд. Так, у статті 25 ГПК України в редакції, чинній з 15.12.2017, унормовано, що Верховний Суд переглядає в апеляційному порядку судові рішення апеляційних господарських судів, ухвалені ними як судами першої інстанції. Зі змісту статті 24 вказаного Кодексу вбачається, що апеляційними господарськими судами як судами першої інстанції розглядаються справи щодо оскарження рішень третейських судів та про видачу наказів на примусове виконання рішень третейських судів.

А.Ф. Козлов пропонує виділити такі групи повноважень суду при здійсненні правосуддя : а) забезпечення участі в процесі зацікавлених осіб; б) збирання, дослідження та оцінки доказів і встановлення об'єктивної істини у справі; в) винесення рішень; г) виправлення допущених помилок при винесенні рішень; д) виконання судових рішень [71, с. 127].

Вважаємо, що подібні критерії класифікації повноважень можуть бути застосовані і до повноважень Касаційного господарського суду, однак з невеликою ремаркою про те, що повноваження щодо збирання та оцінки доказів, можуть бути реалізовані Касаційним господарським судом лише у разі визначення законодавцем випадків виконання ним функції апеляції.

Досліджуючи повноваження Вищого адміністративного суду України, С.В Которобай було застосовано поділ повноважень на предметні та функціональні [84, с. 65]. Таку ж класифікацію повноважень використано і К.В. Гусаровим під час

аналізу повноважень суду на стадії розгляду цивільної справи [41]. При цьому, К.В. Гусаров зазначає, що до предметних повноважень варто відносити компетенцію як сукупність підвідомчості й підсудності цивільних справ. В той час як функціональні повноваження охоплюють весь комплекс цивільних процесуальних прав та обов'язків судового органу на різних стадіях цивільного процесу, що дозволяє суду з винятковою повнотою встановлювати обставини справи, застосовувати норми права, постановляти рішення та ін.

Предметні повноваження мають зовнішній вираз і за їх допомогою визначають межі юрисдикції суду у судовій системі. Такий вид повноважень дещо подібний до компетенції у цілому [16, с. 69]. Інший вид повноважень — функціональні — науковці визначають як різного характеру дії судового органу у процесі здійснення правосуддя [108, с. 56].

Функціональні повноваження можна поділити на повноваження з ведення судового засідання; із закінчення процесу без винесення судового рішення; пов'язані з постановленням судового рішення.

Також в науковій літературі виділяють інструктивні повноваження суду – це така група повноважень, згідно з якими суд роз'яснює сторонам та іншим особам, які беруть участь у справі, їх права та обов'язки, роз'яснює наслідки вчинення або невчинення певних процесуальних дій, роз'яснює право сторін та інших осіб, які беруть участь у справі, на оскарження рішення суду тощо [91].

На думку К.В. Гусарова, повноваження суду при здійсненні правосуддя пов'язані з його «вирішальними діями з керівництва процесом». Як критерій для їх класифікації, науковець використовує стадії судового процесу [40, с. 201].

Вважаємо, що повноваження Касаційного господарського суду залежно від стадій касаційного перегляду можна поділити на повноваження на стадії відкриття касаційного провадження та на стадії касаційного розгляду справи.

Варто зауважити, що раніше ГПК України не було розмежовано стадії касаційного провадження, в той час як ГПК України [36] в редакції, чинній з

15.12.2017, чітко визначені стадія відкриття касаційного провадження та стадія касаційного розгляду.

На нашу думку, до повноважень на стадії відкриття касаційного провадження можна віднести повноваження щодо: залишення касаційної скарги без руху; повернення касаційної скарги; щодо оцінки поважності причин пропуску строків, установлених статтею 288 ГПК України в редакції, чинній з 15.12.2017; відмови у відкритті касаційного провадження; відкриття касаційного провадження, витребування матеріалів справи, визначення строку на подачу відзиву на касаційну скаргу, надання строку на усунення недоліків касаційної скарги тощо.

Відповідно до положень ГПК України в редакції, чинній з 15.12.2017, до повноважень на стадії касаційного розгляду справи відносяться: перевірка правильності застосування судом першої чи апеляційної інстанції норм матеріального і процесуального права; повноваження щодо передачі справи на розгляд палати Касаційного господарського суду, об'єднаної палати Касаційного господарського суду або Великої Палати Верховного Суду; прийняття відмови позивача від позову або про затвердження мирової угоди сторін (стаття 307 ГПК України). До повноважень на стадії касаційного розгляду безпосередньо відносяться повноваження, визначені статтею 308 ГПК України: 1) залишити судові рішення судів першої інстанції та апеляційної інстанції без змін, а скаргу без задоволення; 2) скасувати судові рішення судів першої та апеляційної інстанцій повністю або частково і передати справу повністю або частково на новий розгляд, зокрема за встановленою підсудністю або для продовження розгляду; 3) скасувати судові рішення повністю або частково і ухвалити нове рішення у відповідній частині або змінити рішення, не передаючи справи на новий розгляд; 4) скасувати постанову суду апеляційної інстанції і залишити в силі рішення суду першої інстанції; 5) скасувати судові рішення суду першої та апеляційної інстанції повністю або частково і закрити провадження у справі чи залишити заяву без розгляду повністю або частково; 6) у передбачених цим Кодексом випадках визнати нечинними судові рішення судів першої та апеляційної інстанцій і закрити

провадження у справі; 7) у передбачених цим Кодексом випадках скасувати свою постанову (повністю або частково) і прийняти одне з рішень, зазначених в пунктах 1-6 частини першої цієї статті. Крім того, до вказаної категорії можна віднести і повноваження щодо зупинення дії та скасування раніше прийнятої ним постанови та судових рішень, що оскаржуються (стаття 305 ГПК України).

Повноваження Касаційного господарського суду можна також поділити на дві групи: ті, що пов'язані зі скасуванням судових актів, і які не пов'язані з їх скасуванням.

В залежності від акта, який скасовується судом касаційної інстанції можна виділити наступні повноваження: 1) щодо скасування рішень та постанов судів попередніх інстанцій; 2) щодо скасування ухвал судів попередніх інстанцій; 3) щодо скасування раніше прийнятої постанови касаційної інстанції.

Крім того, не можна залишити поза увагою процесуальні обов'язки Касаційного господарського суду такі як: обов'язок з надсилання копій процесуальних документів учасникам провадження у справі; повідомлення про дату, час та місце проведення судового засідання; дотримання правил кількісного складу колегій під час касаційного розгляду справи; дотримання строків вчинення відповідних процесуальних дій; обов'язок приймати рішення в нарадчій кімнаті; обов'язок дотримуватись правила недопустимості повторної участі судді у розгляді справи (стаття 36 ГПК України в редакції, чинній з 15.12.2017), яке полягає у тому суддя, який брав участь у перегляді справи в суді касаційної інстанції, не може брати участі в розгляді цієї справи в суді першої чи апеляційної інстанції, а також у новому її розгляді після скасування постанови суду касаційної інстанції, тощо.

Також можна виділити виключні повноваження суду касаційної інстанції (такі як касаційний перегляд) та спільні повноваження для усіх господарських інстанцій, оскільки для перевірки юридичної оцінки обставин справи та повноти їх встановлення у рішенні або постанові господарського суду касаційна інстанція використовує процесуальні права суду першої інстанції. Виключні повноважень Касаційного

господарського суду визначені у Главі 2 Розділу IV ГПК України «Касаційне провадження» в редакції, чинній з 15.12.2017. Прикладом спільних повноважень може бути повноваження щодо винесення окремої ухвали, прийняття додаткового рішення, роз'яснення судового рішення, виправлення описки тощо.

Спробуємо з'ясувати зміст деяких із зазначених процесуальних повноважень Касаційного господарського суду. При цьому, дослідження повноважень було б неповним без з'ясування підстав, за яких вони можуть бути реалізовані.

Так, К.М. Біда, аналізуючи повноваження ВГСУ, звертав увагу на те, що ГПК України в редакції, чинній до 15.12.2017, не наводив аргументації, яка може слугувати підставою для реалізації повноваження залишити в силі рішення першої інстанції або постанову апеляційної інстанції без змін, а скаргу без задоволення [13, с.132]. Водночас у ГПК України в редакції, чинній з 15.12.2017, законодавцем були враховані дані зауваження і у статті 309 конкретизовано підстави для реалізації вказаного повноваження. Так, у вказаній статті передбачено, що суд касаційної інстанції залишає касаційну скаргу без задоволення, а судові рішення – без змін, якщо визнає, що рішення ухвалено з додержанням норм матеріального і процесуального права. При цьому, зауважено, що не може бути скасоване правильне по суті і законне рішення з одних лише формальних міркувань.

Таким чином, Касаційний господарський суд уповноважений залишити без змін оскаржувані акти судів попередніх інстанцій, якщо вони є законними та обґрунтованими, та, відповідно, доводи касаційної скарги цього не спростовують.

Під терміном «законність» необхідно розуміти чітке дотримання норм матеріального права, які регулюють правовідносини по конкретній справі, і норм процесуального права, які відносяться до процесуальної діяльності самого суду [11, с. 451].

Обґрунтованим визнається рішення, в якому повно відображені обставини, які мають значення для цієї справи, висновки суду про встановлені обставини і правові наслідки є вичерпними, відповідають дійсності і підтверджуються достовірними

доказами, дослідженими у судовому засіданні [11, с. 452]. Необґрунтованим є рішення суду, ухвалене з врахуванням обставин, які суд вважав доведеними, незважаючи на те, що вони не підтверджуються зібраними по справі доказами [104].

Під формальними міркуваннями розуміються порушення, які стосуються форми, тобто процедури (процесу) розгляду справи. Формальними міркуваннями можуть бути покликання скажника на порушення судом порядку ведення процесу, неетичність судді, неврахування думки осіб, які беруть участь у справі, відхилення клопотань, порушення строків розгляду справи, інших строків тощо [104].

К.В. Гусаров розуміє під формальними міркуваннями не закріплені як підстави для скасування чи зміни судового рішення порушення норм матеріального чи процесуального права [39, с. 207].

Те саме стосується і повноваження суду касаційної інстанції, визначеного статтею 313 ГПК України [36] в редакції, чинній з 15.12.2017, щодо скасування постанови суду апеляційної інстанції і залишення в силі судового рішення суду першої інстанції, якщо встановить, що судом апеляційної інстанції скасовано судове рішення, яке відповідає закону.

Зазнали певної трансформації норми господарського процесуального законодавства і в частині повноважень суду касаційної інстанції щодо скасування актів судів попередніх інстанцій. Відтепер процесуальним законодавством відокремлено підстави, за наявності яких судові рішення підлягають обов'язковому скасуванню з направленням справи на новий розгляд, та за наявності яких справа направляється для продовження розгляду. Зокрема, у статті 310 ГПК України [36] в редакції, чинній з 15.12.2017, встановлено, що підставою для скасування судових рішень суду першої та апеляційної інстанцій і направлення справи для продовження розгляду є порушення норм матеріального чи процесуального права, що призвели до постановлення незаконної ухвали суду першої інстанції та (або) постанови суду апеляційної інстанції, що перешкоджають подальшому провадженню у справі.

Під час здійснення касаційного перегляду ВГСУ, скасовуючи, наприклад, незаконну ухвалу апеляційного суду щодо зупинення провадження у справі, направляв справу саме «на розгляд» до апеляційного господарського суду, хоча фактично стаття 111-9 ГПК України редакції, чинній до 15.12.2017, не мала такого формулювання, а передбачала направлення справи лише на «новий розгляд». Позитивним є те, що ГПК України [36] в редакції, чинній з 15.12.2017, врегульовано дану прогалину законодавства.

Поряд з тим, вирішення деяких проблем у визначені повноважень касаційної інстанції за результатами розгляду касаційної скарги все ж не віднайшли свого відображення у новому ГПК України. Наведемо наступний приклад. Так, встановивши, що ухвала суду апеляційної інстанції про повернення апеляційної скарги без розгляду скажнику, винесена без достатніх правових підстав, ВГСУ постановляв у такому випадку скасувати зазначену ухвалу апеляційного суду, а справу направити до того ж суду для вирішення питання щодо прийняття апеляційної скарги до провадження, хоча стаття 111-9 ГПК України в редакції, чинній до 15.12.2017, не містила відповідного формулювання.

Вважаємо, що подібна за своєю суттю прогалина міститься і у новому ГПК України в редакції, чинній з 15.12.2017. Повноваження касаційного суду, визначені у статті 308 нового ГПК України, не є коректними по відношенню до ситуації з оскарження ухвали суду, яка не просто перешкоджає подальшому провадженню у справі, а перешкоджає саме його відкриттю. З юридичної точки зору було б неправильно, у разі встановлення Касаційним господарським судом порушення норм процесуального права при винесенні ухвали, яка перешкоджає відкриттю провадження у справі (про відмову у відкритті провадження у справі, повернення або залишення без розгляду заяви, скарги), направляти справу на новий розгляд або для продовження розгляду, оскільки провадження фактично не є відкритим. Тому доцільним є доповнити визначений у статті 308 ГПК України в редакції, чинній з 15.12.2017,

перелік повноважень положеннями щодо передачі справи для вирішення питання щодо відкриття провадження у справі (апеляційного провадження) (додаток 1).

У статті 310 ГПК України в редакції, чинній з 15.12.2017, передбачено підстави за наявності яких Касаційний господарський суд не просто має право, а зобов'язаний повністю або часткового скасувати рішень і передати справу повністю або частково на новий розгляд, а саме якщо:

1) справу розглянуто і вирішено неповноважним складом суду; 2) в ухваленні судового рішення брав участь суддя, якому було заявлено відвід, і судом касаційної інстанції визнано підстави його відводу обґрунтованими; 3) судові рішення не підписано будь-яким із суддів або підписано не тими суддями, що зазначені в судовому рішенні; 4) судові рішення ухвалено суддями, які не входили до складу колегії, що розглянула справу; 5) справу розглянуто за відсутності будь-кого з учасників справи, належним чином не повідомлених про дату, час і місце судового засідання, якщо такий учасник справи обґрунтовує свою касаційну скаргу такою підставою; 6) судові рішення ухвалено з порушенням правил інстанційної або територіальної юрисдикції; 7) суд розглянув у порядку спрощеного позовного провадження справу, яка підлягала розгляду за правилами загального позовного провадження; 8) суд прийняв рішення про права та (або) обов'язки осіб, що не були залучені до участі у справі.

У зазначеній статті Кодексу в тій чи іншій формі відтворені положення статті 111-10 ГПК України в редакції, чинній до 15.12.2017, яка визначала деякі подібні підстави для скасування судового рішення, однак не конкретизувала, що за їх наявності справа передається на саме на новий розгляд, хоча це мало місце на практиці.

Варто зауважити, що не всі наведені у статті 310 ГПК України [36] в редакції, чинній з 15.12.2017, підстави є безумовними. Так, законодавцем конкретизовано, що судові рішення, ухвалені судом з порушенням правил територіальної юрисдикції (підсудності), підлягає скасуванню з направленням справи на новий розгляд за

встановленою законом підсудністю лише у випадку, коли скажчик довів, що не заявив у суді першої інстанції про непідсудність справи з поважних причин.

Крім того, законодавцем конкретизовано, що підставою для скасування судового рішення та направлення справи на новий розгляд є також порушення норм процесуального права, що унеможливило встановлення фактичних обставин, які мають значення для правильного вирішення справи, за наявності однієї з таких умов: 1) суд не дослідив зібрані у справі докази; 2) суд необґрунтовано відхилив клопотання про витребування, дослідження або огляд доказів, або інше клопотання (заяву) учасника справи щодо встановлення обставин, які мають значення для правильного вирішення справи; 3) суд встановив обставини, що мають суттєве значення, на підставі недопустимих доказів.

Перелік підстав для реалізації Касаційним господарським судом повноважень щодо скасування рішення суду з направленням справи на новий розгляд є ширшим, в порівнянні з підставами, які були передбачені для ВГСУ статтею 111-10 ГПК України в редакції, чинній до 15.12.2017, яка прямо не визначала підставою для скасування рішення – ухвалення його суддею, якому було заявлено відвід, і судом касаційної інстанції визнано підстави його відводу обґрунтованими. Однак, це не свідчить про те, що раніше у розумінні законодавця такі обставини не були підставою для скасування судового рішення, оскільки у суду касаційної інстанції все одно були повноваження скасувати таке судове рішення, однак посилаючись на те, що справу вирішено неповноважним складом суду. Водночас, підстава, визначена пунктом 7 частини першої статті 310 ГПК України в редакції, чинній з 15.12.2017, є новою для господарського процесу під час касаційного провадження і зумовлена, введенням такої форми господарського судочинства як спрощене позовне провадження. Доцільність встановлення такої підстави не викликає заперечення.

У статті 311 ГПК України в редакції, чинній з 15.12.2017, передбачені підстави для скасування судових рішень повністю або частково і ухвалення нового рішення у відповідній частині або зміни рішення, а саме, зазначено, що такими підставами є

неправильне застосування норм матеріального права або порушення норм процесуального права. Частина друга зазначеної статті передбачає, що порушення норм процесуального права може бути підставою для скасування або зміни рішення лише за умови, якщо це порушення призвело до ухвалення незаконного рішення.

Важливою новелою господарського процесуального законодавства є закріплення положень про те, що зміна судового рішення може полягати в доповненні або зміні у тому числі його мотивувальної частини. Під час дії ГПК України в редакції, чинній до 15.12.2017, зміна мотивувальної частини не вважалась реалізацією судом касаційної інстанції повноваження щодо зміни рішення, оскільки під зміною рішення розумілась лише зміна її резолютивної частини. На нашу думку, відповідна новела ґрунтується на широкому розумінні поняття «рішення суду» – як процесуального документа, який складається з вступної, мотивувальної та резолютивної частин. Наведений підхід оцінюється нами критично, вважаємо більш доцільним тлумачити «рішення суду» у більш вузькому розумінні, а саме як висновки суду наведені у резолютивній частині рішення.

Крім того, важливим є закріплення господарським процесуальним законодавством права суду касаційної інстанції закривати провадження у справі та залишати позов без розгляду у разі недотримання вимог статей 226 та 231 ГПК України в редакції, чинній з 15.12.2017, а також у разі порушення правил юрисдикції господарських судів (обов'язкова підстава).

Зі змісту статті 320 ГПК України в редакції, чинній з 15.12.2017, вбачається також повноваження суду касаційної інстанції для перегляду судових рішень у зв'язку з виключними обставинами, до яких віднесено: 1) встановлення Конституційним Судом України неконституційності (конституційності) закону, іншого правового акта чи їх окремого положення, застосованого (не застосованого) судом при вирішенні справи, якщо рішення суду ще не виконане; 2) встановлення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні цієї справи судом; 3) встановлення вироком суду, що

набрал законної сили, вини судді у вчиненні злочину, внаслідок якого було ухвалено судове рішення.

На особливу увагу заслуговує питання щодо можливості «повторної касації». ГПК України в редакції, чинній до 15.12.2017, не передбачав повноваження суду касаційної інстанції щодо повторного касаційного перегляду вже переглянутих раніше судом касаційної інстанції судових рішень господарських судів.

Водночас ГПК України в редакції, чинній з 15.12.2017, передбачає таку можливість, якщо касаційна скарга надійшла до суду касаційної інстанції після закінчення касаційного розгляду справи і особа, яка подала скаргу, не була присутня під час касаційного розгляду справи, за умови, що наведені у ній доводи не були розглянуті судом під час касаційного розгляду справи за касаційною скаргою іншої особи.

У випадку відкриття «повторного» касаційного провадження суд касаційної інстанції може зупинити дію раніше прийнятої ним постанови та судових рішень, що оскаржуються, а у разі задоволення такої касаційної скарги – уповноважений скасувати раніше прийняту постанову суду касаційної інстанції.

Вважаємо, що закріплення за судом касаційної інстанції відповідних повноважень суперечить принципу остаточності рішень суду. Так, у рішенні Європейського суду з прав людини «Пономарьов проти України» (заява № 3236/03) від 03.04.2008 [191] Суд нагадує, що право на справедливий розгляд судом, яке гарантовано пунктом 1 статті 6 Конвенції про захист прав людини та основних свобод (995_004), має розумітися у світлі преамбули Конвенції, у відповідній частині якої зазначено, що верховенство права є спільною спадщиною Високих Договірних Сторін. Одним із фундаментальних аспектів верховенства права є принцип юридичної визначеності, який передбачає повагу до принципу *res judicata* – принципу остаточності рішень суду. Цей принцип наголошує, що жодна зі сторін не має права вимагати перегляду остаточного та обов'язкового рішення суду просто тому, що вона має на меті добитися нового слухання справи та нового її вирішення. Повноваження

вищих судових органів стосовно перегляду мають реалізовуватись для виправлення судових помилок та недоліків судочинства, але не для здійснення нового судового розгляду. Перегляд не повинен фактично підміняти собою апеляцію, а сама можливість існування двох точок зору на один предмет не є підставою для нового розгляду. Винятки із цього принципу можуть мати місце лише за наявності підстав, обумовлених обставинами важливого та вимушеного характеру [191].

З урахуванням наведеного, відсутність особи під час касаційного розгляду справи не може вважатись обставинами важливого та вимушеного характеру. Крім того, «повторна касація» може призвести до зловживань сторонами та, відповідно, вплинути на оперативність розгляду справи, призвівши до порушення статті 6 Конвенції про захист прав людини та основних свобод в частині розгляду справи впродовж розумного строку. Негативне ставлення до права «повторної касації», визначеного статтею 305 ГПК України, в редакції чинній з 15.12.2017, висловили 37 % адвокатів та 60 % суддів (додаток 1, додаток 2 табл. 2.4).

Варто відзначити, що позитивним є закріплення у процесуальному законодавстві повноваження касаційної інстанції затверджувати мирову угоду на стадії касаційного провадження. ГПК України в редакції, чинній до 15.12.2017, давав підстави для дискусій з даного питання, на що неодноразово наголошували науковці. К.М. Біда зазначав про те, що світова практика застосування інституту мирової угоди, свідчить про можливість її укладення у тому числі на стадії касаційного розгляду справи [13].

Положеннями статті 307 ГПК України в редакції, чинній з 15.12.2017, покладено кінець відповідним дискусіям, оскільки чітко встановлено повноваження Касаційного господарського суду затвердити мирову угоду, і як наслідок, визнати нечинними судові рішення першої та апеляційної інстанцій та одночасно закрити провадження у справі.

Крім того, положеннями вказаної статті ГПК України, в редакції, чинній з 15.12.2017, Касаційний господарський суд наділено повноваженнями приймати

відмову позивача від позову, в той час як ГПК України в попередній редакції наділяв такими повноваженнями виключно суд першої інстанції до прийняття рішення у справі. За результатами проведеного опитування 100 % адвокатів та 88 % суддів позитивно оцінили розширення процесуальних повноважень Касаційного господарського суду щодо затвердження мирової угоди та прийняття відмови позивача від позову (додаток 2 табл. 2.5).

В контексті даного дисертаційного дослідження заслуговує на увагу питання співвідношення повноважень Касаційного господарського суду та Великої Палати Верховного Суду.

Так, стаття 302 ГПК України в редакції, чинній до 15.12.2017, передбачає повноваження Касаційного господарського суду (у складі колегії, палати або об'єднаної палати) з власної ініціативи або за клопотанням учасника справи передати справу на розгляд до Великої Палати (до прийняття постанови) у разі: 1) коли вважає необхідним відступити від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного в раніше ухваленому рішенні Верховного Суду у складі колегії суддів (палати, об'єднаної палати) іншого касаційного суду або в раніше ухваленому рішенні Великої Палати; 2) якщо дійде висновку, що справа містить виключну правову проблему і така передача необхідна для забезпечення розвитку права та формування єдиної правозастосовчої практики; 3) у всіх випадках, коли учасник справи оскаржує судові рішення з підстав порушення правил предметної чи суб'єктної юрисдикції.

Зміст статті дає підстави для висновку, що і Касаційний господарський суд і Велика Палата наділені повноваженнями з метою однакового застосування норм у судовій практиці. Однак Касаційний господарський суд уповноважений забезпечувати єдність застосування одних і тих самих норм матеріального та процесуального права в подібних правовідносинах в межах власних колегій суддів та палат. Водночас Велика Палата діє у більш широких масштабах, а саме покликана забезпечувати єдність практики між касаційними судами Верховного Суду та бере на себе відповідальність

за вирішення виключних правових проблем. Важливе значення має наділення Великої Палати повноваженнями щодо вирішення міжюрисдикційних спорів, оскільки унеможлиблює ситуацію, за якої кожен з касаційних судів Верховного Суду може дійти висновку щодо непідвідомчості йому спору. Крім того, Велика Палата, так би мовити, контролює усі випадки відступлення Касаційним господарським судом від правових позицій, викладених у рішеннях безпосередньо Великої Палати. Наділення Великої Палати відповідними повноваженнями оцінюється нами позитивно, та вселяє надію на досягнення мети щодо однакового правозастосування судами на всіх рівнях.

Отже, на підставі проведеного аналізу, можемо сформулювати власну дефініцію поняття «повноваження Касаційного господарського суду», а саме визначити що це врегульована законодавством можливість вчиняти різні процесуальні дії та вживати організаційні заходи, спрямовані на забезпечення перегляду актів судів попередніх інстанцій, з метою усунення помилок у застосування норм матеріального та процесуального права, при розгляді справ, віднесених до господарської юрисдикції, а також інших справ, віднесених до його компетенції

Здійснивши дослідження процесуальних повноважень Касаційного господарського суду, визначених ГПК України в редакції Закону України від 03.10.2017№2147-VIII, можемо відмітити як позитивні зрушення законодавчого врегулювання даної сфери – до яких можна віднести встановлення деяких повноважень, які раніше не передбачало законодавство, однак потребувала практика, так і негативні – обмеження касаційної компетенції «малозначними спорами» та введення «повторної касації».

Висновки до розділу 2

Правовий статус через визначені ним обсяг прав, обов'язків, завдань та виконуваних функцій опосередковує роль суду в судовій системі та структурі державної влади в цілому.

Новоутворений Касаційний господарський суд у складі Верховного Суду разом з поєднанням класичних ознак касаційної інстанції, набув прав здійснювати у визначених процесуальним законом випадках правосуддя як суд апеляційної інстанції.

При цьому, все ж головним його завданням визначено забезпечення сталості та єдності судової практики, що не в останню чергу реалізовано за рахунок об'єднання в межах єдиного судового органу раніше існуючих вищих спеціалізованих судів.

Так, утворений на базі ВГСУ Касаційний господарський суд у складі Верховного Суду перейняв на себе основні функції суду касаційної інстанції господарської юрисдикції та організаційно зайняв місце структурного підрозділу Верховного Суду, який діє в межах єдиної системи взаємодії між касаційними судами та Великою Палатою Верховного Суду.

При цьому, хоча законодавець і поймає такий підрозділ як «суд», проте такий його статус не прослідковується в його характеристиках через відсутність фактичної самостійності та наявності нерозривних зв'язків з цілісною структурою Верховного Суду.

Таким чином, фактично Касаційний господарський суд у складі Верховного Суду є його палатою, яка спеціалізується на розгляді справ, що належать до господарської юрисдикції, а також інших справ, віднесених до його компетенції.

До основної функції Касаційного господарського суду слід віднести функцію здійснення правосуддя, яка знаходить свій прояв через функції касаційного та апеляційного перегляду справ та при цьому нерозривно пов'язані з похідною функцією забезпечення єдності судової практики. Так, будучи останньою судовою інстанцією, здійснюючи правосуддя, Касаційний господарський суд фактично постійно формує судову практику з того чи іншого правового питання, забезпечуючи її єдність.

У свою чергу, до похідних функцій слід також віднести функції: нагляду за діяльністю нижчих судів; контролю за дотриманням норм права; тлумачення; правороз'яснювальну функцію.

В результаті аналізу процесу утворення Касаційного господарського суду в контексті набуття ним повноважень суду касаційної інстанції, з урахуванням принципу безперервності влади, слід дійти висновку про те, що більшість таких повноважень набуті в результаті функціонального правонаступництва від ВГСУ, який в дійсності було не ліквідовано, а разом з іншими вищими спеціалізованими судами та ВСУ реорганізовано шляхом злиття у Верховний Суд та касаційні суди у його складі.

Таким чином, перейнявши функцію касаційного перегляду справ та отримавши в тому числі завдання завершити перегляд судових рішень, перегляд яких не було закінчено ВГСУ до набрання чинності новим ГПК України, а також перейнявши матеріально-технічну базу ВГСУ, фактично Касаційний господарський суд у складі Верховного Суду набув статусу правонаступника ВГСУ.

За результатами аналізу повноважень Касаційного господарського суду, як суду касаційної інстанції, було з'ясовано, що вони з урахуванням обмеження права касаційного оскарження є звуженими. Зокрема, законодавець вирішив обмежити повноваження суду касаційної інстанції переглядати судові акти, що стосуються малозначних справ.

При цьому, визначаючи поняття малозначної справи та окреслюючи випадки, коли такі справи все ж можуть бути переглянуті в касаційному порядку, законодавець ввів нові поняття, такі як: «справи незначної складності», «питання права, яке має фундаментальне значення», «значний суспільний інтерес», «справа, яка має виняткове значення для учасника справи», що дозволяють через абстрактність використаних термінів доволі широко та довільно їх тлумачити, що, як наслідок, може призвести до нестабільності судової практики.

За своїм змістом повноваження Касаційного господарського суду можна поділити на предметні та функціональні; залежно від стадій касаційного перегляду: на повноваження, що реалізуються на стадії відкриття касаційного провадження та на стадії касаційного розгляду справи; за процесуальними наслідками: на ті, що пов'язані зі скасуванням судових актів, і які не пов'язані з їх скасуванням; за ступенем

унікальності: на виключні повноваження суду касаційної інстанції та спільні повноваження для усіх інстанцій господарських судів.

Серед характерних змін господарського процесуального законодавства в частині повноважень суду касаційної інстанції: визначення конкретних підстав, за наявності яких судові рішення підлягають обов'язковому скасуванню з направленням справи на новий розгляд, та за наявності яких справа направляється для продовження розгляду; визначення можливості зміни судового рішення шляхом доповнення або зміни у тому числі його мотивувальної частини; визначення можливості повторного касаційного розгляду справи, якщо особа, яка подала касаційну скаргу, не була присутня під час первинного касаційного розгляду справи, за умови, що наведені у ній доводи не були розглянуті судом під час касаційного розгляду справи за касаційною скаргою іншої особи; визначення можливості затверджувати мирову угоду на стадії касаційного провадження та приймати відмову позивача від позову.

При цьому, варто відзначити, що окремі такі зміни також є неоднозначними та недосконалими. Зокрема, сумнівним є рішення про направлення справи для продовження її розгляду судом, у випадку скасування ухвали, яка не перешкоджає подальшому провадженню у справі, а перешкоджає саме його відкриттю. Також, дискусійною видається характеристика зміни мотивувальної частини рішення суду, як його зміна в цілому, оскільки мотивувальна частина не створює сама по собі правових наслідків для учасників судового процесу, а отже не є рішенням, тобто актом волі та розпорядження. У свою чергу, закріплення за судом касаційної інстанції повноважень повторно переглядати судовий акт, який вже був переглянутий в касаційному порядку, фактично суперечить принципу остаточності рішень суду, а отже й принципу правової визначеності.

РОЗДІЛ 3

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА АДМІНІСТРУВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ КАСАЦІЙНОГО ГОСПОДАРСЬКОГО СУДУ У СКЛАДІ ВЕРХОВНОГО СУДУ

3.1. Організаційно-правове забезпечення діяльності Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду

Система – це стійка сукупність елементів будь-якого характеру, зв'язаних між собою й об'єднаних за принципом віднесення їх до певної сфери управління, регулювання, саморегулювання [141, с.155].

Судова система є системою, покликаною відновлювати справедливість шляхом здійснення судочинства з метою забезпечення правосуддя, практичної реалізації основоположного права на судовий захист.

Під судовою системою також розуміється форма організації судової влади, що здійснюється в кожній конкретній державі через сукупність судів, органів управління судової системи і квазісудових установ, які діють на підставі взаємодії окремих елементів системи один з одним, іншими системами або їх окремими елементами (прокуратурою, адвокатурою, слідством та ін.) на основі взаємодії з органами управління судовою системою [3, с. 19].

Змістовне наповнення поняття судочинства в його широкому розумінні не обмежується лише реалізацією судами повноважень у процесуальний спосіб, а виходить за формальні рамки процесу як такого та охоплює питання організації судової влади загалом, суддівського самоврядування, побудови судової системи, її функціонування та фінансування, взаємовідносин судів та органів судової влади з органами законодавчої та виконавчої влади, правил призначення суддів, їх кар'єри, поведінки, відповідальності за проступки та звільнення тощо. Всі ці елементи –

частини єдиного механізму, покликаною забезпечити життєдіяльність ефективної та доступної судової системи [48, с. 9].

Варто зауважити, що організація діяльності судової влади вже була предметом дослідження таких науковців як В.Д. Бринцев, К.Л. Василяка, М.Й. Вільгушинський, Н.І. Глазунова, О.Ю. Дудченко, А.А. Іванишук, Р.В. Ігонін, Л.М. Москвич., В.В. Калініченко, Ю.О. Косткіна, С.Ю. Обрусна, А.Й. Осетинський, Д.М. Притика, С.В. Прилуцький, А.А. Стрижак, Л.І. Фесенко, Т.Ю. Фортуна та інші.

Разом з тим, питання організації діяльності Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду, який фактично стоїть на чолі судової системи у сфері господарської юрисдикції, ще не стало предметом комплексного наукового дослідження, а тому підлягає глибокому вивченню, оскільки від цього залежить ефективність правосуддя як такого.

Характеризуючи організацію діяльності судової влади, науковці застосовують такі поняття, як: «судове управління», «судове адміністрування», «організаційно-правове забезпечення діяльності», «судовий менеджмент», «судове керівництво». Спробуємо з'ясувати сутність зазначених понять.

Так, Великий тлумачний словник сучасної Української мови роз'яснює, що термін «управляти» означає спрямовувати діяльність, роботу кого-, чого-небудь; бути на чолі когось, чогось; керувати [18, с. 1300]; «адмініструвати» – значить керувати установою, організацією, підприємством і т.ін, управляти [18, с. 8]; «керувати» – спрямовувати діяльність кого-, чого-небудь; бути на чолі когось, чогось, давати вказівки, розпоряджатися[175]; «менеджмент» це – управління ресурсами організації (установи, підприємства тощо) з метою досягнення поставлених цілей [110].

С.Ю. Обрусна доводить тотожність понять «судове адміністрування» та «судове управління». При цьому науковець визначає поняття судового управління як різновид соціального управління, що поєднує в собі ознаки державного управління і самоуправління та включає діяльність з організаційного забезпечення функціонування судів, виконання відповідними державними органами установчих функцій щодо

судової влади відповідно до Конституції України та законів України за неухильного дотримання принципу незалежності суддів, їх підзвітності і підкорення тільки закону [112, с. 43-46].

В.Д. Бринцев вживає термін «судове управління (адміністрування)» тим самим демонструє тотожність вказаних понять. Водночас науковець звертає увагу на відсутність будь-яких законодавчих положень, що дають підставу для безумовного ототожнення інститутів «організаційного забезпечення судів» і «управління судами» [17, с. 173]. Науковець пояснює це необхідністю забезпечення конституційних положень про незалежність судів і побоюваннями взяти під сумнів реальність цього конституційного принципу закріпленням терміну «управління». В.Д. Бринцев зауважує, що сучасні концепції «організаційного забезпечення судової діяльності» розуміють під цим інститутом заходи кадрового, фінансового, матеріально-технічного та іншого характеру, спрямовані на створення умов для повного і незалежного здійснення правосуддя судами держави.

Д.М. Притика зазначає, що предметом судового управління (адміністрування) є: питання організації судових органів; управління кадрами судових органів; перевірка організації роботи судових органів; вивчення та узагальнення судової практики; організація роботи з ведення судової статистики [141, с. 174], При цьому до важелів управління науковець відносить: закон – вищий акт законодавчого органу, яким є Верховна Рада України; координаційна та організаційна діяльність Державної судової адміністрації; процесуальна та позапроцесуальна діяльність вищестоящих судів, що формує і надає судову практику.

На думку А.А. Стрижака поняття «організаційне керівництво судами» означає діяльність саме керівника (голови) певного судового органу, яка передбачає підготовку умов, спрямування роботи суддів як носіїв судової влади щодо своєчасного, повного і всебічного розгляду кожної справи, що знаходиться на розгляді у відповідному судовому органі і не передбачає надання їм вказівок за суттю порушених спірних питань і порядку застосування норм матеріального і

процесуального права [192, с. 28]. Оскільки у визначенні А.А. Стрижака мова йде про діяльність голови певного судового органу, слухною вважаємо з цього приводу думку С.Ю. Обрусна про те, що термін «організаційне керівництво судами» є вужчим за «судове управління» [112, с. 43-45].

Н.І. Глазунова доводить думку про те, що поняття «державне управління» та «державне адміністрування» слід розмежовувати. Науковець вважає, що історично державне управління виникло перш за все як загальне політичне керівництво і регулювання (у формі ідеологічного впливу і контролю), в той час як державне адміністрування – це власне практична діяльність державних органів, технологічний процес підготовки, прийняття і виконання управлінських рішень у сукупності методів і засобів, за допомогою яких вирішуються завдання держави і її структур різного рівня, здійснюється прямий, систематичний і цілеспрямований вплив органів управління на підвідомчі їм органи та об'єкти на основі адміністративної відповідальності за виконання рішень. Отже, державне адміністрування – це широка сфера практичної діяльності державних органів, установ, посадових осіб і особливий вид занять на державній службі, особливе мистецтво професіоналів-управлінців, що набувається за допомогою практики, знань і таланту [28, с. 10].

Спираючись на наукову думку Н.І. Глазунової, О.Ю. Дудченко також стверджує, що управління та адміністрування не є тотожними поняттями, оскільки управління – це упорядкування системи, а адміністрування – керування конкретними, окремими елементами цієї системи, це власне практична діяльність, технологічний процес підготовки, прийняття і виконання управлінських рішень. При цьому судове управління науковець визначає як цілеспрямоване впорядкування суспільних відносин, яке здійснюється судом шляхом застосування впливу на зміст та характер відносин між окремими суб'єктами, дії яких не відповідають встановленим правовим нормам, що діють у цьому суспільстві, з метою захисту законних прав і свобод громадян, законних інтересів юридичних осіб, суспільства та держави, а також забезпечення однакового застосуванням і дотримання норм права всіма членами

суспільства та оптимізації функціонування суспільства в цілому. Водночас О.Ю. Дудченко вважає, що термін «судове управління» не є коректним для визначення управлінських процесів, які протікають у судовій системі. Більш вдалим на його думку є поняття «адміністрування в судовій системі», якій можна надати визначення як цілеспрямована діяльність осіб певного судового органу, що передбачає керування конкретним, окремим елементом судової системи (судом). Тобто це власне практична діяльність осіб, що займають адміністративні посади в судовій системі, яка полягає в технологічному процесі підготовки, прийняття і виконання управлінських рішень, спрямованих на забезпечення належного функціонування суду з метою забезпечення ефективного здійснення правосуддя [43].

Є нечисленні роботи, де «менеджмент» вживається як родовий термін, що стосується лише реалізації адміністративних повноважень головами судів (судовими адміністраторами; керуючими справами та ін.) стосовно апарату судів [17, с. 185].

О.М. Козлов визначає, що управлінські відносини є суспільними відносинами, у яких одна сторона виступає як носій, виразник функцій управління (суб'єкт), а друга відчуває на собі керуючий вплив з боку першої (об'єкт) [71, с. 20].

В аспекті здійснення дослідження питання відмежування поняття «управління» («адміністрування») органами судової влади від суміжних категорій Д.В. Приймаченко та Р.В. Ігонін обстоюють думку про те, що термін «судове управління» має застосовуватися лише у позапроцесуальному значенні, тобто може вживатися винятково у ракурсі реалізації суддівськими органами чи суддями, що перебувають на адміністративних посадах, адміністративно-організаційних повноважень у сфері організації діяльності суду. Вчені стверджують, що поняття «судове управління» виражає «внутрішній» управлінський процес, який реалізується органами чи посадовими особами судової влади у рамках системи органів судової влади. В той же час поняття організаційного забезпечення органів судової влади є зовнішнім управлінським процесом, який скеровується у сферу створення і підтримання необхідних умов для функціонування суду, а не на сам суд [138, с. 64-65].

Досліджуючи судове управління В.Д. Бринцев слушно зауважив, що головна складність, що перешкоджає автоматичному перенесенню навіть найбільш концептуальних підходів із загальної сфери державного управління на судове управління, обумовлена пріоритетністю перед багатьма іншими принципу незалежності судів і суддів.

Незалежність і самостійність є гарантією особи на судовий захист, на забезпечення прав людини і основоположних свобод. Відповідно до Основних принципів незалежності судових органів (Схвалені резолюціями 40 / 32 та 40 / 146 Генеральної Асамблеї ООН від 29 листопада та 13 грудня 1985 року) [119] незалежність судових органів полягає у наступному:

1. Незалежність судових органів гарантується державою і закріплюється в конституції або законах країни. Усі державні та інші установи зобов'язані шанувати незалежність судових органів і дотримуватися її.

2. Судові органи вирішують передані їм справи безсторонньо, на основі фактів і відповідно до закону, без будь-яких обмежень, неправомірного впливу, спонуки, тиску, погроз або втручання, прямого чи непрямого, з будь-якого боку і з будь-яких би то не було причин.

3. Судові органи мають компетенцію стосовно всіх питань судового характеру і виняткове право вирішувати, чи входить передана їм справа до їхньої встановленої законом компетенції.

4. Не повинно мати місця неправомірне чи несанкціоноване втручання в процес правосуддя, а судові рішення, винесені суддями, не підлягають перегляду. Цей принцип не перешкоджає здійснюваному відповідно до закону судовому перегляду чи пом'якшенню вироків, винесених судовими органами.

5. Кожна людина має право на судовий розгляд у звичайних судах або трибуналах, які застосовують встановлені юридичні процедури. Не повинні утворюватися трибунали, що не застосовують встановлені належним чином юридичні процедури, з метою підміни компетенції звичайних судів або судових органів.

6. Принцип незалежності судових органів дає судовим органам право і вимагає від них забезпечення справедливого ведення судового розгляду і дотримання прав сторін.

7. Кожна держава-член повинна надавати відповідні засоби, які давали б змогу судовим органам належним чином виконувати свої функції [48].

Існує думка про те, що дія принципу незалежності суддів не є безмежною, а застосована лише при здійсненні правосуддя [17, с. 158].

Однак, оскільки нами було встановлено, що під терміном «управління» у будь-якому випадку розуміється «вплив», то з метою уникнення сумнівів у дотриманні принципів незалежності судових органів вважаємо за доцільне під час характеристики організації діяльності Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду, використовувати більш толерантні визначення, такі як «організаційно-правове забезпечення» для характеристики зовнішньої організації з боку відповідних уповноважених органів державної влади, а також терміни «адміністрування» або «менеджемент» – для характеристики внутрішніх керівних процесів. Прихильниками подібного підходу є такі вчені як В.В. Калініченко [с. 162], Ю.О. Косткіна [82, с. 202].

Зокрема, В.В. Калініченко під організаційно-правовим забезпеченням діяльності судового органу пропонує розуміти регламентовану правовими нормами цілеспрямовану, організуючу та регулюючу діяльність суб'єктів владних повноважень, що здійснюють організаційно-правове забезпечення діяльності ВГСУ, спрямовану на створення необхідних умов для належного функціонування ВГСУ як суду касаційної інстанції господарської юрисдикції [64, с. 138]. Водночас, адміністрування у ВГСУ автор визначає як сукупність управлінських впливів зборів даного суду, його голови та керівника апарату, спрямованих на задоволення внутрішніх організаційних потреб суду, не втручаючись у процесуальні питання вирішення конкретної справи, разом з тим спрямованих на забезпечення належного функціонування ВГСУ як суду касаційної інстанції з метою забезпечення якісного здійснення правосуддя у господарських справах [64, с. 162].

Під час характеристики організаційно-правового забезпечення діяльності ВГСУ науковцем запропоновано класифікувати суб'єктів владних повноважень за критерієм: 1) суб'єкти владних повноважень, які здійснюють нормативно-правове та організаційне забезпечення діяльності ВГСУ (ВРУ, Президент, органи суддівського самоврядування та ДСА); 2) суб'єкти владних повноважень, які здійснюють виключно організаційне забезпечення діяльності ВГСУ (ВРП, ВККСУ, судова міліція «Грифон» МВС України).

Вивчаючи питання правового статусу ВРП, Ю.О. Косткіна також здійснила ґрунтовне дослідження співвідношення понять «управління», «організаційно-правове забезпечення» та «адміністрування». Так, автор дійшла висновку про те, що організаційно-правове забезпечення діяльності ВРП – це зовнішньо спрямована сукупність заходів, метою яких є забезпечення та гарантування належних умов функціонування ВРП, які застосовуються уповноваженими на те суб'єктами відповідно до чинного законодавства України. В свою чергу поняття адміністрування ВРП вчена розглядає як цілеспрямовану, внутрішню організуючу, управлінську та контрольну діяльність осіб, які обіймають адміністративні посади у ВРП, до компетенції яких належить прийняття управлінських рішень, яка спрямована на забезпечення належного та ефективного функціонування даного органу з метою виконання покладених на нього завдань [82, с. 202]. З огляду на наведені визначення Ю.О. Косткіна розмежовує зазначенні поняття як зовнішній та внутрішній організуючий вплив відповідно [82, с. 18]. В той же час, не можемо не погодитись із думкою вченої про те, що використання поняття «судове управління» може ставити під сумнів незалежність і самостійність судових органів в цілому, тому доцільніше вживати терміни «адміністрування» та «організаційно-правове забезпечення» замість «управління» [82, с. 46]. Зазначене розмежування досліджуваних понять є актуальним і щодо Касаційного господарського суду.

З огляду на вищевикладене, можна дійти висновку про те, що організаційно-правове забезпечення – це сукупність заходів, які вживають інші суб'єкти права в

межах, передбачених чинним законодавством України, з метою організації діяльності та забезпечення умов для належного функціонування того чи іншого органу.

Вважаємо, що організаційно-правове забезпечення діяльності Касаційного господарського суду здійснюється за наступними напрямками:

- організаційне забезпечення;
- нормативне забезпечення;
- кадрове забезпечення;
- фінансово-економічне забезпечення;
- матеріально-технічне забезпечення;
- контрольно-дисциплінарне забезпечення;
- забезпечення безпеки суддів та суду в цілому.

М.Й. Вільгушинський, досліджуючи питання судів загальної юрисдикції як суб'єктів соціальної взаємодії, до органів, які здійснюють (забезпечують) змістовну організацію та функціонування судів загальної юрисдикції, відносить ВРУ, Президента України, ВРЮ (яка сьогодні реорганізована у ВРП), ВККСУ, ДСАУ [26, с. 111]. Фактично зазначені органи є суб'єктами організаційно-правового забезпечення всіх судів загальної юрисдикції, в тому числі і Верховного Суду. Проте ми переконані, що зазначений перелік не є вичерпним.

З огляду на зазначене, вважаємо за доцільне поділити суб'єктів здійснення організаційно-правового забезпечення діяльності Касаційного господарського суду на такі групи:

- 1) органи державної влади та їх посадові особи (ВРУ, Президент України, КМУ та інші органи державної влади);
- 2) органи суддівського самоврядування (З'їзд суддів України, Рада суддів України, Пленум Верховного Суду, збори суддів Касаційного господарського суду);
- 3) органи суддівського врядування (ВРП, ВККСУ);
- 4) інші органи та інститути системи правосуддя (ДСАУ, НШСУ);
- 5) громадські установи та організації (Громадська рада доброчесності).

Подальше дослідження питання організаційно-правового забезпечення діяльності Касаційного господарського суду будемо здійснювати через призму зазначеної класифікації відповідної діяльності за суб'єктним складом. При цьому, оскільки Касаційний господарський суд є палатою Верховного Суду, то як організаційне забезпечення діяльності, так і адміністрування Касаційного господарського суду у даній роботі розглядатимуться у нерозривному зв'язку з забезпеченням функціонування Верховного Суду в цілому.

Першою групою органів, які здійснюють організаційно-правове забезпечення Касаційного господарського суду є **органи державної влади та їх посадові особи, до яких віднесено ВРУ, Президента України, КМУ та інші органи державної влади.**

Верховна Рада України покликана здійснювати нормативне забезпечення діяльності Касаційного господарського суду шляхом прийняття відповідних законодавчих актів. Зокрема, в ході проведення судової реформи 2016 року було прийнято ЗУ «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII [169], а також внесено зміни до процесуального законодавства, що створило правову основу створення нового Верховного Суду в цілому та у його складі Касаційного господарського суду, зокрема.

До судової реформи 2016 року ВРУ була уповноважена, зокрема, на призначення суддів безстроково, а також на переведення судді, обраного безстроково, до суду іншого рівня тієї самої або іншої судової спеціалізації (за результатами конкурсу на заміщення вакантної посади судді, на підставі рішення ВККСУ), що свідчило про здійснення і організаційного забезпечення діяльності судів в цілому. Однак, ЗУ «Про судоустрій і статус суддів» № 1402-VIII від 02.06.2016 вилучено зазначені повноваження ВРУ, що схвально сприйнято Венеціанською комісією, яка наполегливо рекомендувала зробити відповідні зміни для того, щоб зменшити небезпеку політизації відповідних процедур у ВРУ.

Президент України здійснює організаційне, нормативне та кадрове забезпечення діяльності Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду.

Так, Президент України видає указ про призначення судді Верховного Суду, а також уповноважений після консультацій з ВРП вносити до ВРУ проект закону про утворення чи ліквідацію суду і тим самим має можливість виконувати організаційну функцію.

При цьому, вважаємо, що функції Президента України як в нормативному, кадровому, так і в організаційному забезпеченні діяльності судової системи повинні бути формальними та мати виключно церемоніальний характер.

Варто зауважити, що під час обговорення проекту змін до Конституції України (в частині правосуддя), у проміжному висновку від 24.07.2015 № 803/2015 [216]. Венеціанська комісія рекомендувала вилучити зі статті 128 Конституції України повноваження Президента України звільняти суддів. Венеціанська комісія відмітила, що запропонована у проекті урочиста роль Президента в процедурі звільнення суддів з посад не є виправданою, оскільки потреба в президентському акті вже після рішення ВРП про звільнення судді ускладнить і затягне сам процес звільнення та підвищить потенційні тупикові ризики в разі, якщо Президент не видасть відповідний акт. Виникатиме питання щодо того, чи повинен суддя, відставку якого підтримала ВРП, але ще не проголосив Президент, продовжувати виконання своїх функцій. Законодавчою владою враховано зазначені зауваження, що позитивно оцінюється практикуючими юристами (додаток 2 табл. 2.6).

Водночас у статті 128 Конституції України збережено повноваження Президента України щодо призначення на посаду судді за поданням ВРП в порядку, встановленому законом.

ЗУ «Про Кабінет Міністрів України» унормовано, що у сферах правової політики, законності, забезпечення прав і свобод людини та громадянина **Кабінет Міністрів України** забезпечує, зокрема, фінансування видатків на утримання судів у межах, визначених законом про Державний бюджет України, та створює належні умови для функціонування судів та діяльності суддів, у тому числі шляхом прийняття постанов щодо питань оплати праці працівників Верховного Суду. Відповідно до

положень Бюджетного кодексу КМУ розробляє проект закону про Державний бюджет України; розглядає та схвалює проект Основних напрямів бюджетної політики на наступний бюджетний період, який ґрунтується на прогностичних і програмних документах економічного та соціального розвитку і містить положення щодо пріоритетних завдань фінансового забезпечення судової влади та її незалежності; приймає постанову про схвалення проекту закону про Державний бюджет України та подає його разом з відповідними матеріалами Верховній Раді України та Президенту України.

Крім того, у п. 45 Прикінцевих та перехідних положеннях ЗУ «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII [169] зобов'язано КМУ протягом року з дня набрання чинності цим Законом забезпечити розміщення Верховного Суду у приміщеннях, що вивільняються у зв'язку з ліквідацією ВСУ, Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, Вищого господарського суду України, Вищого адміністративного суду України. Наведене підтверджує участь КМУ як в нормативному, так і в організаційному забезпеченні діяльності Верховного Суду.

Служба судової охорони, органи правопорядку зобов'язані вживати необхідних заходів для забезпечення безпеки судді, членів його сім'ї, збереження їхнього майна, якщо від судді надійде відповідна заява.

Згідно зі статтею 160 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII [169] підтримання громадського порядку в суді, припинення проявів неповаги до суду, а також охорону приміщень суду, органів та установ системи правосуддя, виконання функцій щодо державного забезпечення особистої безпеки суддів та членів їхніх сімей, працівників суду, забезпечення безпеки учасників судового процесу здійснює Служба судової охорони.

Відповідно до статті 161 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII Служба судової охорони є державним органом у системі правосуддя для забезпечення охорони та підтримання громадського порядку в судах.

З метою нормативного забезпечення діяльності Служби судової охорони ВРП прийняла рішення «Про затвердження Положення про Службу судової охорони» від 04.04.2019 № 1051/0/15-17 [155], яким визначили, що засади функціонування даного органу. Так, відповідно до зазначеного Положення Служба судової охорони – є державним органом у системі правосуддя для забезпечення охорони та підтримання громадського порядку в судах, який підзвітний ВРП та підконтрольна ДСАУ

За змістом пункту 12 вказаного Положення основними завданнями Служби судової охорони є: підтримання громадського порядку в суді, припинення проявів неповаги до суду, а також охорону приміщень суду, органів та установ системи правосуддя, виконання функцій щодо державного забезпечення особистої безпеки суддів та членів їхніх сімей, працівників апарату суду, забезпечення безпеки учасників судового процесу [155].

Даною службою здійснюватиметься організаційна, фізична та технічна охорона приміщень Верховного Суду в цілому, і касаційного господарського суду зокрема. Водночас на час здійснення дисертаційного дослідження Служба судової охорони фактично все ще не може виконувати свої повноваження.

Пунктом 39 Прикінцевих та перехідних положень ЗУ «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII [169] передбачено, що тимчасово, на період до початку виконання в повному обсязі повноважень Служби судової охорони, підтримання громадського порядку в суді, припинення проявів неповаги до суду, а також охорону приміщень суду, органів та установ системи правосуддя, виконання функцій щодо державного забезпечення особистої безпеки суддів та членів їхніх сімей, працівників суду, забезпечення безпеки учасників судового процесу здійснюється підрозділами **Національної поліції України та Національної гвардії України.**

Наказом Міністерства внутрішніх справ України від 26.12.2016 № 1315 та Рішенням Вищої ради юстиції від 26.12.2016 № 3470/0/15-16 затверджено Тимчасовий порядок забезпечення охорони судів, органів та установ системи правосуддя, а також підтримання громадського порядку в них [159, 160], яким визначено механізм

забезпечення охорони приміщень суду, органів та установ системи правосуддя, підтримання громадського порядку в них, який здійснюється підрозділами Національної поліції України та Національної гвардії України тимчасово, на період до початку виконання в повному обсязі повноважень Служби судової охорони.

Наступну групу суб'єктів, що здійснюють організаційно-правове забезпечення діяльності Касаційного господарського суду є **органи суддівського самоврядування**.

У ЗУ «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII закріплено, що для захисту професійних інтересів суддів та вирішення питань внутрішньої діяльності судів діє суддівське самоврядування – самостійне колективне вирішення зазначених питань судьями. Вирішення питань внутрішньої діяльності судів органами суддівського самоврядування забезпечує єдність системи судоустрою. До питань внутрішньої діяльності судів належать питання організаційного забезпечення судів та діяльності суддів, соціальний захист суддів та їхніх сімей, а також інші питання, що безпосередньо не пов'язані зі здійсненням правосуддя.

Суддівське самоврядування є однією з гарантій забезпечення незалежності суддів. Діяльність органів суддівського самоврядування має сприяти створенню належних організаційних та інших умов для забезпечення нормальної діяльності судів і суддів, утверджувати незалежність суду, забезпечувати захист суддів від втручання в їхню діяльність, а також підвищувати рівень роботи з кадрами у системі судів.

С.В. Прилуцький обстоює тезу про те, що суддівське самоврядування є первинною, прямою та безпосередньою формою участі всіх суддів у сфері організації та діяльності судової влади. На думку вченого, саме шляхом суддівського самоврядування громада суддів (суддівське співтовариство) повинна «делегувати» чи «наймати» адміністраторів для оперативного управління, матеріально-технічного забезпечення та внутрішньої дисципліни в судових установах [140, с.220].

Р.В. Ігонін використовує підхід, відповідно до якого вся адміністративна управлінська діяльність органів суддівського самоврядування може бути поділена на дві великі групи: внутрішню адміністративну управлінську діяльність (наприклад,

ухвалення обов'язкових рішень для суддів та працівників даного суду за результатами обговорення питань внутрішньої діяльності суду чи роботи окремих суддів та працівників апарату суду, визначення спеціалізації суддів тощо) та зовнішню адміністративну управлінську діяльність (наприклад, призначення на посаду та звільнення з посади Радою суддів України Голови Державної судової адміністрації України та його заступників, а також здійснення контролю за організацією діяльності судів) [59, с. 21].

Завдання суддівського самоврядування визначаються статтею 126 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII, наведемо ті з них, які безпосередньо стосуються діяльності Касаційного господарського суду України у складі Верховного Суду, а саме: 1) забезпечення організаційної єдності функціонування органів судової влади; 2) зміцнення незалежності судів, суддів, захист професійних інтересів суддів, у тому числі захист від втручання в їхню діяльність; 3) участь у визначенні потреб кадрового, фінансового, матеріально-технічного та іншого забезпечення судів та контроль за додержанням установлених нормативів такого забезпечення; 4) обрання суддів на адміністративні посади в судах у порядку, встановленому цим Законом.

Відповідно до статті 127 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII [169] суддівське самоврядування здійснюється у таких організаційних формах: 1) збори суддів місцевого суду, апеляційного суду, вищого спеціалізованого суду, Пленум Верховного Суду; 2) Рада суддів України; 3) з'їзд суддів України. Також, зі змісту статті 42 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII вбачається наявність такої організаційної форми суддівського самоврядування як збори суддів відповідного касаційного суду Верховного Суду.

Вважаємо доцільним доповнити визначений у статті 127 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII перелік форм суддівського самоврядування зборами суддів відповідного касаційного суду у складі Верховного Суду, з чим

погоджуються також 71 % опитаних адвокатів та 87% суддів (додаток 1. додаток 2 табл. 2.7).

Отже, організаційно-правове забезпечення діяльності Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду здійснюється Радою суддів України, з'їздом суддів України, Пленумом Верховного Суду, зборами суддів Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду.

З'їзд суддів України є найвищим органом суддівського самоврядування, який слідкує за станом виконання завдань органів суддівського самоврядування щодо забезпечення незалежності судів і суддів, станом організаційного та фінансового забезпечення діяльності судів, а також здійснює нагляд за виконанням завдань щодо організаційного, фінансового та матеріально-технічного забезпечення діяльності органів судової влади, шляхом заслуховування звітів відповідних уповноважених суб'єктів, та за необхідності звертається з пропозиціями щодо вирішення питань діяльності судів до органів державної влади та їх посадових осіб, а також приймає рішення, що є обов'язковими для всіх органів суддівського самоврядування та всіх суддів.

Рада суддів України є вищим органом суддівського самоврядування, який діє період між з'їздами суддів України та обирається з'їздом суддів України. За змістом частини восьмої статті 133 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII до повноважень Ради суддів України у сфері організаційного забезпечення діяльності Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду належать: 1) розробка та організація виконання заходів щодо забезпечення незалежності судів і суддів, поліпшення стану організаційного забезпечення діяльності судів; 2) розгляд питань правового захисту суддів, соціального захисту суддів та їхніх сімей, прийняття відповідних рішень з цих питань; 3) здійснення контролю за організацією діяльності судів, заслуховування з цих питань Голови Державної судової адміністрації України, його заступників, керівників структурних підрозділів і територіальних управлінь Державної судової адміністрації України; 4) звернення з пропозиціями щодо питань

діяльності судів до органів державної влади та органів місцевого самоврядування; 5) затвердження зразків посвідчень судді, судді у відставці; 6) здійснення контролю за додержанням вимог законодавства щодо врегулювання конфлікту інтересів у діяльності суддів, Голови чи членів Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, Голови Державної судової адміністрації України чи його заступників; прийняття рішень про врегулювання реального чи потенційного конфлікту інтересів у діяльності зазначених осіб (у разі якщо такий конфлікт не може бути врегульований у порядку, визначеному процесуальним законом); 7) здійснення інших повноважень, визначених цим Законом.

Пленум Верховного Суду є колегіальним органом, до складу якого входять усі судді Верховного Суду. З положень статті 46 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII [169] вбачається, що Пленум Верховного Суду у сфері організаційно-правового забезпечення діяльності Верховного Суду має наступні повноваження: 1) обирає на посади та звільняє з посад Голову Верховного Суду та заступника Голови Верховного Суду у порядку, встановленому цим Законом; 2) обирає з числа суддів Верховного Суду за поданням Голови Верховного Суду та увільняє від виконання обов'язків секретаря Пленуму Верховного Суду; 3) заслуховує інформацію Голови Верховного Суду про його діяльність, Секретаря Великої Палати Верховного Суду про діяльність Палати; 4) надає висновки щодо проектів законодавчих актів, які стосуються судоустрою, судочинства, статусу суддів, виконання судових рішень та інших питань, пов'язаних із функціонуванням системи судоустрою України; 5) приймає рішення про звернення до Конституційного Суду України з питань конституційності законів та інших правових актів, а також щодо офіційного тлумачення Конституції України; 7) затверджує Регламент Пленуму Верховного Суду; 8) затверджує Положення про Науково-консультативну раду при Верховному Суді та її склад; 9) затверджує склад редакційної колегії офіційного друкованого органу Верховного Суду; 10) затверджує бюджетний запит Верховного Суду; 11) розглядає та вирішує інші питання, віднесені законом до його повноважень.

Норми ЗУ «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII дають підстави для виділення такої форми суддівського самоврядування як **збори суддів Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду**, які безпосередньо здійснюють організаційно-правове забезпечення внутрішньої діяльності Касаційного господарського суду. Враховуючи, що Верховний Суд фактично поєднав у собі чотири різних за спеціалізацією касаційних суди, для більш ефективного та швидкого вирішення питань внутрішньої діяльності кожного з них, логічним є делегування окремих організаційних повноважень зборам відповідного касаційного суду.

Зі змісту статей 37, 42 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII [169] вбачається, що законодавець наділив збори суддів, зокрема, Касаційного господарського суду повноваженнями самостійно вирішувати питання щодо обрання та достроково звільнення з посади Голови касаційного суду, а також щодо визначення кількості та спеціалізації судових палат Касаційного господарського суду.

Так, Голову касаційного суду обирають шляхом таємного голосування збори суддів відповідного касаційного суду з числа суддів цього суду. Голова касаційного суду може бути достроково звільнений з посади за ініціативою не менш як однієї третини від загальної кількості суддів відповідного касаційного суду шляхом таємного голосування більшістю голосів суддів відповідного касаційного суду.

У п. 12 Прикінцевих та Перехідних положень ЗУ «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII встановлено, що не пізніше ніж через десять днів з дня початку роботи Верховного Суду судді кожного касаційного суду проводять збори для вирішення питань внутрішньої діяльності касаційного суду відповідно до цього Закону. Перелік таких питань чітко не визначений законодавством, що дає керівництву Верховного Суду певну свободу самостійно організувати внутрішню діяльність його "палат".

Так, здійснивши системний аналіз рішень зборів суддів Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду, ми дійшли висновку про те, що до

питань його внутрішньої діяльності віднесено: затвердження положення про збори суддів Касаційного господарського суду; обрання Голови Касаційного господарського суду; обрання суддів до Великої Палати Верховного Суду; обрання суддів до складу об'єднаної палати Касаційного господарського суду; визначення резервних суддів; утворення судових палат Касаційного господарського суду, затвердження їх складу та персонального складу колегій суддів; визначення спеціалізації судових палат та суддів Касаційного господарського суду; визначення навантаження щодо розгляду справ на суддів, у разі виконання ними інших повноважень, не пов'язаних із здійсненням правосуддя; надання рекомендації щодо кандидатів до складу Науково-консультативної ради при Верховному Суді тощо.

Вважаємо, що вирішення Пленумом Верховного Суду зазначених питань було б нераціональним. Враховуючи, що з ЗУ «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII вбачається надання законодавцем певного автономного статусу касаційним судам Верховного Суду, вважаємо логічним віднесення наведених вище питань до компетенції зборів суддів Касаційного господарського суду.

При цьому, задля уникнення непорозумінь пропонуємо на законодавчому рівні закріпити перелік повноважень Зборів суддів відповідного касаційного суду Верховного Суду, такі як: 1) обговорювати питання щодо внутрішньої діяльності касаційного суду або роботи конкретних суддів чи працівників апарату касаційного суду та приймати з цих питань рішення, які є для них обов'язковими; 2) визначати спеціалізацію суддів з розгляду конкретних категорій справ; 3) визначати рівень навантаження на суддів відповідного касаційного суду з урахуванням виконання ними адміністративних або інших обов'язків; 4) заслуховувати звіти суддів, які обіймають адміністративні посади в цьому касаційному суді, та заступника керівника апарату суду – керівника секретаріату тощо. Необхідність внесення зазначених змін до ЗУ «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII підтримують 49 % опитаних адвокатів, 53 % суддів (додаток 1, додаток 2 табл. 2.8).

Окрему групу суб'єктів організаційно-правового забезпечення діяльності Касаційного господарського суду становлять **органи суддівського врядування** (ВРП, ВККСУ).

Незалежність судді забезпечується, зокрема, функціонуванням органів суддівського врядування (пункт 9 частини п'ятої статті 48 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII [169]).

Поняття органів суддівського врядування є новим для національного законодавства та було запроваджено в результаті проведення в Україні судової реформи 2016 року.

У вітчизняній науковій літературі вперше поняття «суддівського врядування» було розкрито Ю.О. Косткіною, яка визначає його як процес упорядкування судової влади, який здійснюється незалежним державним органом в межах визначених функцій шляхом прийняття колегіальних рішень та ґрунтується на принципах верховенства права, прозорості, рівності, результативності, взаємодії з іншими державними інституціями, громадянським суспільством і відповідальності перед громадянами [82, с. 84]. Крім того, вчена у своєму дисертаційному дослідженні обґрунтувала наукову позицію про те, що правовий статус ВРП включає в себе два ключові елементи: ВРП як орган державної влади та як орган суддівського врядування [82, с. 83].

ЗУ «Про Вищу раду правосуддя» визначає ВРП як колегіальний, незалежний конституційний орган державної влади та суддівського врядування, який діє в Україні на постійній основі для забезпечення незалежності судової влади, її функціонування на засадах відповідальності, підзвітності перед суспільством, формування добросовісного та високопрофесійного корпусу суддів, додержання норм Конституції і законів України, а також професійної етики в діяльності суддів і прокурорів.

Нормативне забезпечення діяльності Касаційного господарського суду Верховного Суду здійснюється шляхом затвердження Положення про Єдину судову інформаційну (автоматизовану) систему, Положення про проведення конкурсів для призначення на посади державних службовців у судах, органах та установах системи

правосуддя, Положення про Комісію з питань вищого корпусу державної служби в системі правосуддя, Порядку ведення Єдиного державного реєстру судових рішень.

Крім того, Вища рада правосуддя погоджує Типове положення про апарат суду; бере участь у нормотворенні шляхом надання обов'язкових до розгляду консультативних висновки щодо законопроектів з питань утворення, реорганізації чи ліквідації судів, судоустрою і статусу суддів, узагальнює пропозиції судів, органів та установ системи правосуддя стосовно законодавства щодо їх статусу та функціонування, судоустрою і статусу суддів.

Аналіз повноважень ВРП дає підстави класифікувати функції, які тією чи іншою мірою реалізуються в системі організації діяльності Верховного Суду на три групи.

Кадрова функція: 1) внесення подання про призначення судді на посаду; 2) ухвалення рішення про звільнення судді з посади; 3) ухвалення рішення про тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя; 4) ухвалення рішення про переведення судді з одного суду до іншого, рішення про відрядження судді до іншого суду того самого рівня і спеціалізації; 5) ухвалення рішення про припинення відставки судді.

У проміжному Висновку Венеціанської комісії щодо запропонованих змін до Конституції України (в частині правосуддя) № 803/2015 від 24.07.2015 зазначено, що наділення ВРП повноваженням приймати рішення щодо кар'єри суддів є дуже позитивним і схвальним аспектом, адже гарантуватиме незалежність суддів від законодавчої та виконавчої гілок влади. Після призначення суддів, будь-які зв'язки між суддею та політичними органами мають бути розірвані; у законодавчої та виконавчої влади не має бути жодної можливості для втручання, навіть якщо воно є суто символічним. Для посилення довіри, що є необхідністю в демократичному суспільстві, суди повинні не лише бути незалежними, але й виглядати незалежними [216].

Функція щодо притягнення судді до відповідальності: 1) ухвалення рішення стосовно порушення суддею вимог щодо несумісності; 2) забезпечення здійснення дисциплінарним органом дисциплінарного провадження щодо судді; 4) надання згоди на затримання судді чи утримання його під вартою чи арештом.

Організаційна функція: 1) вжиття заходів щодо забезпечення авторитету правосуддя та незалежності суддів; варто зауважити, що з метою виконання вказаного повноваження ВРП має право звертатися до прокуратури та органів правопорядку щодо надання інформації про розкриття та розслідування злочинів, вчинених щодо суду, суддів, членів їх сімей, працівників апаратів судів, злочинів проти правосуддя, вчинених суддями, працівниками апарату суду; 2) затвердження за поданням ДСА нормативів кадрового, фінансового, матеріально-технічного та іншого забезпечення судів.

Вища кваліфікаційна комісія суддів України також визначена законодавством як державний орган суддівського врядування, який на постійній основі діє у системі правосуддя України.

Відповідно до встановлених статтею 93 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII [169] повноважень, можна дійти висновку, що ВККСУ виконує функцію кадрового забезпечення: 1) веде облік даних про кількість посад суддів у судах, у тому числі вакантних; 2) проводить добір кандидатів для призначення на посаду судді, у тому числі організовує проведення щодо них спеціальної перевірки відповідно до закону та приймає кваліфікаційний іспит; 3) вносить до ВРП рекомендацію про призначення кандидата на посаду судді; 4) вносить рекомендацію про переведення судді відповідно до цього Закону, крім переведення як дисциплінарної санкції; 5) визначає потреби у державному замовленні на професійну підготовку кандидатів на посаду судді у НШСУ; 6) затверджує форму і зміст заяви про участь у доборі кандидатів на посаду судді, анкети кандидата на посаду судді, порядок складення відбіркового іспиту та методичку оцінювання його результатів, порядок проходження спеціальної підготовки кандидатів на посаду судді, порядок складення

кваліфікаційного іспиту та методик оцінювання кандидатів, положення про проведення конкурсу на зайняття вакантної посади судді, порядок та методологію кваліфікаційного оцінювання, порядок формування і ведення суддівського досьє (досьє кандидата на посаду судді) та інші процедури виконання Комісією її функцій; 7) проводить кваліфікаційне оцінювання; 8) забезпечує ведення суддівського досьє, досьє кандидата на посаду судді.

Варто зауважити, що наразі ВККСУ позбавлена повноважень щодо застосування дисциплінарної відповідальності до судді, які на даний час виконує ВРП.

Наступною групою суб'єктів організаційно-правового забезпечення діяльності Касаційного господарського суду є **інші органи та установи системи правосуддя**. До зазначеної групи нами віднесено ДСАУ та НШСУ.

Щодо участі **Державної судової адміністрації України** в організаційно-правовому забезпеченні діяльності Верховного Суду, та як наслідок і Касаційного господарського суду, варто зазначити наступне.

Статус ДСАУ визначено у статті 151 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII [169], відповідно до якої вона є державним органом у системі правосуддя, який здійснює організаційне та фінансове забезпечення діяльності органів судової влади у межах повноважень, установлених законом.

Нормативно-правове забезпечення діяльності Верховного Суду полягає у повноваженнях ДСАУ приймати відповідні підзаконні акти (наприклад, наказ про затвердження інструкції з підготовки та надсилання, приймання та обробки, оприлюднення та зберігання електронних копій судових рішень в Єдиному державному реєстрі судових рішень), а також розробляти та затверджувати за погодженням із ВРП підзаконні нормативні акти тощо.

Повноваження ДСАУ були предметом дослідження В.Д. Бринцева, який виділив наступні функції, які вона виконує: кадрова, організаційна, матеріально-технічного забезпечення, соціально-побутова, зовнішня та контрольна.

Не вдаючись до детального вивчення питання функцій ДСАУ, вважаємо, що безпосередньо із ЗУ «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII впливають наступні функції даного органу в контексті забезпечення діяльності Касаційного господарського суду:

Кадрова функція: 1) вивчення кадрових питань апарату Верховного Суду, прогнозу потреб у спеціалістах, здійснення замовлення на підготовку відповідних спеціалістів; 2) забезпечення необхідних умов для підвищення кваліфікації працівників апарату Верховного Суду, створення системи підвищення кваліфікації; утворення відповідних конкурсних комісій з проведення конкурсу на зайняття вакантних посад категорії «Б» і «В» державної служби в Верховному Суді ; 3) призначення за погодженням з головою Верховного Суду керівника апарату Верховного Суду, його заступників та звільнення їх з посад; 4) застосування за поданням Голови Верховного Суду до керівника апарату Верховного Суду, його заступників заохочення або накладення дисциплінарні стягнення; 5) присвоєння за поданням Голови Верховного Суду керівнику апарату Верховного Суду, його заступникам рангів державного службовця згідно із законодавством про державну службу; 6) розробка та затвердження за погодженням із ВРП Типового положення про апарат суду.

Крім того, ДСАУ для здійснення дій щодо реєстрації новоутвореного суду як юридичної особи та представництва такого суду як органу державної влади у зносинах з іншими органами державної влади, органами місцевого самоврядування, фізичними та юридичними особами уповноважена приймати рішення про призначення тимчасово виконуючого обов'язки керівника апарату новоутвореного суду. Наведене повноваження було здійснено під час реєстрації новоутвореного Верховного Суду.

Функція матеріально-технічного забезпечення здійснюється шляхом участі у підготовці пропозицій до проекту Державного бюджету України щодо фінансування судової влади. При цьому, варто зауважити, що ДСАУ не уповноважена здійснювати функцію головного розпорядника коштів Державного бюджету України щодо

фінансового забезпечення діяльності судів Верховного Суду. Зі змісту статті 148 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII [169] вбачається, що Верховний Суд самостійно виступає розпорядником коштів Державного бюджету України.

Організаційна функція: 1) забезпечення належних умов діяльності Верховного Суду в межах повноважень, визначених законодавством; 2) вивчення практики організації діяльності Верховного Суду, розробка і внесення у встановленому порядку пропозиції щодо її вдосконалення; 3) організація роботи з ведення судової статистики, діловодства та архіву; 4) організація комп'ютеризації судів для здійснення судочинства, діловодства, інформаційно-нормативного забезпечення судової діяльності та забезпечення функціонування Єдиної судової інформаційної (автоматизованої) системи; забезпечення Верховного Суду необхідними технічними засобами фіксування судового процесу в межах коштів, передбачених у Державному бюджеті України на фінансування; 5) забезпечення впровадження електронного суду; здійснення заходів щодо організації обміну електронними документами між судами та іншими державними органами і установами; 6) забезпечення ведення Єдиного державного реєстру судових рішень та Реєстру електронних адрес органів державної влади, їх посадових та службових осіб, забезпечення функціонування системи відеоконференц-зв'язку для участі осіб у засіданні суду в режимі відеоконференції.

Представницька функція здійснюється шляхом взаємодії з відповідними органами та установами, в тому числі інших держав, з метою вдосконалення організаційного забезпечення діяльності.

Контрольна функція полягає у здійсненні контролю стану діловодства у Верховному Суді.

Крім того, організаційно-правове забезпечення діяльності Касаційного господарського суду здійснює НШСУ – державна установа із спеціальним статусом у системі правосуддя, яка діє при ВККСУ та забезпечує підготовку

висококваліфікованих кадрів для системи правосуддя та здійснює науково-дослідну діяльність.

Відповідно до статті 105 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII [169] НШСУ здійснює: 1) спеціальну підготовку кандидатів на посаду судді; 2) підготовку суддів, у тому числі обраних на адміністративні посади в судах; 3) періодичне навчання суддів з метою підвищення рівня їхньої кваліфікації; 4) проведення курсів навчання, визначених кваліфікаційним або дисциплінарним органом, для підвищення кваліфікації суддів, які тимчасово відсторонені від здійснення правосуддя; 5) підготовку працівників апаратів судів та підвищення рівня їхньої кваліфікації; 6) проведення наукових досліджень з питань удосконалення судового устрою, статусу суддів і судочинства; 7) вивчення міжнародного досвіду організації та діяльності судів; 8) науково-методичне забезпечення діяльності судів, у тому числі Верховного Суду.

На останок, певними повноваженнями у сфері організаційно-правового забезпечення Касаційного господарського суду як складової частини Верховного Суду наділено **громадські установи та організації**.

За змістом статті 87 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII [169] з метою сприяння ВККСУ у встановленні відповідності судді (кандидата на посаду судді) критеріям професійної етики та доброчесності для цілей кваліфікаційного оцінювання діє **Громадська рада доброчесності**, яка уповноважена: 1) збирати, перевіряти та аналізувати інформацію щодо судді (кандидата на посаду судді); 2) надавати ВККСУ інформацію щодо судді (кандидата на посаду судді); 3) надавати, за наявності відповідних підстав, ВККСУ висновок про невідповідність судді (кандидата на посаду судді) критеріям професійної етики та доброчесності, який додається до досьє кандидата на посаду судді або до суддівського досьє; 4) делегувати уповноваженого представника для участі у засіданні ВККСУ щодо кваліфікаційного оцінювання судді (кандидата на посаду судді); 5) створювати інформаційний портал для збору інформації щодо професійної етики та доброчесності суддів, кандидатів на

посаду судді. За результатами перевірки та (або) аналізу інформації щодо судді (кандидата на посаду судді Верховного Суду) ГРД може надати висновок про невідповідність судді (кандидата на посаду судді) критеріям професійної етики та (або) доброчесності, або прийняти рішення про надання ВККСУ інформації щодо доброчесності та (або) етичності поведінки судді (кандидата на посаду судді), якщо вона може бути важливою для цілей кваліфікаційного оцінювання.

При цьому, варто зауважити, що ГРД не є суб'єктом владних повноважень, оскільки вона не наділена владними управлінськими функціями, а її висновок про невідповідність судді (кандидата на посаду судді) критеріям доброчесності та професійної етики не має остаточного характеру та отримало дорадчий статус. Водночас для подолання негативного висновку ГРД щодо судді ВККСУ необхідно прийняти відповідне рішення, підтримане не менше ніж одинадцятьма її членами.

Слід відзначити активну участь ГРД під час проведення конкурсу до Верховного Суду, як інструменту громадськості в утвердженні високих стандартів доброчесності та професійної етики у суддівському корпусі. Так, під час моніторингу конкурсантів першого добору суддів до Верховного Суду ГРД заявила про невідповідність критеріям добропорядності й професійної етики 140 із 382 кандидатів на посади 120 суддів Верховного Суду [81]. При цьому, ВККСУ не взяла до уваги 82% негативних висновків ГРД [211].

Водночас під час другого добору кандидатів ВККСУ врахувала 55% від загальної кількості висновків, які надала ГРД [206].

Таким чином, встановивши суб'єктів, які здійснюють організаційно-правове забезпечення діяльності Касаційного господарського суду та напрями зазначеної діяльності, можемо визначити організаційно-правове забезпечення діяльності Касаційного господарського суду як сукупність заходів організаційного, нормативного, кадрового, фінансово-економічного, матеріально-технічного, контрольно-дисциплінарного, охоронного характеру, що вчиняються уповноваженими на те суб'єктами права в межах визначених чинним законодавством України функцій і

повноважень, та які спрямовані на забезпечення зовнішньої організації діяльності Касаційного господарського суду з метою забезпечення належного його функціонування через призму забезпечення діяльності Верховного Суду в цілому.

3.2. Адміністрування у Касаційному господарському суді у складі Верховного Суду

Для належного і сталого функціонування Касаційного господарського суду не достатньо лише зовнішніх управлінських процесів у вигляді організаційно-правового забезпечення діяльності, необхідним є здійснення внутрішнього керівництва, яке полягає, зокрема, у прийнятті управлінських рішень та контролі за їх виконанням, що за своєю сутністю являє собою адміністрування. Від ефективності управління поточною діяльністю та трудовими ресурсами Касаційного господарського суду залежить якість відправлення правосуддя.

Питання адміністрування касаційної інстанції потребує особливої уваги, оскільки вона є центральною частиною судової реформи. Робота суддів Верховного Суду перебуває у прямій залежності від управління судом, а отже рівень забезпечення умов для відправлення правосуддя впливає на авторитет судової влади загалом.

Як і організаційно-правове забезпечення, адміністрування Касаційного господарського суду варто розглядати у нерозривному зв'язку з адмініструванням Верховного Суду, як структурного елемента останнього.

Так, О.Ю. Дудченко, розглядаючи питання адміністрування в судовій системі, визначає суб'єктами адміністрування виключно осіб, які обіймають адміністративні посади в суді [43, с. 8]. Вчений обґрунтовує позицію про те, що адміністративною посадою судовій системі України є визначений законом та штатним розкладом структурний елемент суду (як державного органу), якому відповідає юридично встановлений комплекс прав та обов'язків (повноважень) щодо організаційного

керівництва в суді з метою забезпечення здійснення ефективного правосуддя [44, с. 253].

О.В. Саленко притримується позиції, що функцію судового управління (адміністрування) в межах окремого суду покладено на голову суду, апарат суду та безпосередньо на керівника апарату суду [183, с. 123], в той же час не згадуючи при цьому про посаду заступників голови та керівника апарату суду.

В свою чергу, Ю.О. Косткіна, здійснюючи дослідження питання адміністрування ВРП, дійшла висновку про те, що адміністративними посадами в органі є посади, на які в сукупності покладено функції управління та контролю, відтак вчена стверджує, що адміністративними посадами у ВРП є посади голови, керівника секретаріату ВРП та їх заступників [82, с. 179-181].

Відповідно до статті 20 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII адміністративними посадами в суді є посади голови суду та заступника (заступників) голови суду.

Водночас, суд являє собою унікальну установу, яка вирішує спори, здійснюючи правосуддя від імені держави, і, разом з тим, є такою самою установою, як і багато інших у частині його адміністративних, господарських потреб і завдань – адже в судах працюють не лише судді. Поряд із суддями працюють тисячі працівників апарату, без яких неможливе відправлення правосуддя. Це – помічники, секретарі, судові розпорядники, та інші спеціалісти, роботу яких очолює керівник апарату суду [184, с. 16].

За змістом статті 155 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів» № 1402-VIII від 02.06.2016 [169] керівник апарату суду несе персональну відповідальність за належне організаційне забезпечення суду, суддів та судового процесу, функціонування Єдиної судової інформаційної (автоматизованої) системи.

Апарат Верховного Суду має певні особливості, закріплені у статті 156 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII, які полягають у тому, що увесь апарат Верховного Суду очолює керівник апарату, водночас безпосередньо

структурні підрозділи апарату Верховного Суду, зокрема касаційних судів, очолюють керівники секретаріатів відповідних касаційних судів, які одночасно виступають заступниками керівника апарату Верховного Суду.

Таким чином, враховуючи, що Касаційний господарський суд є палатою Верховного Суду, наділеною певною автономністю, то можна стверджувати, що він має унікальну подвійну структуру адміністративних посад, до яких варто віднести наступні посади: Голови Верховного Суду, заступника Голови Верховного Суду – Голови Касаційного господарського суду, Заступника Голови Касаційного господарського суду, керівника апарату Верховного Суду, заступника керівника апарату Верховного Суду – керівника секретаріату Касаційного господарського суду.

Традиційно для нашої правової ментальності питання призначення суддів на адміністративні посади в судах є одним з найважливіших [129, с. 40].

Так, у відповідності до статті 39 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII Верховний Суд очолює Голова Верховного Суду, якого обирає на посаду та звільняє з посади шляхом таємного голосування Пленум Верховного Суду з числа суддів Верховного Суду в порядку, встановленому цим Законом.

Порядок обрання судді на вказану адміністративну посаду передбачений статтею 40 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII, відповідно до якої Голова Верховного Суду обирається з числа суддів Верховного Суду строком на чотири роки з правом обіймати посаду Голови Верховного Суду не більше двох строків поспіль. При цьому, Пленум Верховного Суду з питання обрання Голови Верховного Суду скликається не пізніше одного місяця з дня припинення повноважень попереднього Голови Верховного Суду. Більш детальна процедура обрання на посаду Голови Верховного Суду та звільнення його з посади встановлюється Регламентом Пленуму Верховного Суду, що затверджується Пленумом. При цьому, зміна регламентної процедури менше ніж за шість місяців до закінчення строку повноважень Голови Верховного Суду не допускається.

Пленум з питання обрання Голови Верховного Суду скликається не пізніше одного місяця з дня припинення повноважень попереднього Голови Верховного Суду[178].

З аналізу положень Регламенту Пленуму Верховного Суду [178] можна визначити наступні етапи обрання Голови Верховного Суду:

1. *Визначення головуючого на засіданні Пленуму з обрання Голови Верховного Суду.* Головуючим на засіданні Пленуму не може бути суддя, який є кандидатом для обрання на ці посади. У разі якщо Голова Верховного Суду відсутній або претендує на зайняття посади, на засіданні головує суддя Верховного Суду, який обирається із числа суддів шляхом відкритого голосування більшістю голосів суддів Верховного Суду, присутніх на засіданні Пленуму.

2. *Затвердження форми бюлетенів для таємного голосування.* Рішення про форму бюлетенів для таємного голосування Пленум ухвалює шляхом відкритого голосування більшістю голосів суддів Верховного Суду, присутніх на засіданні.

3. *Визначення списку кандидатів на посаду Голови Верховного Суду.* Унесення прізвищ кандидатів до бюлетенів здійснюється лише за наявності усної або письмової їхньої згоди балотуватися на посаду. Суддя може балотуватися одночасно лише на одну посаду.

Вважаємо, зазначене правило варто конкретизувати, зазначивши, що кандидати на посаду Голови Верховного Суду можуть бути визначені за пропозицією суддів Верховного Суду (усною або письмово) або шляхом самовисування. При цьому необхідно встановити, що кількість кандидатів не може бути меншою двох та кожен з кандидатів має право заявити про зняття своєї кандидатури. Потенційні кандидатури підлягають обговоренню, після якого на відкритому голосуванні більшістю голосів Пленум затверджує остаточний список кандидатів на адміністративну посаду, які підлягають внесенню до бюлетеню для голосування.

3. Наступним етапом є *створення лічильної комісії.* Після визначення списку кандидатів Головуючий на засіданні Пленуму пропонує обрати склад комісії з

організації та проведення виборів Голови Верховного Суду та заступника Голови Верховного Суду (лічильної комісії).

До лічильної комісії шляхом відкритого голосування більшістю голосів суддів Верховного Суду, присутніх на засіданні Пленуму, обираються п'ять суддів, які не є кандидатами для обрання на посади. До складу лічильної комісії включаються щонайменше по одному судді від кожного касаційного суду. Лічильна комісія обирає зі свого складу відкритим голосуванням голову та секретаря комісії, про що складається протокол. Лічильна комісія, в свою чергу, повинна обрати Голову лічильної комісії. Лічильна комісія забезпечує виготовлення бюлетенів для таємного голосування за кількістю суддів, присутніх на засіданні Пленуму. Головуючий на засіданні Пленуму розписується на звороті кожного бюлетеня, ставить відтиск печатки Верховного Суду і передає бюлетені голові лічильної комісії. Бюлетені без підпису головуючого на засіданні Пленуму та відтиску печатки Верховного Суду є недійсними.

4. *Голосування.* Судді отримують бюлетені для таємного голосування від членів лічильної комісії під підпис у реєстраційному списку. Вважаємо за доцільне доповнити положення Регламенту Пленуму приписами про те, що «Кожному судді видається один бюлетень, у якому він має право проголосувати лише за одного кандидата». Голосування здійснюється таємно, тобто в окремому приміщенні, куди ніхто, крім особи, яка голосує, не допускається. Бюлетені, що залишилися, погашаються. Голосування за певного кандидата відбувається шляхом викреслення прізвищ інших кандидатів (якщо такі є) та залишення в бюлетені прізвища одного кандидата, який підтримується, після чого бюлетень необхідно кинути у відповідну скриньку для голосування, яка перед його проведенням опечатується головою лічильної комісії в присутності всіх членів цієї комісії, а під час голосування знаходиться в місці, доступному для огляду всіма учасниками засідання Пленуму.

5. Завершальним етапом є *визначення та оголошення результатів*, під час якого лічильна комісія перевіряє цілість печаток на урні, відкриває її, перевіряє

дійсність бюлетенів, підраховує в них голоси «за» і «проти» кожного кандидата, а також складає протокол підрахунку голосів, у якому зазначає кількість суддів, що одержали бюлетені, кількість бюлетенів, визнаних недійсними, кількість голосів, поданих «за» і «проти» кожного кандидата та тих, хто набрав більшість голосів. Протокол підписують голова і члени лічильної комісії. Протокол оголошує голова лічильної комісії на цьому ж засіданні Пленуму. Недійсними визнаються бюлетені невстановленого зразка, зіпсовані й ті, в яких дописано інші прізвища, залишено прізвища двох і більше кандидатів на одну й ту саму посаду, а також ті, з яких неможливо встановити волевиявлення. Обраними на відповідні посади вважаються особи, за яких подано більшість голосів від загального складу Пленуму. На підставі протоколу таємного голосування оформляється постанова Пленуму про обрання цих осіб.

У разі коли жоден із кандидатів не набрав необхідної кількості голосів, за рішенням лічильної комісії проводиться повторне голосування за двох кандидатів, які набрали найбільшу кількість голосів на відповідну посаду. Якщо під час повторного голосування жодного з кандидатів не обрано, проводяться нові вибори на відповідну посаду. Копія постанови Пленуму про обрання суддів на адміністративні посади, оформлена в установленому порядку, засвідчується гербовою печаткою Верховного Суду та надсилається Верховній Раді України, Президенту України та Кабінету Міністрів України.

Звільнення з посади судді Верховного Суду та припинення його повноважень, закінчення строку, на який суддю обрано Головою Верховного Суду, припиняє його повноваження як Голови Верховного Суду. Повноваження Голови Верховного Суду також припиняються достроково внаслідок висловлення йому недовіри Пленумом Верховного Суду.

Згідно зі статтею 40 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII [169] Голова Верховного Суду не може одночасно обіймати будь-яку іншу адміністративну посаду та припиняє свої повноваження у зв'язку зі звільненням з

посади, закінчення строку, на який його обрано, припиненням повноважень, зокрема, достроково, внаслідок висловлення йому недовіри Пленумом Верховного Суду.

Порядок дострокового припинення повноважень Голови Верховного Суду внаслідок висловлення йому недовіри Пленумом Верховного Суду визначається виключно статтею 41 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII. Регламент Пленуму Верховного Суду щодо цього порядку не застосовується. При цьому, порядок звільнення з посади Голови Верховного Суду з підстав, не пов'язаних із висловленням йому недовіри Пленумом Верховного Суду, визначається законом та Регламентом Пленуму Верховного Суду.

У разі відсутності Голови Верховного Суду його адміністративні повноваження здійснює заступник Голови Верховного Суду, а у разі відсутності останнього – суддя, який має більший стаж роботи на посаді судді Верховного Суду. З наведених положень вбачається, що Голова Верховного Суду може мати лише одного заступника.

За змістом статті 43 заступник Голови Верховного Суду обирається на посаду строком на чотири роки та звільняється з посади Пленумом Верховного Суду за пропозицією Голови Верховного Суду, більшістю голосів від загального складу Пленуму Верховного Суду шляхом таємного голосування. Пропонуємо у регламенті Пленуму Верховного Суду передбачити, що процедура обрання заступника Голови Верховного Суду є аналогічною до процедури обрання Голови Верховного Суду, однак з урахуванням того, що кандидатуру може запропонувати виключно Голова суду.

Заступник Голови Верховного Суду може бути достроково звільнений з посади у порядку, встановленому Регламентом Пленуму Верховного Суду. Звільнення з посади судді та припинення його повноважень, закінчення строку, на який суддю обрано заступником Голови Верховного Суду, припиняє його повноваження як заступника Голови Верховного Суду.

Нами позитивно оцінено видання наказу Голови Верховного Суду від 19.06.2018 № 82-ОД «Про визначення адміністративних повноважень заступника Голови Верховного Суду» [145], в якому з метою належної організації роботи Верховного Суду та на виконання приписів пункту 2 частини другої статті 39 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII було визначено перелік адміністративних повноважень заступника Голови Верховного Суду, серед яких:

- 1) підготовка пропозицій до плану роботи Верховного Суду з питань, віднесених до повноважень заступника Голови Верховного Суду, та здійснення контролю за виконанням плану роботи в цій частині;
- 2) здійснення контролю за дотриманням у Верховному Суді вимог законодавства у сфері державних закупівель;
- 3) координація роботи Верховного Суду з державного та соціального захисту, медичного обслуговування, забезпечення житлових умов та інших потреб суддів (у тому числі суддів у відставці) та працівників апарату Верховного Суду, пов'язаних з їх діяльністю;
- 4) організація ведення й аналізу судової статистики у Верховному Суді, вивчення судової практики з метою підвищення якості судочинства;
- 5) за дорученням Голови Верховного Суду здійснення представництва Верховного Суду у Верховній Раді України, Кабінеті Міністрів України, інших державних органах при розгляді ними питань, пов'язаних зі здійсненням судової реформи, розглядом проєктів нормативно-правових актів, що стосуються судоустрою, цивільного, господарського, адміністративного, кримінального права та процесу;
- 6) у разі відсутності Голови Верховного Суду виконання його адміністративних повноважень;
- 7) за дорученням Голови Верховного Суду здійснення інших адміністративних повноважень.

Позитивним вважають визначення адміністративних повноважень заступника Голови Верховного Суду 59 % опитаних адвокатів та 67 % суддів (додаток 2 табл. 2.9).

Стосовно Голови Касаційного господарського суду варто зазначити наступне. Так, за змістом статті 42 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII [169] Касаційний господарський суд очолює його Голова, якого обирають шляхом таємного голосування збори суддів відповідного касаційного суду з числа суддів цього

суду строком на чотири роки з правом обіймати посаду голови такого касаційного суду не більше двох строків поспіль. Голова касаційного суду може бути достроково звільнений з посади за ініціативою не менш як однієї третини від загальної кількості суддів відповідного касаційного суду шляхом таємного голосування більшістю голосів суддів відповідного касаційного суду. Звільнення з посади судді та припинення його повноважень, а також закінчення строку, на який суддю обрано Головою відповідного Касаційного суду, припиняє його повноваження як Голови цього суду.

Варто звернути увагу на те, що у законодавстві відсутня заборона для Голови касаційного господарського суду обіймати інші адміністративні посади, зокрема, заступника Голови Верховного Суду.

Більш детальна процедура обрання та звільнення з посади Голови Касаційного господарського суду визначається у Положенні про збори суддів Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду [130]. Так, зазначене Положення передбачає схожу процедуру обрання на посаду Голови Касаційного господарського суду до процедури обрання Голови Верховного Суду та включає наступні етапи: 1) визначення списку кандидатів на посаду Голови Касаційного господарського суду шляхом внесення усної або письмової пропозиції кандидатури або шляхом самовисування; 2) обговорення кандидатів на зборах суддів персонально; 3) внесення до списку кандидатів для обрання на посаду Голови Касаційного господарського суду та його затвердження; 4) голосування; 5) визначення та оголошення результатів.

Відповідно до статті 42 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII [169] у разі відсутності голови касаційного суду його адміністративні повноваження здійснює один із заступників голови касаційного суду за визначенням голови касаційного суду, за відсутності такого визначення - заступник голови касаційного суду, який має більший стаж роботи на посаді судді, а в разі відсутності заступника голови касаційного суду – суддя цього суду, який має більший стаж роботи на посаді судді. Таким чином, з наведених положень законодавства вбачається, що заступників Голови Касаційного суду може бути декілька.

При цьому, зі змісту статті 43 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів» № 1402-VIII від 02.06.2016 [169] вбачається, що заступник Голови Касаційного господарського суду обирається зборами суддів даного касаційного суду (більшістю голосів шляхом таємного голосування) за пропозицією голови касаційного суду з числа секретарів судових палат відповідного касаційного суду строком на чотири роки та звільняється з посади зборами суддів такого касаційного суду.

Заступник голови касаційного суду може бути достроково звільнений з посади за пропозицією голови касаційного суду або не менш як однієї третини від загальної кількості суддів відповідного касаційного суду шляхом таємного голосування більшістю голосів суддів відповідного касаційного суду. Звільнення з посади судді та припинення його повноважень, закінчення строку, на який суддю обрано заступником голови відповідного касаційного суду, припинення повноважень секретаря судової палати, припиняє його повноваження як заступника голови цього суду. Процедура обрання та звільнення заступника Голови Касаційного господарського суду деталізована у Положенні про збори суддів Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду [130].

На нашу думку принциповим є питання розмежування компетенції Голови Верховного Суду та Голови Касаційного господарського суду.

Досліджуючи питання судового управління В.Д. Бринцев виділив такі напрями роботи голови суду: організаційне керування; кадрова робота; контрольна функція; господарська діяльність; функція гарантування безпеки працівників суду та учасників процесу [17, с. 220-222].

Вчений наводить наступні приклади *організаційного керування*: затвердження штатного розкладу суду; розробка проекту кошторису суду, планування роботи, організація і проведення поточних оперативних нарад; проведення комплексних перевірок дотримання вимог інструкції про діловодство та процесуальних норм на різних ділянках роботи, вживання заходів з усунення недоліків; розробка і затвердження правил внутрішнього трудового розпорядку, реалізація заходів щодо

контролю за їх виконанням всіма працівниками; розробка і затвердження правил прийому громадян у суді згідно з нормами законодавства про роботу із зверненнями, скаргами та заявами громадян. забезпечення відвідувачів суду необхідною інформацією; реалізація комплексу заходів щодо контролю за дотриманням трудової дисципліни всіма працівниками; організація роботи з узагальнення судової практики та реалізації заходів щодо усунення виявлених у процесі аналітичної роботи недоліків; вивчення ефективності використання робочого часу на всіх ділянках роботи та розробка рекомендацій з раціонального використання робочого часу; забезпечення належного рівня архівного виробництва по всіх категоріях справ.

Кадрова робота: організація роботи з проведення щорічної атестації державних службовців та виконання всіх інших норм законодавства про державну службу; організація заміщення працівників за рахунок освоєння суміжних ділянок роботи, навчання суміжним спеціальностям; присвоєння чергових рангів державних службовців; проведення антикорупційних заходів, забезпечення дотримання апаратом суду судової етики та культури; застосування в необхідних випадках заходів дисциплінарного впливу щодо працівників апарату суду, організація та проведення стажування для студентів юридичних вищих навчальних закладів і резерву суддів (стажистів), а також робота із формування резерву на заміщення посад: суддів, їх помічників, консультантів суду.

Контрольні функції: розробка і впровадження системи контролю за дотриманням процесуальних строків на всіх стадіях судочинства; повсякденний контроль за виконанням директивних рекомендацій, рішень і ухвал вищих органів, рішень зборів і оперативних нарад; упровадження системи контролю за рухом справ, строки розгляду яких були порушені.

Господарська діяльність: забезпечення належних умов для працівників суду на всіх ділянках і для відвідувачів суду; забезпечення системи пожежної безпеки та схоронності майна; упровадження технічних засобів і забезпечення безперебійної роботи їх на всіх ділянках, тощо.

Функція гарантування безпеки працівників суду та учасників процесу: проведення систематичних контрольних перевірок стану безпеки і розробка планових заходів щодо усунення недоліків; реалізація заходів для створення умов, які перешкоджали б безконтрольному переміщенню сторонніх у приміщенні суду; у ході розгляду резонансних справ, тощо.

З аналізу повноважень, визначених статтею 39 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII [169] можна дійти висновку, що Голова ВС виконує наступні функції: 1) *організаційну*: визначає адміністративні повноваження заступника Голови Верховного Суду; скликає Пленум Верховного Суду; вносить на розгляд Пленуму подання щодо обрання на посаду секретаря Пленуму; виносить на розгляд Пленуму питання та головує на його засіданнях; 2) *контрольну*: контролює ефективність діяльності апарату Верховного Суду, погоджує призначення на посаду керівника апарату суду, вносить подання про застосування до керівника апарату суду заохочення або накладення дисциплінарного стягнення відповідно до законодавства; 3) *представницьку*: представляє Верховний Суд як найвищий суд у системі судоустрою України у зносинах з органами державної влади, органами місцевого самоврядування, фізичними та юридичними особами, а також із судовими органами інших держав та міжнародними організаціями (зазначена функція може бути реалізована у тому числі шляхом здійснення прийому громадян та представників юридичних осіб) 4) *інформаційну*: інформує Пленум Верховного Суду про діяльність Верховного Суду.

Наведений перелік повноважень складно назвати оптимальним. Так, Голова Львівського апеляційного господарського суду Б.Д. Плотницький зазначає, що на практиці повноваження Голови будь-якого суду є значно ширшими і полягають: у здійсненні контролю за дотриманням суддями процесуальних строків розгляду справ, виготовленням процесуальних документів та внесенні їх до Єдиного державного реєстру судових рішень, дотриманням строків порушення провадження у справі [124, с. 52].

Водночас зі змісту статті 42 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII [169] можна дійти висновку, що Голова Касаційного господарського суду виконує наступні функції: 1) *представницьку*: представляє касаційний суд перед органами державної влади, органами місцевого самоврядування, фізичними та юридичними особами з питань діяльності цього суду; 2) *організаційну*: визначає адміністративні повноваження заступників голови касаційного суду; скликає збори суддів касаційного суду; вносить на розгляд зборів питання та головує на їх засіданнях; сприяє виконанню вимог щодо підтримання кваліфікації суддів касаційного суду, підвищення їхнього професійного рівня; забезпечує виконання рішень зборів суддів касаційного суду; організовує ведення та аналіз судової статистики в касаційному суді, вивчення судової практики, інформаційно-аналітичне забезпечення суддів з метою підвищення якості судочинства; 3) *контрольну*: контролює ефективність діяльності структурного підрозділу апарату Верховного Суду, який здійснює організаційне забезпечення діяльності відповідного касаційного суду, погоджує призначення на посаду та звільнення керівника цього підрозділу - заступника керівника апарату Верховного Суду, вносить подання про заохочення або накладення на нього дисциплінарного стягнення відповідно до законодавства; 4) *інформаційну*: повідомляє ВККСУ та ДСАУ, а також через веб-портал судової влади про вакантні посади суддів у касаційному суді у триденний строк з дня їх утворення; інформує збори суддів касаційного суду про стан правосуддя у відповідній судовій спеціалізації та практику вирішення окремих категорій справ.

Вважаємо, що наведені положення ЗУ «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII окреслюють лише абстрактні межі між повноваженнями голів касаційних судів та Верховного Суду, що може створити певні труднощі при реалізації відповідних законодавчих положень на практиці.

Досліджуючи управлінські функції голів місцевих судів, В.Д. Бринцев зазначив щодо необхідності розроблення персональних посадових інструкцій голів судів з

урахуванням уже існуючих умов у кожному конкретному суді, які б містили не лише передбачені законом, а й розроблені на практиці повноваження [17, с. 220].

На нашу думку, запровадження посадових інструкцій для вказаних адміністративних посад Верховного Суду є одним із можливих шляхів вирішення питання розмежування їх повноважень. Ідею запровадження вказаних посадових інструкцій підтримали 56 % адвокатів та 67 % суддів (додаток 2 табл. 2.10).

Варто також відзначити, що Голова Верховного Суду ніяким чином не може впливати на те, хто очолить Касаційний господарський суд, поряд з цим, оскільки він є палатою Верховного суду, то очевидним є те, що Голова Касаційного господарського суду підпорядкований у своїй діяльності Голові Верховного Суду.

Крім того, вважаємо, що наділення законодавцем Голови Касаційного господарського суду повноваженнями щодо самостійного представництва перед іншими державними органами являється проявом надання палаті Верховного Суду певної автономності. Наведене оцінюється нами критично. Для того, щоб підкреслити, що Верховний Суд діє як єдиний механізм більш доцільним є покладення представницьких функцій на рівні державних органів виключно на Голову Верховного Суду, як на найвищу посадову особу Верховного Суду. Із зазначеними твердженнями погоджується 56 % опитаних адвокатів та 54 % суддів (додаток 2 табл.2.11).

На наш погляд, діяльність Голови Верховного Суду має бути спрямована на здійснення загального адміністрування, тобто прийняття відповідних управлінських рішень у формі наказів та розпоряджень, які стосуються усіх касаційних судів (палат) Верховного Суду. Прикладом такого управлінського рішення може бути: затвердження плану роботи суду на відповідний рік, який складається з метою забезпечення визначення переліку основних заходів щодо виконання завдань Верховного Суду на відповідний період, розподілу робіт у часі, розподілу робіт серед виконавців та контролю за виконанням робіт; видання наказів щодо відпусток судді тощо. Водночас, безпосереднє адміністрування Касаційного господарського суду має здійснюватись Головою Касаційного господарського суду, який зобов'язаний сприяти

Голові Верховного Суду у виконанні покладених на нього завдань (як приклад, брати участь у розробці відповідного плану робіт в частині діяльності підпорядкованого йому структурного підрозділу Верховного Суду).

Водночас не менш важливим аспектом є те, що роботою працівників апарату суду мають керувати професійні судові адміністратори, в той час як голова суду повинен здійснювати загальний нагляд за роботою адміністративного апарату суду, а не особисто займатись вирішенням усіх управлінських та адміністративних питань. Чіткий розподіл функцій між суддями та адміністративним персоналом, а також між головою суду і керівником апарату є ознакою добре організованого суду. Слід також згадати, що в більшості країн Заходу відповідальність за поточне управління роботою суду, включаючи управління персоналу, покладається саме на судових адміністраторів (така схема діє в країнах Північної Америки, Скандинавії, Фінляндії, Нідерландах і Німеччині) [184, с. 17].

У ролі таких судових адміністраторів Касаційного господарського суду виступають керівник апарату Верховного Суду, його заступник – керівник секретаріату Касаційного господарського суду (відповідальний за організаційне забезпечення діяльності Касаційного господарського суду), які також здійснюють управлінську та контрольну функції в цілому.

Ефективність адміністрування Касаційного господарського суду залежить від рівня професійної підготовки вказаних посадових осіб. В контексті зазначеного тривалий час науковці наголошували на необхідності встановлення чіткого переліку освітніх та кваліфікаційних вимог, яким вони мають відповідати.

Відповідно до ЗУ «Про державну службу» [151] посади керівника апарату Верховного Суду та його заступників віднесені до посад державної служби категорії «А» (вищого корпус державної служби). Зі змісту статей 19, 20 вказаного Закону можна дійти висновку, що на зазначені посади можуть бути призначені повнолітні громадяни України, які вільно володіють державною мовою та яким присвоєно ступінь вищої освіти не нижче магістра, мають загальний стаж роботи не менше семи років,

досвід роботи на посадах державної служби категорій «А» чи «Б» або на посадах не нижче керівників структурних підрозділів в органах місцевого самоврядування, або досвід роботи на керівних посадах у відповідній сфері не менш як три роки; вільно володіють державною мовою та іноземною мовою, яка є однією з офіційних мов Ради Європи.

Д.М. Притикою досліджено стандарти, встановлені Національною асоціацією судового управління, яка діє в США і була організована шляхом об'єднання Національної асоціації адміністраторів судів першої інстанції з Національною асоціацією судового управління в 1984 році в м. Бостоні (США). Відповідно до цих стандартів судовий адміністратор має відповідати таким вимогам: мати адміністративні здібності, продемонстровані певним досвідом роботи на відповідальній керівній посаді в урядових організаціях або у приватному секторі; мати досвід у сучасних ділових і управлінських методиках, включаючи використання і впровадження автоматизованої обробки даних; виявляти здатність планувати і проводити дослідження для поліпшення керування судом, у підготовці рекомендацій і їх впровадження після затвердження; мати правильну оцінку, розуміння і такт, здатність до ділових відносин з іншими судами і працівниками місцевого уряду, уряду штату і федерального уряду, юристами і громадськістю; мати здатність проводити конференції і зустрічі, ясно висловлювати свої думки в письмовій і усній формі своїм працівникам, суддям, представникам урядових закладів, промисловості й громадськості; володіти формальною професійною підготовкою в сфері судового керування й управлінським досвідом, крім знання судових процедур; мати винахідливість, навички керівника, планування, організаційні навички, бути ініціативним, рішучим, наполегливим в проведенні змін у методах діяльності; мати високі етичні стандарти; мати фундаментальне розуміння відданості цілям і задачам суду, як окремої галузі влади; мати знання і здатністю пристосовуватися до унікального судового середовища; мати здатність дотримуватись стратегії, визначеної

судовою владою; мати освітні критерії, пов'язані з функціями, що необхідні на посаді судового адміністратора [141, с.180-181].

Таким чином, окрім відповідного освітнього та кваліфікаційного рівня, керівник апарату Верховного Суду та його заступники повинні мати певні лідерські навички та відповідати іншим критеріям, які є обов'язковими для управлінця. У національному законодавстві відповідне питання врегульовано у постанові Кабінету Міністрів України «Про затвердження типових вимог до осіб, які претендують на зайняття посад державної служби категорії «А» від 22.07.2016 №448 [161], якою, зокрема, визначено перелік необхідних лідерських навичок, а саме: встановлення цілей, пріоритетів та орієнтирів; стратегічне планування; вміння працювати з великим обсягом інформації та здатність виконувати одночасно декілька завдань; ведення ділових переговорів; досягнення кінцевих результатів. Крім того, зазначені посадові особи повинні відповідати наступним критеріям за категоріями: 1) *вміння приймати ефективні рішення*: аналіз державної політики; наявність необхідних знань для ефективного розподілу та використання ресурсів (у тому числі людських, фінансових, матеріальних); 2) *комунікації та взаємодія*: вміння здійснювати ефективну комунікацію та проводити публічні виступи; співпраця та налагодження партнерської взаємодії; відкритість; 3) *управління змінами*: формування плану змін та покращень; управління змінами та реакцією на них; оцінка ефективності змін; 4) *управління організацією та персоналом*: організація роботи і контроль; управління проектами; управління якісним обслуговуванням; мотивування; управління людськими ресурсами; 5) *особистісні компетенції*: принциповість, рішучість і вимогливість під час прийняття рішень; спрямованість на служіння суспільству, захист національних інтересів; системність; інноваційність та неупередженість; самоорганізація та саморозвиток; вміння працювати в стресових ситуаціях; 6) *управління публічними фінансами*: знання основ бюджетного законодавства; знання системи державного контролю у сфері публічних фінансів; 7) *робота з інформацією*: знання основ законодавства про інформацію; вміння працювати в умовах електронного урядування.

Таким чином, можна стверджувати, що на даний час чинне закони України та підзаконні акти дають можливість для чіткого розуміння вимог, яким мають відповідати особи, які претендують на зайняття посад судових адміністраторів у Верховному Суді, що повинно позитивно відзначитись на рівні професійності управлінських процесів у Касаційному господарському суді та підвищити рівень довіри до вказаних посадових осіб, як до суб'єктів адміністрування.

Зі змісту статей 39, 42, 155 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII [169] вбачається, що призначення на посаду керівника апарату Верховного Суду за погодженням Голови Верховного Суду та звільнення з посади здійснюється Головою ДСАУ.

Призначення на посаду керівника секретаріату Касаційного господарського суду та звільнення з посади здійснюється також Головою ДСАУ, однак призначення погоджується з Головою Касаційного господарського суду. Тобто Голова та керівник апарату Верховного Суду не мають можливості брати участь у призначенні на посаду керівника секретаріату, відповідального за адміністрування у Касаційному господарському суді, шляхом погодження кандидатури. Наведене черговий раз підкреслює наявність автономності у статусі Касаційного господарського суду.

Крім того, варто відзначити, що новелою вітчизняного законодавства є те, що порядок призначення керівника апарату Верховного Суду та його заступників не обмежується лише положеннями ЗУ «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII. Вказані посадові особи, підлягають конкурсному відбору Комісією з питань вищого корпусу державної служби в системі правосуддя на підставі ЗУ «Про державну службу» №889-VIII від 10.12.2015.

Відповідно до частини третьої статті 150 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII особливості проведення конкурсів для призначення на посади державних службовців у судах, органах та установах системи правосуддя визначаються Положенням, яке затверджується ВРП за поданням ДСА після

консультацій з центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері державної служби.

Керуючись зазначеними положеннями законодавства, ВРП прийняла рішення від 05.09.2017 №2646/0/15-17, яким затвердила Положення про проведення конкурсів для призначення на посади державних службовців у судах, органах та установах системи правосуддя, у якому, зокрема передбачила особливості призначення на посаду державної служби категорії «А», до якої віднесено посади керівника апарату Верховного Суду та його заступників [132].

З аналізу статті 155 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів» № 1402-VIII від 02.06.2016, якою врегульовано загальні положення про апарат суду, можна дійти висновку про те, що за загальним правилом керівник апарату підзвітний органу суддівського самоврядування, а саме зборам суддів, оскільки вони можуть висловити недовіру керівнику апарату суду, що має наслідком звільнення його з посади. Водночас у Верховному Суді діє Пленум.

Таким чином, пропонуємо статтю 156 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII [169], яка визначає особливості апарату Верховного Суду, доповнити положеннями про те, що збори суддів відповідного касаційного суду у складі Верховного Суду або Пленум Верховного Суду можуть висловити недовіру керівнику апарату Верховного Суду та його заступникам, які очолюють структурні підрозділи апарату Верховного Суду, що має наслідком звільнення їх з посади (додаток 1).

Крім того, враховуючи, що законодавцем передбачено певний ступінь самостійності у призначенні керівників секретаріатів (які одночасно є заступниками керівника апарату), які здійснюють організаційне забезпечення діяльності касаційних судів, вважаємо за доцільне передбачити право зборів суддів відповідного касаційного суду у складі Верховного Суду висловити недовіру керівнику секретаріату, відповідальному за адміністрування у відповідному касаційному суді.

Законодавче визначення повноважень керівника апарату Верховного Суду обмежуються лише визначеними у статтях 155, 156 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII [169] положеннями про те, що керівник апарату суду: здійснює організаційне забезпечення роботи суду; призначає на посаду та звільняє з посади працівників апарату суду, застосовує до них заохочення та накладає дисциплінарні стягнення; представляє Верховний Суд як юридичну особу.

Проте на практиці, коло повноважень керівника апарату значно ширше. Зокрема, повноваження керівника апарату Верховного суду можна класифікувати за функціональним призначенням на наступні групи: 1) *організаційні*: вирішує питання, пов'язані з проведенням щорічної оцінки та проходження атестації; визначає структуру підпорядкованого йому апарату суду, створює відділи; затверджує положення про структурні підрозділи та посадові інструкції працівників апарату суду; готує пропозиції Голові суду щодо штатного розпису Апарату, плану роботи суду, кошторису витрат на утримання суду забезпечує роботу автоматизованої системи документообігу суду; 2) *кадрові*: призначає на посаду та звільняє з посади працівників апарату суду, у тому числі помічників суддів (за поданням, судді); вирішує питання просування працівників апарату по службі, надання відпусток; 3) *управлінські і контрольні*: контролює дотримання в суді норм з охорони праці і пожежної безпеки, правил внутрішнього трудового розпорядку, вимог, передбачених колективним договором та чинним законодавством; вживає організаційні заходи, спрямовані на матеріально-технічне та соціально-побутове забезпечення діяльності суду, підтримання приміщення суду у належному стані та створення безпечних та комфортних умов, як для працівників суду, так і його відвідувачів; 4) *інформаційно-аналітичні*: організовує спільну роботу з підготовки матеріалів з питань, що належать до відання кількох структурних підрозділів; організовує проведення службових нарад працівників структурних підрозділів; 5) *інші*.

Науковці, які досліджували судове адміністрування, тривалий час наголошують на необхідності чіткого розмежування повноважень між головою суду, його заступником та керівником апарату.

Так, К.Л. Василяка та Т.Ю. Фортуна зазначають, що для забезпечення оптимального балансу у визначенні посадових обов'язків голови суду, заступника голови та керівника апарату суду доцільно на законодавчому рівні окреслити перелік повноважень цих посадових осіб, принципи делегування та розподілу покладених на них обов'язків [21, с. 167].

В.М. Коваль також зауважує, що чинним законодавством питання організаційного забезпечення роботи суду, особливо в частині розмежування адміністративно-управлінських функцій голови суду та керівника апарату, врегульовано, на жаль, лише у загальному, що створює труднощі та непорозуміння при реалізації відповідних законодавчих положень на практиці. Вчений вважає цілком логічним прагнення до залишення за головою суду суто представницьких функцій, повноважень у сфері судової статистики та узагальнення, повноважень щодо організації заходів, спрямованих на підвищення кваліфікаційного рівня суддівського корпусу, водночас наголошує на відсутності у керівника апарату такого статусу, який би дозволив йому самостійно вирішувати питання організаційного забезпечення судочинства. З огляду на зазначене, науковець пропонує на рівні внесення змін до ЗУ «Про судоустрій і статус суддів» встановити межі повноважень керівників апаратів за такими напрямками: 1) організація роботи (включаючи планування роботи суду, управління персоналом, інформаційну стратегію суду та інше); 2) кадрова робота; 3) організаційне забезпечення судочинства; 4) господарська діяльність [68, с. 48-49].

І.Б. Коліушко та Р.О. Куйбіда також вважають, що повноваження голів суддів доцільно обмежити функцією контролю за апаратом суду та представницькими повноваженнями [72, с. С. 60].

І.Л. Самсін наголошує на тому, що саме голова суду є відповідальним за якість управління, а тому, звичайно, повинен особисто контролювати всі адміністративні

питання, пов'язані з роботою суду. На його думку, ефективне управління судом у першу чергу забезпечується авторитетом голови суду не лише як високого професіонала своєї справи – суддівства, а також і ефективного та мудрого управлінця. Голова суду повинен таким чином побудувати свою співпрацю з керівником апарату суду, щоб останній взяв на себе виконання функцій, пов'язаних із забезпеченням роботи суддів, але не виходив за межі, визначені йому головою. Це дозволить зберегти цінний час голови суду як судді, однак не позбавить його повноважень загального нагляду за діяльністю суду, що є вкрай важливим [184, с. 17].

Отже, науковці вже тривалий час наголошують на необхідності деталізувати повноваження голови суду та керівника апарату, однак зазначене питання залишилось поза увагою законодавчої влади, оскільки не віднайшло свого відображення у новому ЗУ «Про судоустрій і статус суддів» 2016 року. Більше того, враховуючи особливості структури Верховного Суду, виникло питання розмежування повноважень між керівником апарату всього Верховного Суду та керівниками секретаріатів касаційних судів у складі Верховного Суду, які очолюють структурні підрозділи апарату Верховного Суду та здійснюють організаційне забезпечення діяльності касаційних судів, а також між останніми та головами касаційних судів. На нашу думку наведене суперечить важливій складовій принципу верховенства права – принципу правової визначеності та чіткості нормативного регулювання.

У широкому розумінні принцип правової визначеності являє собою сукупність вимог до організації та функціонування правової системи з метою забезпечення стабільного правового положення людини шляхом вдосконалення процесів правотворчості та правозастосування. Принцип правової визначеності є різновидом загальних принципів права. Він знаходить своє відображення у джерелах права Європейського союзу і застосовується у практиці Європейського суду, є спільним для правопорядків держав – членів Європейського союзу і набуває поширення у праві України [15].

Європейський принцип правової визначеності походить від німецького принципу *Rechtssicherheit* (дослівно – правова безпека), метою якого є забезпечення чіткості змісту законодавства [1, с. 340-341].

В. Кернз розуміє принцип правової визначеності як зобов'язання державних владних органів забезпечити легкість з'ясування права тими, до кого воно застосовується, і набуття останніми можливості у разі необхідності скористатися правом, так само, як і способом, за допомогою якого воно буде підлягати застосуванню і тлумаченню [66, с. 104–110].

Таким чином, задля дотримання принципу правової визначеності, доцільним є деталізація повноважень зазначених посадових осіб Верховного Суду з метою забезпечення їх ефективної взаємодії у вирішення управлінських питань, що позитивно відобразиться на стані відправлення правосуддя.

З'ясувавши механізм адміністрування у Касаційному господарському суді, спробуємо дати визначення даного поняття. Отже, адміністрування у Касаційному господарському суді у складі Верховного Суду – це регламентована законодавством України діяльність осіб, які обіймають адміністративні посади у Касаційному господарському суді у складі Верховного Суду та інших суб'єктів адміністрування, спрямована на керівництво Касаційним господарським судом, як структурним елементом Верховного Суду, а також організаційне забезпечення його внутрішньої діяльності, а саме вжиття заходів фінансового, матеріально-технічного, кадрового, технічного характеру, з метою створення належних умов для ефективного і незалежного здійснення правосуддя. В свою чергу, адміністративними посадами у Касаційному господарському суді визначено посади, на які законодавством України покладено здійснення управлінської та контрольної функцій у їх сукупності. З огляду на це, до адміністративних посад Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду віднесено посади безпосереднього Голови Касаційного господарського суду, заступника керівника апарату, керівника секретаріату Касаційного господарського суду та їх заступників. В той же час, враховуючи

особливий правовий статус Касаційного господарського суду, як окремої палати Верховного Суду та з огляду на певну організаційну підпорядкованість останньому, до суб'єктів адміністрування Касаційного господарського суду варто також віднести посади Голови, керівника апарату Верховного Суду та їх заступників.

3.3. Кадрове забезпечення діяльності Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду як елемент організаційно-правового забезпечення та адміністрування

Відкриваючи вступною доповіддю IV Міжнародний судово-правовий форум 2016 року «Судова реформа: стан та напрями розвитку», діючий на той час Голова Верховного Суду України Я.М. Романюк висловив слушну думку про те, що для людини, яка звертається до суду, абсолютно неважливі такі речі, як кількість судових інстанцій та нюанси компетенції спеціалізованих судів. Не має значення також і назва суду або за яким процесуальним кодексом суд працює чи який вигляд має судова повістка. Людину, яка вважає своє право порушеним, турбує інше – вона хоче одержати правовий захист швидко, доступно, зрозуміло для себе та ефективно, тобто відчуті в результаті якийсь позитивний ефект [42].

Вважаємо що ефективність діяльності Касаційного господарського суду в силу статусу та значущості виконуваних повноважень має надважливе значення та багато у чому залежить від кадрового наповнення даного «суду» як суддівським корпусом, так і працівниками його апарату.

Дослідження кадрового забезпечення Касаційного господарського суду набуває особливої актуальності на тлі проведеної судової реформи 2016 року, яка внесла кардинальні зміни, як до процедури добору професійних суддів, так і до вимог до кандидатів на таку посаду.

Насамперед, з'ясуємо зміст категорії «кадрове забезпечення», заснований на аналітичному опрацюванні наукового доробку.

В теорії менеджменту «підбір кадрів» визначається, як процес встановлення придатності кандидатів і вибір найбільш підготовлених з них для ефективного виконання функціональних обов'язків [105, с. 60]. Підбір кадрів являє собою процес їх вивчення з метою визначення придатності висунутих кандидатів для виконання функціональних обов'язків по тій або іншій посаді [201].

Словник із соціальної роботи визначає кадри як основний (штатний) склад працівників установи, підприємства, організації тієї або іншої галузі діяльності; всі постійні працівники. Це поняття використовується для характеристики конкретного працюючого персоналу підприємства, галузі, сфери економіки в цілому, визначення нею мобільності, формування і зміни професійно-кваліфікаційного і соціально-демографічного складу. Під кадрами звичайно мають на увазі кваліфікованих працівників, що пройшли попередню професійну підготовку і мають фахову освіту, трудові навички або досвід роботи в обраній сфері діяльності [188].

Досліджуючи кадрове забезпечення органів прокуратури, А.П. Горзов та В.В. Устименко слушно зазначили, що кадрове забезпечення – це безперервний процес формування кадрового складу уповноваженими суб'єктами кадрового забезпечення, яке полягає у належно організованій роботі з: підготовки кадрів та проведення кваліфікаційного іспиту, конкурсу на зайняття вакантної посади; призначення на посади та просування по службі, призначення на адміністративні посади та звільнення; застосування заходів дисциплінарного впливу; виховання кадрів, підвищення професійної майстерності й ділової кваліфікації працівників, моральних якостей при виконанні ними посадових обов'язків; матеріального, соціального забезпечення працівників.

Крім того, вказані науковці визначили кадрове забезпечення – як комплекс дій, направлених на пошук, оцінку і встановлення правовідносин з працівниками, як в самій установі, підприємстві, організації для подальшого кар'єрного зросту, так і для нового найму працівників на тимчасовій чи постійній основі [33, с. 43].

Система роботи з кадрами спрямована на формування й організацію кадрового забезпечення оперативно-службових завдань і раціонального використання персоналу, оскільки тут розв'язується весь комплекс питань, пов'язаних з відбором, розстановкою кадрів, службовим просуванням співробітника, присвоєнням звань, атестаційною оцінкою його професійних і особистих якостей на всіх етапах проходження служби, з правовим регулюванням порядку умов служби, профілактикою порушень дисципліни, визначенням потреб у фахівцях для органів і підрозділів [95, с. 84].

На думку Ю.П. Битяка елементами процесу комплектування державного апарату та апарату органів місцевого самоврядування є виявлення кількісних та якісних потреб у кадрах, їх підготовка, добір, розстановка, визначення способів зайняття посад, встановлення правових засад проходження державної служби чи служби в органах місцевого самоврядування, шляхів підвищення кваліфікації, визначення засад перевірки виконання службовцями покладених на них завдань [10, с. 17].

А.А. Іванищук під кадровим забезпеченням судової гілки влади у правовому аспекті розуміє нормативне закріплення правил, на основі яких формуються та здійснюються адміністративні процедури з метою належного формування та функціонування якісного кадрового складу органів судової влади [57, с. 51].

На думку О.В. Краснобарова кадрове забезпечення діяльності судів є складним комплексом організаційно-правових заходів, пов'язаних з добором і перевіркою кандидатів, їх навчанням, проведенням кваліфікаційних іспитів рекомендацією на призначення на посаду судді [86, с. 109]. З даного визначення вбачається, що науковець тлумачить кадрове забезпечення органів судової ладі виключно в контексті добору суддівського корпусу. Вважаємо подібний підхід досить вузьким, оскільки діяльність суду забезпечується, у тому числі, і його апаратом.

З'ясовуючи зміст «кадрового забезпечення діяльності судів» М.Г. Мельник здійснив співвідношення понять «управління персоналом» та «кадрове забезпечення». Вчений дійшов висновку, що управління персоналом означає сукупність

цілеспрямованих дій щодо організації та функціонування кадрової системи у межах певної організаційної структури (як приклад – певного органу державного управління), в той час як категорія «кадрове забезпечення» є вузкою за сутністю і змістом, оскільки стосується конкретних процедур, які здійснюються з метою гарантування діяльності судів, виконання суддями конституційно визначених завдань щодо відправлення правосуддя. При цьому категорія «кадрове забезпечення» сприймається як зовнішньо управлінська діяльність з боку уповноважених державних органів (їх посадових і службових осіб) щодо гарантування комплектування відповідної структури (тобто судів) професійно підготовленими кадрами. Водночас категорія «управління персоналом» сприймається як сукупність зовнішньоуправлінських та внутрішньоорганізаційних дій з метою не лише комплектування персоналом належного рівня підготовки, а й забезпечення виконання ним службових обов'язків.

На нашу думку тлумачення поняття «кадрове забезпечення» щодо діяльності судів як виключно зовнішньоуправлінського процесу не є досить коректним, оскільки охоплює поряд з підбором суддівського корпусу, у тому числі, і підбір апарату суду, що являється проявом внутрішньої організації. З цих же причин вважаємо, що кадрове забезпечення в залежності від суб'єктів (судді чи апарат) може бути, як елементом організаційно-правового забезпечення, так і адміністрування.

Т.Є. Кагановська зазначає, що робота з кадрами, яка втілюється у відповідну політику на рівні держави, не може існувати як розрізнене явище, оскільки охоплює значне коло питань, що пов'язані з різними аспектами добору, розстановки, підвищення кваліфікації персоналу державних підприємств, установ та організацій. Саме тому необхідно вести мову про певну системну діяльність кадрового забезпечення в державі [63, с. 14].

Чинне законодавство України визначає чітку систему органів та посадових осіб, які беруть участь у кадровому забезпеченні діяльності Верховного Суду, та, відповідно, і Касаційного господарського суду.

Вважаємо, що суб'єктів, які здійснюють кадрове забезпечення Касаційного господарського суду можна класифікувати за наступним критерієм: 1) суб'єкти, які беруть участь у кадровому забезпеченні суддівського корпусу, 2) суб'єкти, які формують та регулюють його апарат.

До першого виду відносяться: ВККСУ, ВРП, ГРД, Президент України, НШСУ, Пленум Верховного Суду, збори суддів відповідного касаційного суду у складі Верховного Суду. Наведені суб'єкти безпосередньо пов'язані з добором, призначенням, підвищенням кваліфікації суддівського корпусу Верховного Суду та їх призначенням на адміністративні посади.

До другого виду відносяться суб'єкти кадрового забезпечення Касаційного господарського суду, які пов'язані з добором, розстановкою, організацією професійного навчання підвищенням кваліфікації, мотивації апарату: ДСАУ, керівник апарату Верховного Суду та його заступники, Голова Верховного Суду, Голова Касаційного господарського суду, НШСУ.

В контексті судової реформи 2016 року, важливої уваги заслуговує процедура добору суддів Касаційного господарського суду, яка є досить складною та багатоетапною, оскільки спрямована на забезпечення здійснення правосуддя висококваліфікованими та професійними особами.

Зазвичай процес підбору кадрів включає в себе наступні етапи: 1) збір і обробка інформації про можливих кандидатів; 2) оцінка необхідних якостей і складання характеристик кожному кандидату; 3) зіставлення сукупності якостей кандидата з вимогами, що пред'являються до виконання функцій по даній посаді; 4) порівняння якостей кандидатів між собою і вибір того, хто більше за інших підходить для заміщення вакантної посади; 5) призначення кандидата на посаду [201].

Міжнародні стандарти у сфері судочинства не визначають загальних вимог до системи кадрового забезпечення діяльності судів, але стосуються конкретних питань формування та функціонування суддівського корпусу: етики і поведінки суддів, їх навчання, відбору, призначення суддів та дисциплінарних питань. Слід навести такі

міжнародні нормативно-правові акти, як Бангалорські принципи поведінки суддів [5], Висновок № 3 (2002) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо принципів та правил, які регулюють професійну поведінку суддів, зокрема питання етики, несумісної поведінки та безсторонності [218], Європейську Хартію про статус суддів, Висновок № 5 (2003) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо права та практики призначення суддів до Європейського суду з прав людини та інші [212, с. 33–138].

Загальні вимоги до суддів встановлені у Конституції України, а саме у статті 127, відповідно до якої на посаду судді може бути призначений громадянин України, не молодший тридцяти та не старший шістдесяти п'яти років, який має вищу юридичну освіту і стаж професійної діяльності у сфері права щонайменше п'ять років, є компетентним, добросовісним та володіє державною мовою. Законом можуть бути передбачені додаткові вимоги для призначення на посаду судді.

Стаття 83 ЗУ «Про судоустрій та статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII [169] для цілей кваліфікаційного оцінювання визначає декілька критеріїв, а саме: компетентність, професійну етику і добросовісність.

У Бангалорських принципах поведінки суддів від 19 травня 2006 року, № 1402-VIII схвалених Резолюцією Економічної та Соціальної Ради ООН від 27 липня 2006 року № 2006/23 [5], зазначено, що довіра суспільства до судової системи, а також до авторитету судової системи в питаннях моралі, чесності та непідкупності судових органів посідає першочергове місце в сучасному демократичному суспільстві.

У пункті 3.2. Європейській хартії про закон «Про статус суддів» від 10 липня 1998 року [47] зазначено, що закон встановлює обставини, за яких попередня діяльність кандидата або діяльність його близьких родичів із причин законних об'єктивних сумнівів, породжуваних такою діяльністю, щодо неупередженості та незалежності цього кандидата може бути перешкодою для призначення його на посаду судді. У пункті 10 Основних принципів незалежності судових органів, схвалених

резолюціями 40/32 та 40/146 Генеральної Асамблеї ООН від 29 листопада 1985 року та 13 грудня 1985 року [119], закріплено, що особи, відібрані для судових посад, повинні мати високі моральні якості і здібності, а також відповідну кваліфікацію в галузі права.

Крім того, принцип I (2) (c) Рекомендації № R (94) 12 «Незалежність, дієвість та роль суддів» (ухвалена Комітетом Міністрів Ради Європи на 518-ому засіданні заступників міністрів 13 жовтня 1994 року) [106] проголошує, що всі рішення стосовно професійної кар'єри суддів повинні мати в основі об'єктивні критерії; як обрання, так і кар'єра суддів повинні базуватись на заслугах, з урахуванням їхньої кваліфікації, чеснот, здібностей та результатів їхньої праці.

За змістом пункту 50 Висновку № 10 (2007) Консультативної ради європейських суддів щодо судової ради на службі суспільства від 23 листопада 2007 року [220] судді та суспільство мають переконатися в тому, що призначення судді зроблено виключно на підставі заслуг кандидата, його кваліфікації, здібностей, чесності, почуття незалежності, безсторонності та ефективності. Судова рада, здійснюючи свою роль, також повинна забезпечити, щоб процедури суддівських призначень ґрунтувалися на заслугах особи.

Варто звернути увагу на те, що на законодавчому рівні не закріплено визначення терміну «доброчесність судді».

Вважаємо, що законодавче визначення вказаного критерію є необхідним, оскільки він відіграє вагомий роль, під час формування складу нового Верховного Суду, а для оцінки кандидатів на відповідність зазначеному критерію утворено ГРД. Спробуємо зсувати сутність вказаного поняття.

Великий тлумачний словник сучасної української мови визначає доброчесність як високу моральну чистоту та чесність [22]. З Словника синонімів Караванського, вбачається, що синонімами слова «доброчесність» є чесність, моральність, добропристойність, добропорядність [189].

Інші джерела визначають доброчесність – як забезпечення високого рівня невідступності, чесності й справедливості при здійсненні юридичних і пов'язаних з ними юридичних процесів [48, с. 252].

Інститут CEELI (Прага) у 2015 році визначив доброчесність як «внутрішню рису людини, коли вона діє відповідно до певних принципів та цінностей, не йдучи на компроміси ні на роботі, ні в приватному житті. Це означає чесне, сумлінне, правильне і самовіддане виконання трудових обов'язків. Насправді, чесність проявляється у виконанні суддівських обов'язків з об'єктивністю, на основі повної рівності, дотримання законодавчих умов, все для забезпечення законності. У судочинстві, доброчесність означає набагато більше, ніж сумлінність. Це обов'язок. Доброчесність аналізується з двох різних точок зору: верховенство закону, де доброчесність розцінюється як професіоналізм громадського представника (внутрішня доброчесність); і демократія, де доброчесність стосується відповідальності, що правосуддя і його інститути мають перед громадськістю, щоб отримати суспільну довіру (доброчесність з зовнішньої точки зору). В контексті зазначеного А.Ю. Кулібаба стверджує, що врешті-решт обидві точки зору вказують на одне й те саме – індивідуальну доброчесність громадського представника [89, с. 214].

С.В. Глущенко визначає доброчесність як глибоку категорію, яка включає всі сторони моральності та, по суті, є трансформацією добра в професійну етичну сферу. На думку вченої поєднання моральності та добра дає можливість окреслити площину доброчесності особи, яка здійснює функції держави, зокрема: компетентність, вимогливість до себе, безкорисливість, чесність, твердість, сумлінність [29].

Цікавим є також підхід вченої до розкриття змісту доброчесності через такі призми як: «я»; «я і суспільство»; «я і держава». С. В. Глущенко вважає, що такий підхід дозволить сформулювати орієнтовний перелік моральних якостей, які притаманні кожній зі складових.

Так, до орієнтовного переліку моральних якостей «Я» вчена відносить: чесність, правдивість, порядність, особисту гідність, честь, щирість, сумлінність,

скромність, відкритість і прозорість, наявність почуття відповідальності та справедливості, наявність здатності для самооцінки та самоочищення від проявів, відмінних від доброчесності, усвідомлення змісту присяги судді, визнання принципів суддівської етики тощо.

До переліку «Я і суспільство», «Я і держава», на думку вченої, належать: вірність слову, безкорисність і непідкупність, коректність і відсутність проявів неповаги до осіб та учасників судового процесу, об'єктивність, неупередженість, уникнення конфлікту інтересів, непричетність до обману і шахрайства, розбірливість у виборі способів використання вільного часу, фінансова чесність (відповідність способу життя отриманим доходам), своєчасна і правдива фінансова звітність (декларування), чесність щодо незарплатних матеріальних вигод (подарунки, призи, виграші), законність набуття майна (джерела), непричетність до корупційних правопорушень, сумлінне виконання професійних обов'язків, забезпечення права осіб на судовий захист і вжиття необхідних для цього заходів у межах закону, непричетність до здійснення правосуддя іншими суддями, здійснення поведінки, що не порочить суддю та не підриває авторитет судової системи (як під час здійснення правосуддя, так і позаробочий час), дотримання службової таємниці (у тому числі нарадчої кімнати), реакція на прояви впливу щодо здійснення правосуддя, використання статусу судді лише у професійній сфері тощо [29].

На нашу думку, вказаний перелік якостей дійсно повинен бути притаманним доброчесному кандидату на посаду судді, водночас вважаємо, що такий широкий підхід до розуміння вказаної категорії ускладнить задачу ГРД під час аналізу кандидатів на відповідну посаду.

Під час круглого столу «Алгоритм, механізм та правила роботи Громадської ради доброчесності» заступник Голови ВККСУ – голова кваліфікаційної палати С.О. Щотка висловив думку про те, що недостатнім буде, якщо ГРД в своїй діяльності керуватиметься лише Кодексом суддівської етики. Він зауважив, що ГРД повинна розробити критерії для визначення поняття доброчесності, напрацювати методологію

та інструментарій роботи, оскільки законодавець умисно розділив професійну етику і доброчесність, а отже, ці поняття не співпадають та є відмінними. С.О Щотка наголосив, що у Кодексі суддівської етики йдеться лише про поняття саме суддівської етики, вказаний Кодекс регулює виключно поведінку діючого судді, в той час як ГРД доведеться перевіряти на доброчесність і представників інших професій, зокрема науковців та адвокатів, які не є суддями, а лише кандидатами на цю високу посаду[87].

На офіційному сайті ГРД [120] зазначено, що оцінюючи суддю (кандидата на посаду судді) на відповідність критеріям доброчесності та професійної етики, вона керується: Кодексом суддівської етики та коментарем до нього, затвердженим рішенням Ради суддів України від 04.02.2016 № 1; Бангалорськими принципами поведінки судді [5]; Положенням про порядок та методологію кваліфікаційного оцінювання, затвердженим рішенням ВККСУ від 03.11.2016 № 143/зп-16 [133]. Спробуємо відшукати у зазначених актах ознаки доброчесного кандидата на посаду судді Верховного Суду.

Бангалорські принципи [5] адресовані суддям для використання як інструкції, а також судовим органам для використання як базових принципів регламентації поведінки суддів. Крім того, вони покликані сприяти кращому розумінню та підтримці здійснення правосуддя з боку представників виконавчої та законодавчої влади, адвокатів та суспільства в цілому. Ці принципи передбачають, що судді у своїй поведінці підзвітні відповідним органам, що створені для підтримки суддівських стандартів, які діють об'єктивно та незалежно і мають на меті збільшення, а не зменшення значущості існуючих правових норм та правил поведінки, якими зв'язані судді.

Так, Бангалорські принципи [5] визначають шість показників, яким має відповідати професійний суддя у своїй діяльності: 1) незалежність; 2) об'єктивність; 3) чесність і непідкупність; 4) дотримання етичних норм; 5) рівність; компетентність та старанність. Вважаємо, що саме третій показник і визначає ознаки доброчесності, а саме чесність і непідкупність.

У пунктах 3.1, 3.2 Бангалорських принципів роз'яснено застосування даного принципу. Зазначено, що суддя демонструє поведінку, бездоганну навіть з точки зору стороннього спостерігача, а спосіб дій та поведінка судді мають підтримувати впевненість суспільства в чесності та непідкупності судових органів; недостатньо просто чинити правосуддя, потрібно робити це відкрито для суспільства.

На Бангалорських принципах ґрунтується Кодекс суддівської етики, який також містить положення, які підпадають під ознаки доброчесності. Так, у статті 2 вказаного Кодексу унормовано, що суддя має уникати будь-якого незаконного впливу на його діяльність, пов'язану зі здійсненням правосуддя, та бути незалежним від своїх колег у процесі прийняття рішень, він не має прав використовувати своє посадове становище в особистих інтересах чи в інтересах інших осіб та не повинен дозволяти цього іншим.

У коментарі до Кодексу суддівської етики зазначено, що високі стандарти поведінки полягають у тому, що суддя, як на роботі, так і поза її межами, в повсякденному житті, має демонструвати таку поведінку, щоб учасники процесу і оточуючі люди бачили в ньому еталон порядності і справедливості - високоморальну, чесну, стриману, врівноважену людину.

Наведені положення стосуються доброчесності особи, яка вже перебуває на посаді судді. Проте не менш важливими залишаються аспекти морально-етичних цінностей, що сповідує адвокат у своїй професійній діяльності [14, с. 121]. Тому вважаємо, що етична поведінка адвоката повинна бути також об'єктом ретельного дослідження ГРД, зокрема, на предмет дотримання ним Правил адвокатської етики [135] та виявлення випадів притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності.

Вважаємо, що універсальні критерії визначення доброчесності будь-якого кандидата, який претендує на зайняття посади судді встановлені Положенням про порядок та методологію кваліфікаційного оцінювання, затвердженим рішенням ВККСУ № 143/зп-16 від 03.11.2016 [133]. На основі закріплених у вказаному Положенні показників, можна стверджувати, що доброчесним кандидатом на посаду судді є кандидат, який: проявив чесність у наданні достовірних даних про власні

доходи, членів сім'ї та близьких осіб і такі доходи відповідають їх витратам та майну; надав правдиві відомості у декларації родинних зв'язків та декларації доброчесності, а також у інших поданих ним документах; не вчиняв проступків або правопорушень, які свідчать про його недоброчесність; дотримувався законодавства, що регулює його професійну діяльність; не має незабезпечених зобов'язань майнового характеру, які можуть мати істотний вплив на здійснення правосуддя; є чесним та порядним; не схильним до зловживань.

Під час конкурсу до Верховного Суду часто зустрічались випадки, коли ГРД надавала негативний висновок щодо доброчесності кандидата на посаду судді, посиляючись на невідповідність способу життя доходам кандидата.

Дійсно встановлення наведеного факту ставить під сумнів доброчесність кандидата, водночас як свідчить судова практика, зокрема рішення Окружного адміністративного суду міста Києва від 12.09.2018 у справі № 826/8712/17 [180], такі висновки ГРД не можуть ґрунтуватись лише на власних дослідженнях, а мають бути підтвержені висновками відповідних уповноважених органів, оскільки ГРД не може переймати на себе функції Державної фіскальної служби України та Національного агентства з питань запобігання корупції.

ВРП у своїх рішеннях надає власне визначення доброчесності, а саме як необхідної морально-етичної складової діяльності судді, яка, з-поміж іншого, визначає межу і спосіб його поведінки, що базується на принципах доброго ставлення до сторін у справах та чесності у способі власного життя, виконанні своїх обов'язків та здійснення правосуддя [48].

Таким чином, здійснивши системний аналіз вказаної категорії, вважаємо, що основними ознаками критерію доброчесності є: чесність, непідкупність та добропорядність поведінки кандидата Верховного Суду у всіх сферах суспільного життя.

Окрім загальних вимог до кандидатів на посаду судді, кандидат на посаду судді Касаційного господарського суду повинен відповідати також спеціальним вимогам,

встановленим статтею 38 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII [169], а саме, підтвердити здатність здійснювати правосуддя у Верховному Суді за результатами кваліфікаційного оцінювання, а також мати відповідний стаж роботи: 1) на посаді судді – не менше десяти років; 2) стаж наукової роботи у сфері права – щонайменше десять років (обов'язковим є наявність наукового ступеня у сфері права); 3) досвід професійної діяльності адвоката, в тому числі щодо здійснення представництва в суді та/або захисту від кримінального обвинувачення – щонайменше десять років; 4) сукупний стаж (досвід) роботи (професійної діяльності) відповідно до вимог, визначених пунктами 1 – 3, щонайменше десять років.

Таким чином, ЗУ «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII створені умови для залучення до здійснення судочинства у Касаційному господарському суді не лише суддів, а й інших висококваліфікованих фахівців у галузі права, які мають цінний досвід у сферах, пов'язаних із господарськими відносинами та іншими відносинами, віднесеними до його юрисдикції.

На наш погляд, прагнення законодавця розширити коло осіб, які можуть претендувати на посаду судді Верховного Суду за рахунок адвокатів та науковців з відповідним досвідом є позитивним, оскільки може підвищити рівень довіри до судової влади. Наведене також позитивно оцінено 100% адвокатів та 77% суддів (додаток 2 табл. 2.12).

Поряд з тим, вважаємо за необхідне встановити додаткові вимоги до кандидатів в частині вікового цензу. Як відомо, ЗУ «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 №1402-VIII [169] було підвищено мінімальний вік для осіб, які можуть претендувати на зайняття посади судді місцевого суду з 25 до 30 років. Вважаємо, що наведені зміни були зумовлені тим, що професія судді потребує достатньої зрілості та життєвого досвіду. Водночас наймолодшому переможцю конкурсу до Верховного Суду, який було проведено у 2017 році, лише 33 роки [103]. Враховуючи ту міру відповідальності, яка покладається на суддю Верховного Суду, на нашу думку

недопустимою є ситуація, за якої вимоги до віку судді місцевого суду практично відповідають вимогам до віку судді Верховного Суду.

У ЗУ «Про судоустрій і статус суддів» від 07.07.2010 №2453-VI [169] також були відсутні чіткі вікові обмеження для кандидатів на посаду суддів, однак було встановлено вимоги щодо досвіду роботи суддею не менше п'ятнадцяти років або науковий ступінь, отриманий до призначення на посаду судді, та стаж наукової діяльності у галузі права або науково-педагогічної діяльності у галузі права у вищому навчальному закладі або вищих навчальних закладах, що здійснюють підготовку фахівців освітнього ступеня «магістр», до призначення на посаду судді не менше п'ятнадцяти років. Таким чином, оскільки відповідно до вказаного Закону суддею місцевого суду могла стати особа, не молодша 25 років, то шляхом математичних підрахунків можемо дійти висновку, що відповідно до зазначеного Закону суддею ВСУ могла стати особа, не молодша 40 років. Водночас відповідно до положень вказаного Закону суддею ВГСУ міг стати кандидат не молодший 35 років.

Враховуючи наведене, пропонуємо внести зміни до статті 38 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 №1402-VIII, доповнивши її положеннями про те, що суддя Верховного Суду не може бути молодшим 40 років, що позитивно схвалено 54% опитаних адвокатів та 74 % суддів (додаток 1, додаток 2 табл. 2.13).

Належне дослідження кадрового забезпечення Касаційного господарського суду є неможливим без з'ясування процедури відбору кандидатів на таку посаду. Відповідно до статті 81 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 №1402-VIII призначення на посаду суддів Верховного Суду здійснюється за спеціальною процедурою за наслідком проходження кваліфікаційного оцінювання.

Спеціальна процедура добору кандидатів на посаду судді Верховного Суду складається з наступних етапів.

1. *Оголошення конкурсу.* ВККСУ приймає рішення про оголошення добору кандидатів на посаду судді, з урахуванням прогнозованої кількості вакантних посад суддів, про що розміщує на своєму офіційному веб-сайті відповідне оголошення, в

якому має бути зазначено кінцевий термін подання документів до ВККСУ, що не може бути меншим ніж 30 днів із дати розміщення оголошення (стаття 70 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 №1402-VIII [169]).

2. *Подання заяви.* На даному етапі кандидат подає письмову заяву із зазначенням касаційного суду, на зайняття вакантної посади у якому він претендує, оскільки кваліфікаційне оцінювання базується на принципі спеціалізації та додає необхідний перелік документів, зокрема, на підтвердження необхідного стажу роботи.

3. *Оцінка відповідності кандидата передбаченим законодавством вимогам.* ВККСУ на підставі поданих кандидатами документів встановлює відповідність особи вимогам до кандидата на посаду судді Верховного Суду (пункт 1 частини п'ятої статті 81 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 №1402-VIII). На даному етапі вирішується питання про допуск кандидатів на посаду судді касаційних судів у складі Верховного Суду до участі у конкурсі.

4. *Формування досьє.* Вища кваліфікаційна комісія суддів України формує досьє кандидата. При цьому у статті 85 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 №1402-VIII розмежовано перелік документів, який має містити суддівське досьє, а який – досьє кандидата на посаду судді.

Вважаємо, що у разі, якщо кандидат на посаду судді Верховного Суду є адвокатом, то доцільним було б залучати до матеріалів досьє копії рішень дисциплінарної палати кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури, Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури, прийнятих щодо такого адвоката.

5. *Проведення спеціальної перевірки.* Щодо осіб, які відповідають вимогам до кандидата на посаду судді проводиться спеціальна перевірка. Для проведення спеціальної перевірки ВККСУ, за підписом голови або його заступника, надсилає до уповноважених органів запити про перевірку відповідних відомостей щодо вказаних осіб і на підставі одержаної інформації готує довідку про результати проведення спеціальної перевірки. Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 25.03.2015 №171 [157] спеціальна перевірка здійснюється: Державною судовою

адміністрацією України, Міністерством внутрішніх справ, Міністерством юстиції України і Національною комісією з цінних паперів і фондового ринку, Міністерством охорони здоров'я, Міністерством освіти і науки України, Службою безпеки України, Міноборони, військовими комісаріатами Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя. Спеціальній перевірці підлягають відомості щодо: 1) наявності судового рішення, що набрало законної сили, згідно з яким особу притягнуто до кримінальної відповідальності, в тому числі за корупційні правопорушення, а також наявності судимості, її зняття, погашення; 2) факту, що особа піддана, піддавалася раніше адміністративним стягненням за пов'язані з корупцією правопорушення; 3) достовірності відомостей, зазначених у декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування; 4) наявності в особи корпоративних прав; 5) стану здоров'я (в частині перебування особи на обліку в психоневрологічних або наркологічних закладах охорони здоров'я), освіти, наявності наукового ступеня, вченого звання; 6) відношення особи до військового обов'язку; 7) наявності в особи допуску до державної таємниці (якщо такий допуск необхідний згідно з кваліфікаційними вимогами до певної посади); 8) поширення на особу передбаченої ЗУ «Про очищення влади» заборони займати відповідну посаду.

За наслідками спеціальної перевірки ВККСУ вирішується питання про допуск кандидатів на посаду судді касаційних судів у складі Верховного Суду до участі у кваліфікаційному оцінюванні.

Під час першого конкурсу до Верховного Суду 2017 року за результатами перевірки відповідності особи вимогам до кандидатів початково ВККСУ були допущені до участі у конкурсі 653 особи. Після проведення спеціальної перевірки ВККСУ відсіяла 28 кандидатів. У процесі спеціальної перевірки ВККСУ зробила близько 6500 запитів до різноманітних відомств та установ, зокрема Міністерства освіти і науки, Міністерства охорони здоров'я, Міністерства оборони України, МВС, НАЗК, НАБУ тощо, та отримала стільки ж відповідей. За результатами цих дій кількість кандидатів на посади суддів дещо скоротилася. Деякі претенденти не були

допущені у зв'язку з наявністю недоліків у документах про освіту, інші – через інформацію з Міністерства оборони України, яке мало претензії до військовозобов'язаних. Щодо окремих кандидатів надійшла інформація про розпочаті стосовно них кримінальні провадження, тому згідно із законодавством ВККСУ їх допустила до участі у конкурсі, проте тимчасово призупинила стосовно них проведення кваліфіоцінювання [76].

6. *Кваліфікаційне оцінювання.* Суддя, який успішно пройшов спеціальну перевірку допускається до проходження кваліфікаційного оцінювання з метою визначення здатності кандидата на посаду судді здійснювати правосуддя у Верховному Суді, яке складається з двох етапів: 1) іспит; 2) дослідження досьє та проведення співбесіди. За наслідками кожного етапу кваліфікаційна комісія вирішує питання щодо допуску кандидата до іншого етапу, про що ухвалює відповідне рішення.

Положенням про порядок проведення іспиту та методик у встановлення його результатів у процедурі кваліфікаційного оцінювання, затвердженим рішенням ВККСУ від 04.11.2016 №144/зп-16 [131], передбачено, що в рамках першого етапу (іспиту) відбувається анонімне письмове тестування та виконання письмового практичного завдання. Під час письмового тестування визначається не лише рівень знань кандидата у галузі права, а й рівень особистих морально-психологічних якостей, який в подальшому враховується під час оцінки відповідності кандидата критерію доброчесності.

Практичне завдання виконується шляхом підготовки учасником іспиту модельного рішення суду та/або усунення недоліків та прогалин у запропонованому проекті модельного рішення суду на підставі матеріалів модельної судової справи. Відповідно до вказаного Положення, критеріями кваліфікаційного оцінювання є компетентність (професійна, особиста, соціальна), професійна етика та доброчесність

Під час добору на посаду судді Верховного Суду 2017 року практичне завдання мало вигляд модельної справи, яка була сформована відповідно до спеціалізації

касаційного суду у складі Верховного Суду. При цьому фабула справи, яка була надана кандидатам до Касаційного господарського суду стосувалась корпоративних відносин. Варто зауважити, що корпоративні спори є досить специфічними, і зокрема, у ВГСУ їх розгляд здійснювався лише суддями, які спеціалізувались на розгляді такої категорії справ, і не всі адвокати та науковці, будучи професіоналами у своїй сфері, мали справу з даною категорією правовідносин. Варто зауважити, що ЗУ «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 №1402-VIII передбачає, що у Касаційному господарському суді обов'язково створюється окрема палата для розгляду справ щодо корпоративних спорів, корпоративних прав та цінних паперів. Тобто законодавець погоджується, що розгляд такої категорії справ потребує спеціалізації. На нашу думку, сформувавши практичне завдання на основі корпоративних правовідносин, «екзаменатори» поставили кандидатів, які спеціалізувались на розгляді такої категорії справ у більш вигідне становище, що є недопустимим та могло поставити під сумнів об'єктивність під час проведення конкурсу. Таким чином, такі кандидати могли показати кращий результат на практичному завданні не у зв'язку з тим, що вони проявили кращі здібності зі швидкого, ґрунтовного аналізу законодавства, обставин справи та обґрунтуванні власної правової позиції, а тому, що їм знайомі ці специфічні правовідносини та законодавство, яке їх регулює, тобто були у більш виграшному становищі. Вважаємо, що формуючи фабулу справи для практичного завдання під час конкурсу до Касаційного господарського суду, ВККСУ з метою об'єктивної оцінки кандидатів повинна більш ретельно ставитись до правовідносин, які покладаються в її основу, та проводити оцінку на підставі загальних правовідносин, а не тих, які можуть передбачати спеціалізацію, для того, щоб усі кандидати перебували у рівних умовах.

Крім того, під час конкурсу до Касаційного господарського суду практичне завдання було сформовано на основі реальної справи, яка розглядалась у Вищому господарському суді України, і один із учасників конкурсу брав участь у її розгляді як суддя під час касаційного перегляду. Тобто такий кандидат ще до початку конкурсу був ознайомлений зі справою, вирішення та обґрунтування правової позиції у якій

підлягало оцінці кваліфікаційною комісією. Таким чином, «екзаменатори», проявивши неухважність, могли поставити під сумнів не лише власну неупередженість, а й такого кандидата, оскільки його результати з практичного завдання за такої ситуації у будь-якому випадку піддавались би критиці з боку стороннього спостерігача. На нашу думку, від уважності кваліфікаційної комісії до деталей під час формування модельної судової справи залежить якість кадрового забезпечення Касаційного господарського суду.

Відповідно до статистичних даних практичне завдання на конкурсі 2017 року успішно склали 339 кандидатів з 521. Безпосередньо до Касаційного господарського суду із 107 кандидатів пройшли лише 76 [25].

Другим етап кваліфікаційного оцінювання є дослідження досьє та співбесіда. Дослідження досьє передуює співбесіді та відповідно до Положення про порядок проведення іспиту та методики встановлення його результатів у процедурі кваліфікаційного оцінювання, затвердженим рішенням ВККСУ від 04.11.2016 №144/зп-16 [131] полягає у систематизації, аналізі, зборі, уточненні даних досьє судді (кандидата на посаду судді) з метою визначення попередніх показників критеріїв кваліфікаційного оцінювання.

За результатами дослідження досьє доповідач готує доповідь, з оголошення якої починається співбесіда. Проведення співбесіди здійснюється у формі засідання ВККСУ у складі визначеному рішенням Комісії про проведення кваліфікаційного оцінювання. Під час кваліфікаційного оцінювання кандидатів на посаду судді Верховного Суду співбесіди проводили чотири колеги ВККСУ відповідно до спеціалізації касаційних судів.

На даному етапі активну участь має можливість проявити ГРД, представники якої мають право бути присутніми під час співбесіди та оголошувати власні висновки щодо відповідності кандидата критеріям доброчесності.

За результатами кваліфікаційного оцінювання ВККСУ більшістю голосів складу ухвалює рішення або про підтвердження здатності здійснювати правосуддя у

Верховному Суді, або про непідтвердження здатності здійснювати правосуддя у Верховному Суді. Якщо ГРД у своєму висновку встановила, що суддя (кандидат на посаду судді) не відповідає критеріям професійної етики та доброчесності, то ВККСУ може ухвалити рішення про підтвердження здатності такого судді (кандидата на посаду судді) здійснювати правосуддя у відповідному суді лише у разі, якщо таке рішення підтримане не менше ніж одинадцятьма її членами.

Рішення ВККСУ, ухвалене за результатами проведення кваліфікаційного оцінювання, може бути оскаржене в порядку адміністративного судочинства, у випадках, встановлених частиною третьою статті 88 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII, а саме якщо: 1) склад членів ВККСУ, який провів кваліфікаційне оцінювання, не мав повноважень його проводити; 2) рішення не підписано будь-ким із складу членів ВККСУ, який провів кваліфікаційне оцінювання; 3) суддя (кандидат на посаду судді) не був належним чином повідомлений про проведення кваліфікаційного оцінювання – якщо було ухвалено рішення про непідтвердження здатності судді (кандидата на посаду судді) здійснювати правосуддя у відповідному суді з підстав неявки для проходження кваліфікаційного оцінювання; 4) рішення не містить посилання на визначені законом підстави його ухвалення або мотивів, з яких ВККСУ дійшла відповідних висновків.

7. Внесення рекомендації ВРП. Наступним етапом є формування рейтингу для участі у конкурсі та проведення конкурс на основі такого рейтингу, на підставі якого ухвалюється рішення про внесення рекомендації ВРП щодо призначення кандидата на посаду судді. Така рекомендація разом із відповідними матеріалами направляється ВРП для розгляду.

8. Прийняття рішення ВРП щодо внесення подання Президентові України про призначення судді на посаду у Верховний Суд. На даному етапі ВРП розглядає питання про внесення Президентові України подання про призначення судді на посаду у Верховний Суд та ухвалює відповідне рішення. На підставі статті 79 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII ВРП може відмовити у внесенні

Президентові України подання про призначення судді на посаду виключно з таких підстав: 1) наявність обґрунтованого сумніву щодо відповідності кандидата критерію доброчесності чи професійної етики або інших обставин, які можуть негативно вплинути на суспільну довіру до судової влади у зв'язку з таким призначенням; 2) порушення визначеного законом порядку призначення на посаду судді. Рішення ВРП про відмову у внесенні Президентом України подання про призначення судді на посаду може бути оскаржене та скасоване виключно з таких підстав: 1) склад ВРП, який ухвалив відповідне рішення, не мав повноважень його ухвалювати; 2) рішення не підписано членом ВРП, який брав участь у його ухваленні; 3) рішення не містить посилання на визначені законом підстави відмови у внесенні Президентом України подання про призначення судді на посаду або мотивів, з яких ВРП прийшла до відповідних висновків.

В аспекті досліджуваного питання, переконливою вважаємо позицію Ю.О. Косткіної про те, що встановлений законодавством України порядок оскарження рішення ВРП та закріплений процесуальним законом перелік виключно формальних підстав для оскарження може призвести до порушення права особи на апеляційний перегляд та касаційне оскарження рішення, права на судовий розгляд та фактичної неможливості реалізації зазначеного права на практиці, що суперечить міжнародним стандартам судочинства та практиці Європейського суду з прав людини [82, с. 149].

У Регламенті ВРП, затвердженому рішенням даного органу від 24 січня 2017 № 52/0/15-17 закріплено, що рішення про внесення подання Президентом України про призначення на посаду судді або про відмову у внесенні подання Президентом України про призначення на посаду судді приймається після обговорення в нарадчій кімнаті. Рішення про внесення подання Президентом України про призначення судді на посаду вважається ухваленим, якщо за нього проголосувало не менше чотирнадцяти членів Ради, у протилежному випадку вважається, що Радою ухвалено рішення про відмову у внесенні Президентом України подання про призначення судді на посаду [177].

У разі ухвалення позитивного рішення ВРП вносить подання Президентіві України про призначення судді на посаду.

Вважаємо прогалиною у законодавстві відсутність встановленого строку, протягом якого ВРП зобов'язана направити таке подання Президентіві України про призначення судді на посаду, а тому пропонуємо закріпити на законодавчому рівні 15-денний строк для вчинення ВРП відповідних дій шляхом внесення змін до статті 81 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII. Зазначену пропозицію підтримали 85 % опитаних адвокатів і 94 % суддів (додаток 1; додаток 2 табл. 2.14).

9. Призначення на посаду судді відповідного касаційного суду Верховного Суду. Відповідно до частини другої статті 80 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII Президент України видає указ про призначення судді не пізніше тридцяти днів із дня отримання відповідного подання ВРП.

Так, за результатами першого конкурсу Указом Президента України від 10.11.2017 №357/2017 [167] призначено на посади 111 суддів Верховного Суду, 29 з яких призначено безпосередньо до Касаційного господарського суду. Водночас за результатами другого конкурсу Указом Президента України від 07.05.2019 № 195/2019 [168] до Касаційного господарського суду було призначено 15 суддів.

Разом з тим, призначення на посаду судді здійснюється Президентом України на підставі та в межах подання ВРП, без перевірки додержання встановлених ЗУ «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII вимог до кандидатів на посаду судді та порядку проведення добору чи кваліфікаційного оцінювання кандидатів; будь-які звернення щодо кандидата на посаду судді не перешкоджають його призначенню на посаду, водночас викладені в таких зверненнях факти можуть бути підставою для порушення Президентом України перед компетентними органами питання про проведення в установленому законом порядку перевірки цих фактів.

В контексті дотримання рекомендацій Венеціанської комісії щодо максимального усунення будь-якого впливу на судову систему, та, відповідно, відсутність у Президента України повноважень впливати на добір суддів, вважаємо

вказаний строк для видання указу про призначення судді на посаду занадто великим, що лише затягує можливість суддів Верховного Суду, які пройшли жорсткий конкурсний відбір, приступити до здійснення правосуддя та пропонуємо скоротити його до п'ятнадцяти днів, на що вказують 81% адвокатів та 64 % суддів (додаток 2 табл. 2.15).

Крім того, вважаємо за необхідне передбачити у законодавстві положення, які б убезпечили судову систему від зловживань з боку Президента України щодо видання відповідного указу та блокування процедури призначення суддів, зокрема, Касаційного господарського суду. На даній проблемі акцентувала увагу Ю.О. Косткіна під час дослідження питання взаємодії ВРП з іншими суб'єктами права. Вчена слушно зазначає, що на законодавчому рівні не визначено наслідків ухилення Президента України від видання відповідного указу протягом встановленого законодавством тридцятиденного терміну, не встановлено жодних санкцій за невиконання свого обов'язку. З огляду на це, у випадку зловживання з боку глави держави процес призначення судді на посаду може затягуватись, що негативно позначатиметься на судовій гілці влади, тому варто передбачити певні запобіжники щодо зловживань своїми повноваженнями з боку Президента України [82с. 73].

На нашу думку, подібним запобіжником може бути наділення ВРП повноваженням щодо призначення судді на посаду самостійно у разі невиконання Президентом України своїх повноважень щодо видачі указу про призначення судді у визначений законом строк, у зв'язку з чим пропонуємо внести відповідні зміни до статті 80 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів» (додаток 1).

Дослідивши процедуру відбору суддів Верховного Суду, можна дійти висновку, що вона складається з багатьох етапів, кожен з яких відіграє важливу роль на шляху формування професійного суддівського корпусу. При цьому високі вимоги до кандидата на посаду суддів виступають гарантією правосуддя.

Водночас перш ніж приступити до безпосереднього здійснення правосуддя, новопризначені судді Верховного Суду проходять навчання в НШСУ, якою

розроблено Програму орієнтовного курсу для суддів Верховного Суду [174], до якої за результатами проходження першого відбору на посаду судді Верховного Суду було включено лекції на такі теми, як: 1) сучасна доктрина верховенства права у здійсненні правосуддя; роль судді у демократичному суспільстві; судова влада як незалежна гілка державної влади; 2) міжнародні стандарти суддівської незалежності; безсторонність судді; 3) роль Верховного Суду у забезпеченні єдності судової практики; вимоги до актів касаційного судочинства; юридична аргументація при здійсненні правосуддя; 4) застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики Європейського суду з прав людини; 5) співвідношення між європейським та національним правом; міжнародні зобов'язання України у сфері верховенства права та прав людини; 6) професійна етика та доброчесність; 7) судовий прецедент і судові рішення; 8) робота в колегії та прийняття колегіальних рішень; 9) новели процесуального законодавства.

Вказаний курс має на меті надати можливість суддям Верховного Суду отримати або ж поновити необхідні знання та навички для належного виконання повноважень суддів касаційної інстанції [73].

ЗУ «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 №1402-VIII не містить положень щодо необхідності проходження такого навчання новопризначеними суддями Верховного Суду. Проведення даного навчання являється ініціативою НШСУ, яка, на нашу думку, зумовлена прогалиною законодавства у цій частині.

В контексті зазначеного нами було здійснено дослідження встановленої ЗУ «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 №1402-VIII процедури відбору кандидатів на посаду судді місцевого суду, під час якого ми звернули увагу на наступне. Так, ВККСУ за результатами складання відбіркового іспиту та результатами спеціальної перевірки ухвалює рішення про направлення осіб, які відповідають установленим до кандидата на посаду судді вимогам, для проходження спеціальної теоретичної та практичної підготовки в НШСУ, яка триває дванадцять місяців (якщо інший строк не визначений рішенням ВККСУ). І лише після проходження такої

підготовки кандидат на посаду судді може бути допущений до складання кваліфікаційного іспиту, за результатами якого, у разі включення кандидата до рейтингу, останній зможе претендувати на участь у конкурсі на зайняття вакантної посади судді на основі такого рейтингу.

Складається ситуація за якої, якщо, наприклад, адвокат, який має досвід професійної діяльності, в тому числі щодо здійснення представництва в суді та/або захисту від кримінального обвинувачення – щонайменше десять років, виявить бажання претендувати на посаду судді місцевого суду, то йому необхідно буде пройти навчання у НШСУ, тривалістю рік, перш ніж він зможе бути призначений на посаду судді та здійснювати судочинство. Водночас якщо цей же адвокат претендує на посаду судді Верховного Суду, його призначенню на «високу» посаду не передують тривала спеціальна підготовка у НШСУ. Те саме стосується і осіб, які мають науковий ступінь у сфері права та стаж наукової роботи у сфері права щонайменше десять років.

Вважаємо, що дане питання підлягає врегулюванню на законодавчому рівні. Подібні розбіжності можуть бути вирішені або шляхом зобов'язання кандидатів на посаду суддів Верховного Суду (адвокатів та науковців) проходити школу суддів до призначення на таку посаду, або шляхом звільнення адвокатів та науковців з відповідним стажем роботи від обов'язку проходити тривале навчання у НШСУ, у разі, якщо вони претендують на зайняття посади судді місцевого суду.

У деяких державах-членах Європейського союзу та США досвідчених суддів призначають наставниками суддів, яких щойно було призначено на посаду, аби полегшити їхню інтеграцію до професії, як правило, на обмежений період часу (від кількох місяців до двох років) [62]. В контексті зазначеного вважаємо за доцільне перейняти наведений досвід та у разі можливості закріплювати за новопризначеними судьями Верховного Суду, які пройшли конкурс з числа адвокатів та науковців, наставника з числа осіб, які вже перебувають на посаді судді Верховного Суду. Зазначена ідея схвально підтримана 52% адвокатів та 38% суддів (додаток 2 табл. 2.16).

Варто зазначити, що під час формування колегій суддів Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду рішенням зборів суддів Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 05.12.2017 № 5 [158] фактично було застосовано вказаний підхід, оскільки колегії суддів було сформовано таким чином, щоб у кожній з них був хоча б один суддя, який має досвід роботи саме суддею, а не адвокатом чи науковцем. Наведене, на нашу думку, спрямоване саме на те, щоб у кожній колегії був досвідчений «наставник», який би міг полегшити інтеграцію адвокатів та науковців в професію судді.

Цікавим є також той факт, що видання Президентом України Указу «Про призначення суддів Верховного Суду» від 10.11.2017 №357/2017 не було достатнім для початку його роботи, оскільки він є новоутвореним судом, а початок його роботи пов'язаний з рядом кадрових питань, таких як зарахування суддів до штату новоутвореного суду.

Згідно з пунктом 8 Розділу XII «Прикінцеві та перехідні положення» ЗУ «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 №1402-VIII день початку роботи Верховного Суду у складі, визначеному цим Законом, визначається рішенням його Пленуму.

Статус судді врегульований статтею 52 вказаного Закону, зміст якої дає підстави для висновку, що суддя набуває свого статусу після призначення, а також зайняття штатної суддівської посади. За загальним правилом суддю до штату відповідного суду уповноважений зараховувати Голова цього суду, однак у випадку з новоутвореним Верховним Судом його Голова підлягає обранню на Пленумі. Водночас з урахуванням положень статті 52 вказаного Закону, у Пленумі Верховного Суду мають право брати участь призначені Указом Президента України та зараховані до штату Верховного Суду судді. У зв'язку з наведеним виникло питання про те, хто є уповноваженою особою на зарахування новопризначених суддів до штату Верховного Суду.

Призначений відповідно до частини п'ятої статті 147 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 №1402-VIII [169] тимчасовий керівник апарату не уповноважений на вчинення таких дій.

Водночас пунктом 11 Розділу XII «Прикінцеві та перехідні положення» ЗУ «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 №1402-VIII унормовано, що не пізніше ніж через п'ять днів з дня призначення шістдесят п'ятого судді Верховного Суду, за принципом рівного представництва від кожного касаційного суду створюється організаційний комітет, який скликає Пленум Верховного Суду в тридцятиденний строк.

Представник організаційного комітету для скликання Пленуму Верховного Суду Д.Д. Луспеник повідомив, що з метою виходу з даної ситуації йому як Голові організаційного комітету було доручено тимчасово виконувати обов'язки Голови Верховного Суду. Таким чином, він першим зарахував себе в штат і як Голова організаційного комітету – тимчасово виконуючий обов'язки Голови Верховного Суду виключно для скликання Пленуму Верховного Суду зарахувати інших суддів Верховного Суду в штат. Тільки після цього судді набули визначеного Законом статусу судді та стали повноправними членами Пленуму Верховного Суду [93].

Вважаємо, що для уникнення непорозумінь подібна процедура повинна була бути чітко прописана у Перехідних положеннях ЗУ «Про судоустрій і статус суддів» №1402-VIII від 02.06.2016.

Разом з тим пункті 5-1 Розділу XII «Прикінцеві та перехідні положення» ЗУ «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 №1402-VIII [169] було унормовано лише, що тимчасово виконуючий обов'язки керівника апарату Верховного Суду затверджує тимчасову структуру, тимчасову чисельність апарату Верховного Суду та призначає на посади працівників апарату Верховного Суду у кількості, необхідній для забезпечення початку роботи Верховного Суду.

Продовжуючи дослідження питання кадрового забезпечення, варто зауважити, що подальшу професійну діяльність судів Верховного Суду періодично будуть супроводжувати підвищення кваліфікації та регулярне оцінювання.

Пунктами 6.3-6.4 Бангалорських принципів поведінки суддів [5] передбачено, що суддя: присвячує свою професійну діяльність виконанню судових функцій, до яких належать не тільки виконання судових та посадових обов'язків у судовому розгляді справи та винесення рішень, а й інші завдання, що стосуються судової посади та діяльності суду; вживає розумні заходи для збереження та розширення своїх знань, удосконалення практичного досвіду та особистих якостей, необхідних для належного виконання ним своїх обов'язків, використовуючи для цих цілей засоби навчання та інші можливості, що в умовах судового контролю мають бути доступні для суддів; має бути в курсі відповідних змін до міжнародного законодавства, включаючи міжнародні конвенції та інші документи, що встановлюють норми, які діють у сфері прав людини.

Л.М. Москвич виділяє такі елементи системи підвищення кваліфікації суддів: а) навчання в НШСУ; б) систематичне самостійне навчання (самоосвіта); в) відвідування тематичних лекцій і семінарів науковців і практиків; г) участь у проведенні короткострокових тематичних семінарів; д) участь у науково-практичних конференціях [100, с. 15].

У статті 56 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 №1402-VIII передбачено право судді підвищувати свій професійний рівень та проходити з цією метою відповідну підготовку.

Водночас положеннями 89 вказаного Закону встановлено обов'язок судді не рідше одного разу на три роки проходити підготовку для підтримання кваліфікації в НШСУ, тривалість якої не може бути меншою 40 академічних годин упродовж кожних трьох років перебування на посаді судді. НШСУ проводить підготовку суддів для підтримання кваліфікації відповідно до необхідності вдосконалення їхніх знань, вмінь і навичок залежно від досвіду роботи суддів, рівня і спеціалізації суду, де вони працюють, а також з урахуванням їхніх індивідуальних потреб. З цією метою НШСУ

організовує тренінги, що є обов'язковими в межах підготовки, а також тренінги, які суддя має право обрати залежно від своїх потреб.

Статтею 106 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 №1402-VIII [169] встановлює дисциплінарну відповідальність в порядку дисциплінарного провадження у зв'язку з непроходженням курсу підвищення кваліфікації в НШСУ відповідно до направлення, визначеного органом, що здійснює дисциплінарне провадження щодо суддів.

З наведених положень вбачається, що законодавець одночасно використовує такі поняття як «підвищення професійного рівня», «підтримання кваліфікації» та «підвищення кваліфікації». Зазначений Закон не визначає, чим відрізняються вказані поняття. При цьому підвищення професійного рівня є правом судді, підтримання кваліфікації – обов'язком, водночас дисциплінарна відповідальність встановлюється саме за непроходження курсу підвищення кваліфікації.

Підвищення кваліфікації суддів – це навчання з метою підвищення та поглиблення теоретичних знань та удосконалення практичних вмінь, що сприяє підтримці рівня професійної відповідності займаній посаді [185].

Водночас підтримання кваліфікації можна визначити як вжиття освітніх заходів з метою забезпечення наявного рівня професійної підготовки, з метою уникнення його погіршення, а отже не обов'язково передбачає підвищення такого рівня.

Однак, оскільки «підвищення кваліфікації» також сприяє підтриманню професійного рівня, з метою уникнення непорозумінь, законодавцю варто використовувати лише даний термін або чітко визначити різницю між вказаними вище поняттями.

Способом виявлення індивідуальних потреб судді щодо вдосконалення, стимулювання його до підтримання кваліфікації на належному рівні та професійного зростання є регулярне оцінювання судді упродовж перебування на посаді, яке відповідно до статті 90 «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 №1402-VIII проводиться: 1) викладачами (тренерами) НШСУ за результатами підготовки шляхом

заповнення анкети; 2) іншими суддями відповідного суду шляхом анкетування; 3) самим суддею шляхом заповнення анкети самооцінки; 4) громадськими об'єднаннями шляхом незалежного оцінювання роботи судді в судових засіданнях.

За результатами кожного тренінгу під час підготовки судді викладач (тренер) заповнює щодо судді відповідну анкету оцінювання. При цьому оцінюванню підлягають: оволодіння суддею знаннями, вміннями, навичками; акуратності і своєчасності виконання завдань; аналітичних здібностей, спроможності оцінювати інформацію; вміння взаємодіяти з колегами (спроможності вести переговори, працювати в команді, працювати під тиском тощо); комунікаційні навички (навички складення документів, усного мовлення тощо); визначаються сильні сторони судді. За наслідками оцінювання судді надаються рекомендації щодо напрямів самовдосконалення або проходження додаткового навчання.

Позитивним є встановлення права громадських об'єднань також організувати незалежне оцінювання роботи судді у відкритих судових засіданнях, результати якого фіксуються в анкеті, що містить інформацію про тривалість розгляду справи, дотримання суддею правил судочинства і прав учасників процесу, культуру спілкування, рівень неупередженості судді, рівень задоволення поведінкою судді учасниками процесу, зауваження щодо ведення процесу, інші відомості. Заповнена анкета незалежного оцінювання роботи судді в судовому засіданні може бути включена до суддівського дос'є.

Таким чином, вітчизняне законодавство зробило великий крок на шляху до забезпечення механізмів формування професійного суддівського корпусу, оскільки передбачає ряд превентивних заходів проти некомпетентності суддів та додаткових стимулів для вдосконалення знань, з метою уникнення ризику нівелювання сутності та змісту правосуддя як незалежного та справедливого, що набувають особливої ваги по відношенню до суддів Верховного Суду, а отже і Касаційного господарського суду.

Кадрове забезпечення діяльності Касаційного господарського суду не обмежується лише суддівським корпусом, формування висококваліфікованого апарату

є його невід'ємною частиною, оскільки саме апарат створює умови для відправлення правосуддя.

Поняття «апарат» (з лат. apparatus – устаткування) визначається як установа або сукупність установ, що обслуговують певну галузь управління, господарства, або як сукупність працівників установи (організації), її штат. На нормативному рівні поняття апарат органів виконавчої влади визначено як організаційно поєднану сукупність структурних підрозділів і посад, які призначені для здійснення консультативних чи обслуговуючих функцій щодо виконання відповідними органам закріплених за ними повноважень (компетенції) [162]. На думку КСУ апарат – це внутрішньо організована, відособлена сукупність державних службовців, на яких законами або іншими нормативно-правовими актами покладено здійснення організаційно-розпорядчих та консультативно-дорадчих функцій [82, с. 187].

Зі змісту ЗУ «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 №1402-VIII [169] вбачається, що апарат суду включає керівника апарату та його заступників, помічників суддів, секретарів судового засідання, наукових консультантів (які мають науковий ступінь) та судових розпорядників.

Відповідно до положень вказаного Закону в апараті суду утворюється:

- 1) канцелярія, яка щоденно протягом робочого часу суду забезпечує прийняття та реєстрацію документів, що подаються до відповідного суду, а також виконує інші завдання, визначені положенням, затвердженим керівником апарату суду;
- 2) служба судових розпорядників – для забезпечення судів нормативно-правовими актами, спеціальною науковою літературою, матеріалами судової практики;
- 3) бібліотека суду – для забезпечення судів нормативно-правовими актами, спеціальною науковою літературою, матеріалами судової практики, яка діє на підставі Положення про бібліотеку суду, затвердженої Державною судовою адміністрацією України. Крім того, в апараті суду можуть створюватися управління, відділи, сектори, що здійснюють свої функції на підставі положень, які затверджуються керівником апарату відповідного суду (кадрового забезпечення та антикорупційного моніторингу, інформаційно-

комп'ютерного, фінансового та матеріально-технічного забезпечення). Таким чином до апарату суду входять також працівники зазначених вище підрозділів.

Положення про апарат, структура і штатний розпис апарату Верховного Суду затверджуються Пленумом Верховного Суду за поданням Голови Верховного Суду (стаття 156 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 №1402-VIII [169]). На виконання зазначених приписів, Пленум Верховного Суду на своєму засіданні 30.03.2018 затвердив структуру апарату Верховного Суду, а також штатний розпис апарату Верховного Суду, яким затвердив штат апарату в кількості 1259 штатних одиниць.

Верховний Суд є новоутвореним судом, а отже на нього поширюється дія частини п'ятої статті 147 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 №1402-VIII [169], відповідно до якої для здійснення дій щодо його реєстрації як юридичної особи та представництва як органу державної влади у зносинах з іншими органами державної влади, органами місцевого самоврядування, фізичними та юридичними особами ДСАУ приймає рішення про призначення тимчасово виконуючого обов'язки керівника апарату новоутвореного суду. Тимчасово виконуючий обов'язки керівника апарату суду здійснює вказані повноваження керівника суду як юридичної особи до моменту призначення, обрання чи переведення на посаду судді такого суду щонайменше одного судді та продовжує здійснювати виконання обов'язків керівника апарату суду до призначення відповідного керівника апарату суду згідно з процедурами, визначеними законодавством про державну службу, з урахуванням особливостей, визначених цим Законом.

Кадрове забезпечення апарату Верховного Суду здійснюється двома шляхами: 1) на конкурсній основі на підставі ЗУ «Про державну службу»; 2) шляхом самостійного відбору суддями (наведене стосується виключно помічників суддів).

Рішенням ВРП від 05.09.2017 № 2646/0/15-17, затверджене Положення про проведення конкурсів для призначення на посади державних службовців у судах, органах та установах системи правосуддя [132], яким визначено особливості

процедури проведення конкурсу на зайняття вакантної посади державної служби у судах, органах та установах системи правосуддя, метою якого є добір осіб, здатних професійно виконувати посадові обов'язки. З питань, не врегульованих цим Положенням, застосовується Порядок проведення конкурсу на зайняття посад державної служби, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 25.03.2016 № 246, в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 18.08.2017 № 648.

У попередньому підрозділі даної дисертаційної роботи нами уже зазначалось про те, що відповідно до положень ЗУ «Про державну службу» від 10.12.2015 №889-VIII керівник апарату Верховного Суду та його заступники, які одночасно є керівниками секретаріатів відповідних касаційних судів, відносяться до категорії «А» (вищого корпусу) державної служби, а отже підлягають конкурсному відбору.

Аналіз згадуваного вище Положення, затвердженого рішенням ВРП від 05.09.2017 № 2646/0/15-17, дає підстави для висновку що конкурс на зайняття вакантної посади державної служби у Верховному Суді складається з цілої низки етапів, які підлягають проходженню як особами, які претендують на зайняття посади керівника апарату суду та керівника секретаріату Касаційного господарського суду, так і особами, які претендують на зайняття інших вакантних посад державної служби в апараті Верховного Суду.

Так, конкурс на зайняття вакантної посади у Верховному Суді складається з таких етапів.

1. Прийняття рішення про оголошення конкурсу:

- щодо зайняття вакантної посади керівника апарату Верховного Суду чи його заступника – керівника секретаріату Касаційного господарського суду таке рішення приймає суб'єкт призначення;

- щодо зайняття інших вакантних посад державної служби категорій «Б» і «В» Верховного Суду рішення приймає керівник апарату цього суду.

2. *Оприлюднення рішення про оголошення конкурсу:* оголошення щодо зайняття вакантної будь-якої вакантної посади державної служби у Верховному Суді розміщується на Єдиному порталі вакансій державної служби НАДС, офіційному веб-сайті Верховного Суду, НАДС. Щодо керівника апарату чи його заступників – додатково на веб-сайті ВРП.

3. *Утворення конкурсної комісії:*

- конкурс на зайняття вакантних посад керівника апарату Верховного Суду та його заступників проводить Комісія з питань вищого корпусу державної служби в системі правосуддя (далі - Комісія), яка є колегіальним органом та діє при ВРП. Члени Комісії виконують свої повноваження на безоплатній основі [154]. За поданням керівника секретаріату ВРП Голова ВРП визначає особу, яка виконуватиме функції адміністратора під час проведення конкурсного відбору;

- для проведення конкурсу на зайняття вакантних посад державної служби категорій «Б» і «В» у Верховному Суді утворюється конкурсна комісія у складі не менше п'яти осіб (голова і членів комісії) за пропозицією керівника апарату суду (або особи, яка виконує його повноваження), який, у тому числі, визначає з числа працівників служби управління персоналом особу, яка буде виконувати функції адміністратора під час проведення конкурсного відбору.

4. *Прийняття документів від осіб, які бажають взяти участь у конкурсі:* особа, яка виявила бажання взяти участь у конкурсі, подає (особисто, поштою або через Єдиний портал вакансій державної служби НАДС) конкурсній комісії, Комісії документи, визначені Порядком проведення конкурсу на зайняття посад державної служби, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 25.03.2016 № 246 (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 18.08.2017 № 648) [156].

5. *Перевірка поданих документів на відповідність встановленим законом вимогам:* документи для участі в конкурсі, подані особами, які бажають узяти в ньому участь, перевіряються на відповідність встановленим законом вимогам, у триденний строк з дня надходження цих документів та повідомляють про кандидатів про

результати такої перевірки. Кандидати, документи яких не відповідають встановленим вимогам, до конкурсу не допускаються.

6. *Проведення тестування та визначення його результатів:* кандидати, документи яких пройшли перевірку на відповідність вимогам законодавства, проходять тестування, зокрема, на знання Конституції України, законодавства про державну службу, антикорупційного та іншого законодавства. Визначення результатів тестування здійснюється автоматично за допомогою програмного забезпечення, та фіксується адміністратором у відомості про результати тестування. Кандидати, які за результатами тестування набрали 0 (з 2 можливих) балів, а також кандидати, які не з'явилися для його проходження протягом часу, передбаченого для тестування всіх кандидатів, вважаються такими, що не пройшли тестування та не можуть бути допущені до чергового виду тестування та чергового етапу конкурсу (пункт 39 Порядку проведення конкурсу на зайняття посад державної служби).

7. *Розв'язання ситуаційних завдань та визначення їх результатів (крім кандидатів на посади державної служби категорії «В»):* ситуаційні завдання складаються з метою об'єктивного з'ясування спроможності кандидатів використовувати свої знання, досвід під час виконання посадових обов'язків, а також з метою комплексної перевірки кандидатів на відповідність професійній компетентності, оцінки комунікаційних якостей, володіння комп'ютером, знань іноземної мови (за наявності таких вимог до посади), вміння приймати рішення, організувати свою роботу і роботу інших, вести переговори. Кандидати, які під час розв'язання ситуаційного завдання отримали середній бал 0,5 (з 2 можливих) балів або нижче за однією з вимог, а також кандидати, які не з'явилися для розв'язання ситуаційних завдань, вважаються такими, що не пройшли конкурс. Такі кандидати не допускаються до розв'язання наступного ситуаційного завдання та чергового етапу конкурсу (пункт 49 Порядку проведення конкурсу на зайняття посад державної служби).

8) *Проведення співбесіди та визначення її результатів:* співбесіда проводиться з метою оцінки відповідності професійної компетентності кандидата встановленим вимогам, які не були оцінені на попередніх етапах конкурсу. Кандидати, які під час проведення співбесіди отримали середній бал 0,5 (з 2 можливих) або нижче за однією з вимог, а також кандидати, які не з'явилися для проведення співбесіди, вважаються такими, що не пройшли конкурсний відбір та не можуть бути включеними до загального рейтингу.

9) *Проведення підрахунку результатів конкурсу та визначення переможця конкурсу та другого за результатами конкурсу кандидата:* у пункті 56 Порядку проведення конкурсу на зайняття посад державної служби встановлено, що загальна кількість балів кандидата визначається шляхом додавання середніх балів, виставлених у зведеній відомості середніх балів за кожною окремою вимогою до професійної компетентності, та балів за результатами тестування. Рейтинг кандидата, який успішно пройшов конкурс, залежить від загальної кількості набраних ним балів. Першим за рейтингом та переможцем конкурсу є кандидат, який набрав найбільшу загальну кількість балів (п. 49 Положення про проведення конкурсів для призначення на посади державних службовців у судах, органах та установах системи правосуддя).

10) *оприлюднення результатів конкурсу:* Положення про проведення конкурсів для призначення на посади державних службовців у судах, органах та установах системи правосуддя передбачає, що Комісія, посадова особа, яка прийняла рішення про оголошення конкурсу, забезпечує передачу НАДС або його територіальному органу за місцем розташування державного органу інформації про переможця конкурсу та другого за результатами конкурсу кандидата в електронній формі не пізніше ніж протягом наступного робочого дня з дати підписання протоколу засідання конкурсної комісії. Інформація про переможця конкурсу та другого за результатами конкурсу кандидата на зайняття вакантної посади повинна містити прізвище, ім'я та по батькові кандидата, назву посади та загальну кількість балів, набраних кандидатами. Служби управління персоналом, визначені у пункті 28 цього Положення,

ведуть реєстр других за результатами конкурсу кандидатів на зайняття вакантних посад. Другий за результатами конкурсу кандидат має право на призначення на таку посаду протягом одного року з дня проведення конкурсу, якщо така посада стане вакантною, а також у разі, коли переможець конкурсу відмовився від зайняття посади, складення Присяги державного службовця, виявлено обмеження щодо призначення на посаду, передбачених статтею 32 ЗУ «Про державну службу», або йому відмовлено у призначенні на посаду за результатами спеціальної перевірки.

Під час дослідження кадрового добору на посаду керівника апарату Верховного Суду та керівника секретаріату Касаційного господарського суду привертає увагу те, що ЗУ «Про судоустрій і статус суддів» вимагає погодження таких кандидатур, з Головою Верховного Суду та Головою Касаційного господарського суду відповідно. Разом з тим, Положення про проведення конкурсів для призначення на посади державних службовців у судах, органах та установах системи правосуддя від 05.09.2017 № 2646/0/15-17 [132] передбачає, що у разі непогодження головою суду кандидатури переможця конкурсу, коли таке погодження вимагається відповідно до ЗУ «Про судоустрій і статус суддів», у 10-денний строк з дати надходження до відповідного суду результатів конкурсу, призначення переможця конкурсу здійснюється суб'єктом призначення без такого погодження із обов'язковим встановленням строку випробування до 6 місяців. ЗУ «Про державну службу» визначає суб'єкт призначення як державний орган або посадову особу, яким відповідно до законодавства надано повноваження від імені держави призначати на відповідну посаду державної служби в державному органі та звільняти з такої посади.

Таким чином, у разі непогодження Головою Верховного Суду кандидатури керівника апарату у визначений Законом строк, таке призначення може здійснити Голова ДСАУ. Зазначене за аналогією закону стосується і випадку призначення керівника секретаріату Касаційного господарського суду, у разі непогодження його кандидатури Головою Касаційного господарського суду у строк.

Наведене дає підстав для висновку про те, що формування кадрів апарату Верховного Суду та Касаційного господарського суду, відповідно, ґрунтується на всебічному, ретельному дослідженню та відборі кандидатів як на основі теоретичних знань, так і практичних навичок, дослідження яких покладено в основу конкурсного відбору. Визначальним є те, що не лише відбір суддівського корпусу оснований на відкритості для суспільства, а й процедура відбору керівника апарату Верховного Суду та керівника секретаріату Касаційного господарського суду, супроводжується відеофіксацією з одночасною трансляцією в режимі реального часу. Позитивним є те, що НШСУ уповноважена здійснювати підготовку у тому числі і працівників апарату Верховного Суду, зокрема, для керівників апаратів судів та їх заступників розроблено навчальний курс «Судове адміністрування». Крім того, результати службової діяльності державних службовців щороку підлягають оцінюванню для визначення якості виконання поставлених завдань, а також з метою прийняття рішення щодо преміювання, планування їхньої кар'єри, виявлення потреби у професійному навчанні. Таке оцінювання проводиться на підставі показників результативності, ефективності та якості, визначених з урахуванням посадових обов'язків державного службовця, а також дотримання ним правил етичної поведінки та вимог законодавства у сфері запобігання корупції.

Вартий уваги той факт, що принцип доброчесності задекларований не лише по відношенню до діяльності суддів Верховного Суду, а й до працівників його апарату. Так, ЗУ «Про держану службу» надає визначення принципу доброчесності як спрямованості дій державного службовця на захист публічних інтересів та відмову державного службовця від превалювання приватного інтересу під час здійснення наданих йому повноважень.

Що стосується помічників суддів Верховного Суду, то їх віднесено до патронатної служби, оскільки відбір кандидатів на таку посаду відбувається не в порядку конкурсу відповідно до вказаної вище процедури, а визначальною є воля судді, оскільки призначення здійснюється керівником апарату суду саме за поданням

судді та на строк його повноважень. Дія ЗУ «Про державну службу» не поширюється на працівників патронатних служб.

У положенні «Про помічника судді» [166] визначено, що помічник судді - це працівник патронатної служби у суді, який забезпечує виконання суддею повноважень щодо здійснення правосуддя.

Роль помічників у роботі суддів Верховного Суду має дуже важливе значення, оскільки саме вони проводять правові дослідження, складають судові рішення, перевіряють судову практику Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) і надають іншу допомогу подібного характеру своїм керівникам [62].

ЗУ «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 №1402-VIII [169] з метою забезпечення належного рівня підготовки помічників суддів Верховного Суду встановлює вимоги, яким має відповідати кандидат на таку посаду, а саме: громадянство України; вища юридична освіта; вільне володіння державною мовою; стаж професійної діяльності у сфері права не менше трьох років.

У світовій практиці організації судової гілки влади помічники суддів мають різний статус. Так, у США, деяких країнах Європейського Союзу помічник судді, по суті, є його персональним асистентом. Суддя наділений правом обирати собі помічника та пропонувати йому змінювати місце роботи разом із суддею. У Республіці Польща помічник судді не є персональним асистентом судді. Він працює в апараті суду та допомагає кільком суддям; готує проекти судових рішень та інших документів, збирає інформацію, яка необхідна судді для розгляду справи, контролює роботу секретарів тощо [176].

Надання права судді самостійно обирати собі помічника є позитивним з нашої точки зору, однак спричинило ряд непорозумінь. Навколо питань призначення та звільнення помічника судді тривалий час точаться дискусії. Так, помічник судді підпорядкований безпосередньо судді, водночас, перебуваючи працівником апарату суду, він має ряд інших керівників таких як начальники управління суду, керівник

апарату, керівник секретаріату. Наведене не узгоджується з самою природою патронатної служби.

Відповідно до статті 92 ЗУ «Про державну службу» працівник патронатної служби призначається на посаду на строк повноважень особи, працівником патронатної служби якої він призначений. Трудові відносини з працівником патронатної служби припиняються в день припинення повноважень особи, працівником патронатної служби якої він призначений. Також передбачена можливість достроково звільнення з посади за ініціативою особи, працівником патронатної служби якої він призначений, або керівника патронатної служби. Акт про звільнення приймається керівником державної служби.

Разом з тим, Велика Палата Верховного Суду у постанові від 13.03.2019 у справі № 908/4431/17 [134] зазначила про те, що звільнення помічника судді з посади без подання судді є незаконним.

Слід відзначити, що такий механізм кадрового забезпечення Верховного Суду помічниками суддів, поряд з окремими перевагами державної служби, нерідко призводить до втрати кваліфікованих спеціалістів, оскільки з припиненням повноважень судді припиняються й трудові відносини з його помічником, який має цінний досвід та практичні навички, необхідні для надання ефективної допомоги суддям у відправленні правосуддя.

Таким чином, на основі проведеного аналізу можемо дійти висновку про те, що кадрове забезпечення Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду – це сукупність заходів, спрямованих на забезпечення діяльності суду, що полягають, зокрема, у відборі, просуванні по службі, підвищенні кваліфікації суддівського корпусу, що є проявом організаційно правового забезпечення діяльності суду, а також працівників апарату суду, що є проявом адміністрування Касаційного господарського суду.

Підводячи підсумки, слід відзначити, що визначений законодавцем порядок добору суддів та призначення на посади працівників апарату Касаційного

господарського суду у складі Верховного Суду спрямований на формування якісного механізму здійснення правосуддя та відновлення довіри до судової системи.

Висновки до розділу 3

Необхідними умовами якісної роботи та стабільного функціонування Верховного Суду є наявність достатнього правового регулювання його діяльності, забезпечення його через конкурсний відбір професійними кадрами (суддями та працівниками апарату суду), вироблення чіткої схеми та структури взаємодії між ними в процесі виконання визначених законодавством завдань, використання ефективних методів управління внутрішніми процесами, належне матеріально-технічне забезпечення та фінансування.

Створення таких умов реалізується в процесі здійснення організаційно-правового забезпечення та адміністрування Верховного Суду загалом та Касаційного господарського суду зокрема.

Під організаційно-правовим забезпеченням діяльності Касаційного господарського суду варто розуміти сукупність заходів організаційного, нормативного, кадрового, фінансово-економічного, матеріально-технічного, контрольного-дисциплінарного, охоронного характеру, що вчиняються уповноваженими на те суб'єктами права в межах визначених чинним законодавством України функцій і повноважень, та які спрямовані на забезпечення зовнішньої організації діяльності Касаційного господарського суду з метою забезпечення належного його функціонування через призму забезпечення діяльності Верховного Суду в цілому.

Диференційовано напрями організаційно-правового забезпечення діяльності Касаційного господарського суду, а саме: організаційне забезпечення; нормативне забезпечення; кадрове забезпечення; фінансово-економічне забезпечення; матеріально-технічне забезпечення; контрольного-дисциплінарне забезпечення; забезпечення безпеки суддів та суду в цілому.

Класифіковано суб'єктів організаційно-правового забезпечення діяльності Касаційного господарського суду: 1) органи державної влади та їх посадові особи (ВРУ, Президент України, КМУ та інші органи державної влади); 2) органи суддівського самоврядування (З'їзд суддів України, Рада суддів України, Пленум Верховного Суду, збори суддів Касаційного господарського суду); 3) органи суддівського врядування (ВРП, ВККСУ); 4) інші органи та інститути системи правосуддя (ДСАУ, НШСУ); 5) громадські установи та організації (Громадська рада доброчесності).

У свою чергу, адміністрування у Касаційному господарському суді – це регламентована законодавством України діяльність осіб, які обіймають адміністративні посади у Касаційному господарському суді у складі Верховного Суду та інших суб'єктів адміністрування, спрямована на керівництво Касаційним господарським судом, як структурним елементом Верховного Суду, а також організаційне забезпечення його внутрішньої діяльності, а саме вжиття заходів фінансового, матеріально-технічного, кадрового, технічного характеру, з метою створення належних умов для ефективного і незалежного здійснення правосуддя. В свою чергу, адміністративними посадами у Касаційному господарському суді визначено посади, на які законодавством України покладено здійснення управлінської та контрольної функцій у їх сукупності. З огляду на це, до адміністративних посад Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду віднесено посади безпосереднього Голови Касаційного господарського суду, заступника керівника апарату – керівника секретаріату Касаційного господарського суду та їх заступників. В той же час, враховуючи особливий правовий статус Касаційного господарського суду як окремої палати Верховного Суду та з огляду на певну організаційну підпорядкованість останньому, до суб'єктів адміністрування Касаційного господарського суду варто також віднести посади Голови, керівника апарату Верховного Суду та їх заступників.

Таким чином, адміністрування являє собою внутрішнє управління, яке реалізується органами чи посадовими особами судової влади у рамках системи органів судової влади, в той час як організаційно-правове забезпечення є зовнішнім впливом.

Кадрове забезпечення в залежності від суб'єктів (добір суддів чи працівників апарату) виступає в першому випадку елементом організаційно-правового забезпечення, в другому – елементом адміністрування.

Суб'єктів, які здійснюють кадрове забезпечення Касаційного господарського суду, можна класифікувати за критерієм їх предметної діяльності: 1) суб'єкти, які беруть участь у кадровому забезпеченні суддівського корпусу, 2) суб'єкти, які формують та регулюють його апарат.

До першого виду відносяться: Вища кваліфікаційна комісія суддів України, Вища рада правосуддя, Громадська рада доброчесності, Президент України, Національна школа суддів України, Пленум Верховного Суду, збори суддів касаційних судів Верховного Суду. До другого виду відносяться суб'єкти кадрового забезпечення Касаційного господарського суду, які пов'язані з добором, розстановкою, організацією професійного навчання, підвищенням кваліфікації, мотивації апарату: Державна судова адміністрація України, керівник апарату Верховного Суду та його заступники, Голова Верховного Суду, Голова Касаційного господарського суду, Національна школа суддів України.

Процедура добору суддів Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду є складною та багатоетапною, спрямована на забезпечення здійснення правосуддя висококваліфікованими та професійними особами, зокрема, завдяки організації перевірки кандидатів за критеріями: компетентності, професійної етики і доброчесності.

Законодавцем розширене коло осіб, які можуть претендувати на посаду судді Верховного Суду за рахунок адвокатів та науковців, що має позитивно вплинути на діяльність вищого судового органу в цілому.

Спеціальна процедура добору кандидатів на посаду судді Верховного Суду складається з наступних етапів: 1) оголошення конкурсу; 2) подання заяви; 3) оцінка відповідності кандидата передбаченим законодавством вимогам; 4) формування досьє; 5) проведення спеціальної перевірки; 6) кваліфікаційне оцінювання; 7) внесення рекомендацій ВРП; 8) прийняття рішення ВРП щодо внесення подання Президентіві України про призначення судді на посаду у Верховний Суд; 9) призначення на посаду судді відповідного касаційного суду Верховного Суду.

Особливу роль в процедурі відбору суддів відіграє Громадська рада доброчесності, яка від імені громадськості здійснює перевірку відповідності кандидатів критеріям доброчесності та професійної етики.

Кадрове забезпечення діяльності Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду також включає формування висококваліфікованого апарату, до якого слід віднести керівника апарату, керівника секретаріату, помічників суддів, секретарів судового засідання, наукових консультантів та судових розпорядників.

Кадрове забезпечення апарату Верховного Суду (в тому числі і Касаційного господарського суду) здійснюється двома шляхами: 1) на конкурсній основі на підставі ЗУ «Про державну службу»; 2) шляхом самостійного відбору суддями (помічниками суддів).

Поєднання цих двох підходів під час добору працівників апарату суду дозволяє забезпечити злагоджену роботу між суддями та їх помічниками з одного боку, та системний добір кваліфікованих кадрів на посади загального призначення.

ВИСНОВКИ

1. Історичними етапами становлення та розвитку касаційної інстанції господарської юрисдикції на українських землях є: I. Період Київської Русі (IX – XII ст.); II. Період Галицько-Волинського князівства, Великого Князівства Литовського, Руського та Жемантійського, Речі Посполитої (XII- XVII ст.); III. Період Гетьманщини (XVII – XVIII ст.); IV. Період перебування у складі Російської та Австрійської імперій (кін. XVIII ст. – поч. XX ст.); V. Період Гетьманату та Української Народної Республіки (1917 – 1920 рр.); VI. Період радянської влади в Україні (1920 –1990 рр.); VII. Період незалежної України (з 1991 р. – до сьогодні): (а) утворення господарських судів; започаткування інституту касації в господарському судочинстві; (б) наділення Вищого господарського суду України повноваженнями щодо касаційного перегляду судових рішень господарської юрисдикції та їх перегляд Верховним Судом України у виняткових випадках; (в) припинення діяльності Вищого господарського суду України та утворення на його основі Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду.

2. Особливостями функціонування судів касаційної інстанції в господарському судочинстві зарубіжних країн є те, що країни, які входили до складу Радянського Союзу, зберегли господарську спеціалізацію на всіх інстанціях, включаючи і касацію, в той час як європейські країни віддали перевагу вирішенню господарських спорів в межах судів загальної юрисдикції, з огляду на що, вирішення господарських спорів у касаційній інстанції здійснюється зазвичай в межах цивільної палати.

3. Касаційний господарський суд у складі Верховного Суду, утворений на базі Вищого господарського суду України, перейняв на себе основні функції суду касаційної інстанції господарської юрисдикції та організаційно зайняв місце структурного підрозділу Верховного Суду, який діє в межах єдиної системи взаємодії між касаційними судами та Великою Палатою Верховного Суду.

При цьому Касаційний господарський суд у складі Верховного Суду утворився шляхом реорганізації Вищого господарського суду України, а не його ліквідації як судового органу та є правонаступником останнього в частині публічної функції касації та щодо матеріально-технічної бази.

Крім того, Касаційний господарський суд у системі господарського судочинства має подвійну правову природу: є касаційною та апеляційною інстанцією.

4. Функції Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду класифіковано за критеріями: (а) основна – здійснення правосуддя, що проявляється через функції касаційного перегляду і апеляційного розгляду; (б) похідні – нагляд за діяльністю нижчих судів та контроль за дотриманням норм права; забезпечення єдності судової практики; тлумачення; правороз'яснювальна; аналізу та узагальнення судової практики.

5. Повноваження Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду – це врегульована законодавством України можливість вчиняти різні процесуальні дії та вживати організаційні заходи, спрямовані на забезпечення перегляду актів судів попередніх інстанцій, з метою усунення помилок у застосуванні норм матеріального та процесуального права, в межах, визначених процесуальним кодексом.

Класифіковано процесуальні повноваження Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду за різними критеріями: (1) за змістом: предметні; функціональні; (2) залежно від стадій касаційного перегляду: повноваження, що реалізуються на стадії відкриття касаційного провадження; повноваження, що реалізуються на стадії касаційного розгляду справи; (3) за процесуальними наслідками: повноваження, що пов'язані зі скасуванням судових актів; повноваження, які не пов'язані зі скасуванням судових актів; (4) за ступенем унікальності: виключні повноваження суду касаційної інстанції; спільні повноваження для усіх інстанцій господарських судів.

6. Організаційно-правове забезпечення діяльності Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду – це сукупність заходів організаційного, нормативного,

кадрового, фінансово-економічного, матеріально-технічного, контрольно-дисциплінарного, охоронного характеру, що вчиняються уповноваженими на те суб'єктами права в межах визначених чинним законодавством України функцій і повноважень, та які спрямовані на забезпечення зовнішньої організації діяльності Касаційного господарського суду з метою забезпечення належного його функціонування через призму забезпечення діяльності Верховного Суду в цілому.

Адміністрування у Касаційному господарському суді у складі Верховного Суду – це регламентована законодавством України діяльність осіб, які обіймають адміністративні посади у Касаційному господарському суді у складі Верховного Суду та інших суб'єктів адміністрування, спрямовану на керівництво Касаційним господарським судом як структурним елементом Верховного Суду, а також організаційне забезпечення його внутрішньої діяльності, а саме вжиття заходів фінансового, матеріально-технічного, кадрового, технічного характеру, з метою створення належних умов для ефективного і незалежного здійснення правосуддя.

7. Адміністративними посадами у Касаційному господарському суді є посади, на які законодавством України покладено здійснення управлінської та контрольної функцій у їх сукупності. До адміністративних посад Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду віднесено посади Голови Касаційного господарського суду, заступника керівника апарату – керівника секретаріату Касаційного господарського суду та їх заступників. Суб'єктами адмініструванні Касаційного господарського суду є: Голова Верховного Суду, керівник апарату Верховного Суду та їх заступники, безпосередньо Голова Касаційного господарського суду, керівник секретаріату Касаційного господарського суду Верховного Суду та їх заступники.

8. Кадрове забезпечення в залежності від об'єкта (добір суддів чи працівників апарату) виступає в першому випадку елементом організаційно-правового забезпечення, в другому – елементом адміністрування Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду.

Суб'єктів, які здійснюють кадрове забезпечення Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду, класифіковано за критерієм їх предметної діяльності: 1) суб'єкти, які беруть участь у кадровому забезпеченні суддівського корпусу, 2) суб'єкти, які формують та регулюють його апарат.

9. Для підвищення ефективності нормативного регулювання діяльності Касаційного господарського суду запропоновано внести зміни, зокрема, до статті 38 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» №1402-VIII від 02.06.2016, доповнивши її положеннями про те, що суддя Верховного Суду не може бути молодшим 40 років, а також запропоновано доповнити статтю 156 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» № 1402-VIII від 02.06.2016, яка визначає особливості апарату Верховного Суду, положеннями про те, що збори суддів відповідного касаційного суду у складі Верховного Суду або Пленум Верховного Суду можуть висловити недовіру керівнику апарату Верховного Суду та його заступникам, які очолюють структурні підрозділи апарату Верховного Суду, що має наслідком звільнення їх з посади.

Визначено необхідність на законодавчому рівні закріпити перелік повноважень зборів суддів відповідного касаційного суду Верховного Суду, такі як: 1) обговорювати питання щодо внутрішньої діяльності касаційного суду або роботи конкретних суддів чи працівників апарату касаційного суду та приймати з цих питань рішення, які є для них обов'язковими; 2) визначати спеціалізацію суддів з розгляду конкретних категорій справ; 3) визначати рівень навантаження на суддів відповідного касаційного суду з урахуванням виконання ними адміністративних або інших обов'язків; 4) заслуховувати звіти суддів, які обіймають адміністративні посади в цьому касаційному суді, та заступника керівника апарату суду.

В контексті дотримання рекомендацій Венеціанської комісії щодо максимального усунення будь-якого впливу на судову систему, запропоновано скоротити строк, протягом якого Президент України має видати указ про призначення судді до 15 днів, а також визначити можливість призначення судді на посаду Вищою

радою правосуддя самостійно у разі невиконання Президентом України своїх повноважень щодо видачі відповідного указу у визначений законом строк.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Reynolds Paul. Legitimate Expectations and the Protection of Trust in Public Officials. Paul Reynolds. Public Law. Vol. 2011. P. 330-352
2. The rule of law and transitional justice in conflict and post-conflict societies. Report of the Secretary-General, Doc. S/2004/616, August 2004 (para. 6)
3. Абросимова Е.Б. Судебная власть в Российской Федерации: система и принципы. Москва: Ин-т права и публич. политики, 2002. 160 с.
4. Балух В.С. Організація і діяльність комерційних судів російської імперії: історико-правове дослідження на прикладі одеського комерційного суду (1808-1917): автореферат... канд. юрид. наук: 12.00.01. Одеса, 2002. 20 с.
5. Бангалорські принципи поведінки суддів від 19.05.2016. База даних Законодавство України / ВР України. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_j67 (дата звернення 27.11.2017)
6. Бардаченко Л. Судова система Польщі: погляд польського судді. Правовий тиждень. URL: <http://legalweekly.com.ua/index.php?id=16061&show=news&newsid=121736> (дата звернення 27.11.2017)
7. Беляев И.Д. Лекции по истории русского законодательства. Предисл. Каплина А.Д. Отв. ред. Платонов О.А. Москва: Институт русской цивилизации, 2011. 896 с.
8. Беляневич В.Є. ГПК України: (зі змінами і допов. станом на 1 серпня 2007 р.): Наук.-практ. комент. Видання друге. Київ: Видавництво "Юстініан", 2008. 872 с.
9. Бибило В.Н. Судебные системы зарубежных государств: учебн.-метод. Пособиу для студентов юрид. Спец. БГУ. Минск: БГУ, 2012. 93 с.
10. Битяк Ю.П. Державна служба в Україні: проблеми становлення, розвитку та функціонування: автореф. дис... д-ра. юрид. наук: 12.00.07. Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. Харків, 2006. 36 с.

11. Бичкова С.С., Білоусов Ю.В., Бірюков В.І. та ін. Цивільний-процесуальний кодекс України: науково-практичний. Київ: Атіка, 2008. 840 с.
12. Біда К.М. Касаційне провадження в господарському судочинстві України: дис... канд. юрид. наук:12.00.04. КНУ ім. Тараса Шевченка. Київ, 2005. 113 с.
13. Біда К.М. Повноваження суду касаційної інстанції. Вісник господарського судочинства. № 5/2006. С. 131-146
14. Бірюкова А.М. Принцип пріоритету інтересів клієнта в системі етичних засад адвокатської діяльності. Вісник кримінального судочинства. 2017. №4. С. 121-128. URL: http://vkslaw.knu.ua/images/verstka/4_2017_Birukova.pdf (дата звернення 15.08.2018)
15. Богачова Л.Л. Принцип правової визначеності в Європейському і національному праві (змістовна характеристика). Теорія і практика правознавства. 2013. Вип. 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tipp_2013_2_74 (дата звернення 27.11.2017)
16. Бондар С.О. Адміністративно-правове забезпечення діяльності адміністративних судів України: дис... кандидата юрид. наук: 12.00.07. Класич. приват. ун-т. Запоріжжя. 2010. 20 с.
17. Бринцев В.Д. Судовий конституціоналізм в Україні: доктрина і практика формування: у 2 кн.: монографія. Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків: Право. 2015. 373 с.
18. Бусел В.Т. Великий тлумачний словник сучасної Української мови. Київ; Ірпінь: ВТФ "Перун", 2001. 1440 с.
19. Бусел В.Т. Великий тлумачний словник сучасної української мови: 2-е вид. Київ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
20. Бутырский А. История возникновения и развития хозяйственного судопроизводства в Украине: Международный научно-практический правовой журнал «Legea si Viata»: 2013, Вип. №11/3. С. 33 - 36.

21. Василяка К.Л., Фортуна Т.Ю. Організаційне забезпечення роботи суду: проблеми та напрями вдосконалення управлінської діяльності. Вісник господарського судочинства. 2014. № 1/2014. С. 164-168
22. Великий тлумачний словник (ВТС) сучасної української мови. URL: <http://slovoedia.org.ua/93/53396/861967.html> (дата звернення 27.11.2017)
23. Верховенство права: доповідь Європейської комісії «За демократію через право» (Венеціанської комісії) від 04.04.2011 № 512/2009. URL: [http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2011\)003rev-ukr](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2011)003rev-ukr) (дата звернення 27.11.2017)
24. Верховний Суд починає роботу. URL: <https://dsa.court.gov.ua/dsa/pres-centr/news/394763/> (дата звернення 27.11.2017)
25. Відбір кандидатів до нового Верховного Суду: цифри і факти: https://zik.ua/news/2017/10/02/vidbir_kandydativ_do_novogo_verhovnogo_sudu_tsyfry_i_fakty_1178589https://zik.ua/news/2017/10/02/vidbir_kandydativ_do_novogo_verhovnogo_sudu_tsyfry_i_fakty_1178589 (дата звернення 27.11.2017)
26. Вільгушинський М.Й. Суди загальної юрисдикції як суб'єкти соціальної взаємодії: адміністративно-правове дослідження: монографія. Київ: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет». 2013. 415 с.
27. Гербер Р., Юнг. Г. Кадри в системі соціального управління. Москва: Прогресс, 1970. 184 с.
28. Глазунова Н.И. Государственное управление : учебник для вузов. Москва: Муниципальный мир, 2004. 456 с.
29. Глущенко С.В. Що розуміти під професійною етикою та доброчесністю в контексті кваліфікаційного оцінювання суддів? Закон і бізнес. URL:https://zib.com.ua/ua/125930-scho_rozumiti_pid_profesiynoyu_etikoyu_ta_dobrochesnistyu_v_.html (дата звернення 20.10.2018)

30. Глущенко С.В. Вищі спеціалізовані суди в системі судової влади України: дис ... д-ра юрид. наук: 12.00.10. Харків, 2015. 490 с.
31. Глущенко С.В. Касаційне оскарження як конституційна засада перевірки судових рішень в Україні: дис ... канд. юрид. наук: 12.00.10. Київ, 2010. 262 с.
32. Годованець В.Ф. Конституційне право України. База даних піручники онлайн. URL: <http://textbooks.net.ua/content/view/3388/20/> (дата звернення 27.11.2017)
33. Горзов А.П. Устименко В.В. Актуальні питання кадрового забезпечення в органах прокуратури. Європейські перспективи. 2014. №10. С. 42-46
34. Городовенко В.В. Принципи судової влади: монографія. Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого». Харків: Право, 2012. 447 с.
35. Городовенко В.В. Проблеми незалежності судової влади : дис. ... кандидата юрид. наук: 12.00.10. Харків, 2006. 196 с.
36. Господарський процесуальний кодекс України: Закон від 06.11.1991 № 1798-XII. База даних Законодавство України / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/main/1798-12> (дата звернення 16.05.2018)
37. Григорчук О.А. Стан судової системи під час Богдана Хмельницького на території України. URL: http://www.rusnauka.com/27_OINXXI_2011/Pravo/1_92731.doc.htm (дата звернення 27.11.2017)
38. Грушевський М. С. Історія України-Руси. Т. 2. Київ, 1992. 634 с.
39. Гусаров К.В. Інстанційний перегляд судових рішень у цивільному судочинстві: дис... д-ра юрид. наук: 12.00.03. Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2011. 248 с.
40. Гусаров К.В. Проблемы гражданской процессуальной правосубъектности: дис.... канд. юрид. наук: 12.00.02. Нац. юрид. акад. Украины. Харьков, 2000. 201 с.
41. Гусаров К.В. Функціональні повноваження суду в стадії розгляду цивільної справи та проблема заочного рішення. URL:

http://dspace.nulau.edu.ua/bitstream/123456789/9627/1/Gusarov_136-142.pdf (дата звернення 27.11.2017)

42. Доповідь голови ВСУ на IV судово-правовому форумі «Судова реформа: стан та напрямки розвитку». URL: <https://ln.te.court.gov.ua/sud1910/pres-centr/5/253886/> (дата звернення 18.03.2017)

43. Дудченко О. Ю. Про понятійний апарат у сфері адміністрування в судовій системі. Теорія і практика правознавства. 2011. Вип. 1: URL: http://nauka.nulau.org.ua/download/el_zbirnik/1/Dudchenko.pdf (дата звернення 02.03.2017).

44. Дудченко О.Ю. Адміністративні посади у судовій системі України. Актуальні проблеми права: теорія і практика. 2012. № 25. С. 251-258. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/app_2012_25_31 (дата звернення 10.02.2017).

45. Дузінкевич Т.І. Повноваження суду першої інстанції цивільної юрисдикції: дис...канд.. юрид. наук: 12.00.03. Прикарпат. нац. ун-т Ім. В. Стефаника. Івано-Франківськ, 2015, 279 с.

46. Европейская патентная конвенция: Сб. док. Пер. и вступ. ст. В. И. Еременко, с. 3–24. 2-е изд.. Москва: ВНИИПИ. 1998. 232 с.

47. Європейська Хартія про статус суддів від 10.07.1998. База даних / Судова влада України. URL: <https://court.gov.ua/userfiles/05.pdf> (дата звернення 10.02.2017)

48. Європейські та міжнародні стандарти у сфері судочинства: монографія. Київ, 2015. 708 с. URL: https://vkksu.gov.ua/userfiles/doc/perelik-dokumentiv/EU_Standarts_book_web-1.pdf (дата звернення 10.02.2017)

49. Єдиний державний реєстр юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань. URL: <https://usr.minjust.gov.ua/ua/freesearch> (дата звернення 27.11.2017)

50. Жалинский А., Рёрихт А. Введение в немецкое право. Москва: Спарк. 2001. 767 с.

51. Жилин, Г.А. Апелляція и кассация в системе гражданского процесса. Рос. ежегодник гражд. и арбитраж. процесса. 2006. № 4. С. 124-134.
52. Закурін М.К. Зарубіжний досвід розгляду господарських спорів. База даних Судова влада України. URL: <http://ks.arbitr.gov.ua/sud5024/8/8/741/> (дата звернення 10.02.2017)
53. Запуск роботи нового Верховного Суду затягується через низку бюрократичних перепон. URL: https://zik.ua/news/2017/10/20/zapusk_roboty_novogo_verhovnogo_sudu_zatyaguietsya_cherez_nyzku_byurokratychnyh_1190047 https://zik.ua/news/2017/10/20/zapusk_roboty_novogo_verhovnogo_sudu_zatyaguietsya_cherez_nyzku_byurokratychnyh_1190047 (дата звернення 10.02.2017)
54. Заступником Голови Верховного Суду обрано Богдана Львова. Українське право. 30.11.2017. URL: <http://ukrainepravo.com/news/ukraine/zastupnikom-golovi-verkhovnogo-sudu-obrano-bogdana-lvova/> (дата звернення 27.11.2017)
55. Зауваження Головного юридичного управління Верховної Ради України до проекту Закону України «Про судоустрій і статус суддів» (реєстраційний №6450) від 06.07.2010. База даних Законодавство України / ВР України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=37806 (дата звернення 10.02.2017)
56. І.П. Крип'якевич. Галицько-Волинське князівство: Наукова думка, 1984. URL: <http://litopys.org.ua/krypogvol/krypogv15.htm> (дата звернення 05.06.2017)
57. Іванищук А.А. Кадрове забезпечення діяльності судової гілки влади. Вісник господарського судочинства. 2013. № 5/2013. С. 49-51
58. Ігонін Р. Функції судової влади. Підприємництво, господарство і право. 2011. № 2. С. 167 – 169.
59. Ігонін Р.В. Органи суддівського самоврядування як суб'єкти адміністративно-правового забезпечення функціонування системи судів загальної юрисдикції. Адвокат. 2010. №10 (121). С. 17-22

60. Інформування щодо питань передачі функцій з охорони навколишнього природного середовища: Лист Міністерства екології та природних ресурсів України від 16.01.2016. URL: <http://www.menr.gov.ua/press-center/news/123-news1/3387-informuvannia-shchodo-pytan-peredachi-funktsii-z-okhorony-navkolyshnoho-pryrodoho-seredovyshcha-na-mistsevomu-rivni-vid-terytorialnykh-orhaniv-ministerstva-okhorony-navkolyshnoho-pryrodoho-seredovyshcha-ukrainy-do-oblasnykh-kyivskoi-sevastopolskoi-misky> (дата звернення 10.02.2017)

61. Історія держави та права України: навчальний посібник для студентів юрид. вузів та факультетів. Київ: Вентурі. 1996. 304 с.

62. Йорданов Д. Навчання суддів майбутнього Верховного Суду. Підтримка реформ юстиції в Україні. 2016. URL: http://www.nsj.gov.ua/files/1482336577Future%20SC%20Justices_Training_UKR.pdf (дата звернення 10.02.2017)

63. Кагановська Т.Є. Кадрове забезпечення державного управління в Україні: Монографія. ХНУ імені В.Н. Каразіна. Харків, 2010. 330 с.

64. Калініченко В.В. Правовий статус Вищого господарського суду України: дис ... канд. юрид. наук: 12.00.10. КНУ ім. Тараса Шевченка. Київ, 2015. 207 с.

65. Карпович Е. В., Цыганков Н. С. Аргументационная техника французского Кассационного суда: история и современность. Труды молодых исследователей по сравнительному праву. 2013. № 1 - 2. С. 3 - 6

66. Кернз В. Вступ до права Європейського Союзу: Навч. посіб. Пер. з англ. Київ: Знання КОО, 2002. 381 с.

67. Клеандров М.И. Экономическое правосудие в России: прошлое, настоящее, будущее. Рос. акад. наук. Ин-т государства и права. Москва: Волтерс Клувер, 2007. 600 с. URL: <https://www.lawmix.ru/commlaw/1306> (дата звернення 10.02.2017)

68. Коваль В.М. Перспективи та шляхи розвитку судового адміністрування в Україні. Вісник господарського судочинства. 2013. №3/2013. С. 48-53

69. Ковальова С.Г. Судоустрій і судочинство на Українських землях Великого князівства Литовського: монографія. Миколаїв: МДГУ ім. Петра Могили, 2008. 200 с.
70. Ковальський В.С. (керівник авт. колективу), Білоус В.Т., Демськиц С.Е. та ін. Суд, правоохоронні та правозахисні органи України: навчальний посібник. Київ: Юрінком Інтер 2002, 320 с.
71. Козлов А.Ф. Суд первой инстанции как субъект советского процессуального права. Томск: Изд-во Томск. гос. Ун-та, 1983. 165 с.
72. Коліушко І. Пріоритети судової реформи на сучасному етапі. Право України. 2010. № 5. С. 55-63
73. Комплексна програма для переможців конкурсу на зайняття посад суддів Верховного Суду. База даних / Судова влада України. URL: <http://court.gov.ua/press/general/392682/> (дата звернення 10.02.2017)
74. Конвенція про захист прав людини і основних свобод від 1950 р. База даних Законодавство України / ВР України. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004/ed19900101 (дата звернення 10.02.2017)
75. Кондратенко Н.А. Конституционно-правовые основы формирования деятельности арбитражных судов в Российской Федерации: дис ... канд. юрид. наук: 12.00.02. Москва, 2003. 169 с.
76. Конкурс до ВС: 630 кандидатів допущено до кваліфіціювання. Закон і бізнес. URL: http://zib.com.ua/ua/print/127566-konkurs_do_vs_630_kandidativ_dopuscheno_do_kvalifocinyuvanny.html (дата звернення 14.02.2017)
77. Конституції Грузії: Закон від 24.08.1995 № 786-вс. Законодавчий вісник Грузії. URL: <https://matsne.gov.ge/ru/document/view/30346> (дата звернення 10.02.2017)
78. Конституційне подання щодо відповідності (конституційності) окремих положень пунктів 4, 7, 8, 9,11,13,14,17, 20, 22, 23, 25 розділу XII «Прикінцеві та перехідні положення» ЗУ «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-УІІ статті 6, частинам першій і другій статті 8, частині другій статті 19, частинам першій і

другій статті 24, частинам першій і другій статті 55, частинам першій, п'ятій і шостій статті 126 Конституції України. Офіційний сайт Конституційного Суду України. URL: http://www.ccu.gov.ua/sites/default/files/4_4086.pdf (дата звернення 10.02.2017)

79. Конституція Польщі: Закон від 02.04.1997. Офіційний сайт Сейму республіки Польща. URL: <http://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/polski/kon1.htm> (дата звернення 17.06.2017)

80. Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. База даних Законодавство України / ВР України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр/page> (дата звернення 17.06.2017)

81. Корсунь А. Висновки Громадської ради доброчесності отримали статус дорадчих. Кадри. URL: <http://www.kadry.net.ua/2017/06/14/visnovki-gromadskoi-radi-dobrochesn/> (дата звернення 27.06.2017)

82. Косткіна Ю.О. Правовий статус Вищої ради правосуддя: дис ... канд. юрид. наук: 12.00.10. КНУ ім. Тараса Шевченка. Київ, 2018. 264 с.

83. Косткіна Ю.О. Правовий статус Вищої ради правосуддя: теорія та практика: монографія за заг. ред. д.ю.н., проф. М. А. Погорецького. Київ, Алерта. 2019. 268 с.

84. Которобай С. Повноваження Вищого адміністративного суду України як суб'єкта адміністративно-процесуальних правовідносин. Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. 2014. № 4. С. 64-69.

85. Кравчук В.М. Третій зайвий або дещо про інстанційність судової системи. Офіційний сайт Львівського окружного адміністративного суду. URL: <http://www.lvoas.gov.ua/structured/news/pubinzmi/item/7183001/> (дата звернення 17.06.2017)

86. Краснобаров О.В. Адміністративно-правові засади діяльності державної судової адміністрації України: дис...канд.. юрид наук: 12.00.07. Харк. нац. ун-т внутрішніх справ. Харків, 2010. 209 с.

87. Критерії доброчесності ГРД повинна визначити сама для себе. Законі бізнес. http://zib.com.ua/ua/126488-kriterii_dobrochesnosti_grd_povinna_viznachiti_sama_dlya_seb.html (дата звернення 23.11.2016)

88. Куйбіда Р.О. Реформування правосуддя в Україні: стан та перспективи: монографія. Київ: Атіка, 2004. 288 с.

89. Кулібаба А.Ю. Поняття доброчесності як ключовий критерій у процесі добору на посаду суддів. Підприємництво, господарство і право. № 2/2018. С. 212-217

90. Левицький О. По судах Гетьманщини. Нариси народного життя Гетьманщини 2-ої половини XVII віку. Передмова, редакція і переклад М. Горбаня. Харків: Рух, 1930. 252 с.

91. Луспеник Д. Роль суду в цивільному змагальному процесі. URL: <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=1156> (дата звернення 27.11.2017)

92. Магрело М. Автономна концепція поняття "суд" як основа інституту справедливого суду. Вісник Академії адвокатури України. 2013. Число 2. С. 70 –77. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vaau_2013_2_14 (дата звернення 05.04.2018)

93. Мамченко М. Как готовится к запуску новый Верховный суд: эксклюзивные подробности. Судебно-юридическая газета. URL: <https://sud.ua/ru/news/sud-info/111051-kak-gotovitsya-k-zapusku-novyyu-verkhovnyu-sud-eksklyuzivnye-podrobnosti> (05.03.2018)

94. Мандичев, Д.В. Історичні умови формування системи господарських судів в Україні: адміністративно-правовий аспект. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки». 2016. Вип. 2. Т. 2. С. 62-65

95. Манжула А.А., Янко О. Кадрове забезпечення органів внутрішніх справ на тлі становлення демократичних процесів в Україні. Підприємництво, господарство і право. 2005. № 3. С. 82-85.

96. Марочкін І.Є., Сібільова Н.В. Організація судової влади в Україні: навчальний посібник. Харків: Одиссей, 2007. 328 с.

97. Марочкін І.Є., Сібільової Н.В. Організація судової влади: навчальний посібник. Харків: «Право». 2009. 184 с. URL: <http://uristinfo.net/2011-01-16-19-18-47/283-organizatsija-sudovoyi-vladi-v-ukrayini-marochkin/8878-rozdil-3-sudova-sistema.html> (дата звернення 17.06.2017)

98. Мартышкин С.В. Понятие и признаки реорганизации юридического лица: автореф. дис ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Волгоград, 2000, 26 с.

99. Молдован В.В., Молдован А.В., Судоустрій. Україна, Велика Британія, Російська Федерація, США, ФРН, Франція. Судові органи ООН: навчальний посібник. Київ: «Центр учбової літераткри», 2012, 360 с. URL: http://studbooks.net/54478/pravo/sudoustroystvo_frantsii (дата звернення 17.06.2017)

100. Москвич Л.М. Організаційно-правові проблеми статусу суддів : автореф. дис... канд. юрид. наук : спец. 12.00.10. Національна юридична академія імені Ярослава Мудрого. Харьков, 2003. 21 с.

101. Н.Д. Полонська-Василенко. Історія України. Київ: Либідь, 1995. Т. 1. 672 с.

102. Назаров І. В. Історичні особливості формування судової системи України: Державне будівництво та самоврядування. Харків: Право, 2010. Випуск 19, С. 12-22

103. Наймолодшому майбутньому судді Верховного Суду – 33 роки. Українське право. URL: <http://ukrainepravo.com/news/ukraine/naymolodshomu-maybutnomu-suddi-verkhovnogo-sudu-33-roki/> (дата звернення 28.07.2017)

104. Науково-практичний коментар до Цивільного процесуального кодексу України. База даних Юрліга / Ліга Закон. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/> (дата звернення 28.07.2017)

105. Научная организация труда в управлении производственным коллективом (общеотраслевые научно-методические рекомендации). Москва: Экономика, 1991. 120 с.

106. Незалежність, дієвість та роль суддів: Рекомендація (94) 12 Комітету Міністрів Ради Європи (ухвалена Комітетом Міністрів Ради Європи на 518 засіданні

заступників міністрів 13.10.1994). URL: <http://kau.in.ua/press-center/news/perel-k-dokument-v-radi-vropi-u-sfer-sudochinstva/> (дата звернення 28.07.2017)

107. Неугодніков А.О. Правовий статус адміністративного суду в Україні: адміністративно-правовий аспект: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.07. Одес. нац. юр. акад. Одеса, 2006. 20 с.

108. Неугодніков А.О. Правовий статус адміністративного суду в Україні: адміністративно-правовий аспект: дис... кандидата юрид. наук: 12.00.07. Одеськ. нац. юрид. академія. Одеса, 2006. 162 с.

109. Ніколенко Л.М. Історичні передумови становлення господарського процесуального законодавства під впливом матеріально-правових: Часопис Київського університету права. 2010. № 2. С. 179-186.

110. Новітній онлайнний словник української мови: вільний тлумачний словник. URL: <http://sum.in.ua/f/menedzhment/> (дата звернення 28.07.2017)

111. Обрано Голову нового Верховного Суду. Українська правда. 30.11.2017. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2017/11/30/7163828/> (дата звернення 28.07.2017)

112. Обрусна С.Ю. Поняття судового управління: проблеми дефініції. Право і безпека. 2010. №2 (34). С. 42-46

113. Овчаренко О.М. Доступність правосуддя та гарантії його реалізації: монографія. Харків: Право, 2008. 304 с.

114. Олуйко В.М., Кондратьєв Р.І., Стефанчук Р.О. та ін. Правознавство: навчальний посібник. Київ: Вид. Дім «Ін Юре», 2008. 488 с.

115. Омельчук В.В. Судова реформа 1760–1763 років: основні етапи та наслідки. Наукові праці МАУП. редкол.: А. М. Подоляка (голов. ред.) та ін. МАУП, 2001. Вип. 2 (33). Київ: ДП «Вид. дім «Персонал», 2012. 268 с.

116. Орлова В. В. Добрынин О. В. Как работают патентные суды Германии и Великобритании. Патенты и лицензии. 2007. № 7. С. 47-56

117. Осетинський А.Й. Організація та функціональні засади діяльності касаційної інстанції господарської юрисдикції: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2006. 192 с.

118. Осетинський А.Й. Організація та функціональні засади діяльності касаційної інстанції (на прикладі судової палати Вищого господарського суду України): дис ... канд. юрид. наук: 12.00.10. Академія адвокатури України. Київ, 2005, 233 с.

119. Основні принципи незалежності судових органів: Резолюції 40/32 та 40/146 Генеральної Асамблеї ООН від 29.11.1985 та 13.12.1985. База даних Законодавство України / ВР України. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_201 (дата звернення 28.07.2017)

120. Офіційний сайт громадської ради доброчесності. URL: <https://grd.gov.ua/> (дата звернення 27.11.2017)

121. Охотницька Н.В. Становлення судової системи України (1991-2012 р.р.): історико-правовий аспект: дис ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Львів, 2015. 212 с.

122. Пашук А.Й. Суд і судочинство на Лівобережній Україні в XVII–XVIII ст. (1648–1782). Львів: Вид-во Львівського ун-ту, 1967. 179 с.

123. Підпригора О.А. Основи римського приватного права. Київ: Вентурі, 1997. 336 с.

124. Плотницький Б.Д. Співвідношення адміністративно-управлінських функцій голови суду з органом суддівського самоврядування. Вісник господарського судочинства. 2013. № 3/2013. С. 51-53

125. Повар П.О. правонаступництво при утворенні та припиненні центральних органів виконавчої влади. Вісник Вищої ради юстиції. 2012. №3 (11). С. 174-184

126. Погорецький М.А., Польовий О. Л., Яновська О.Г. Гарантії суддівської незалежності при притягненні суддів до юридичної відповідальності: монографія. Київ: Дакор. 2014. 258 с.

127. Погорецький М.А., Яновська О.Г. та ін. Судоустрій України: підручник. Київ: Юрінком Інтер, 2015. 344 с.

128. Погорілко В. Ф., Федоренко В.Л. Конституційне право України: підручник. Київ: Правова єдність, 2010. 429 с.

129. Погребняк В.Я. Участь органів суддівського самоврядування у вирішенні питань призначення суддів на адміністративні посади в судах (на прикладі діяльності Ради суддів господарських судів України). Вісник господарського судочинства. 2013. № 3/2013. С. 40-44

130. Положення про збори суддів Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду: Рішенням зборів суддів Касаційного господарського суду від 05.12.2017 № 16. URL: <https://supreme.court.gov.ua/> (дата звернення 12.02.2018)

131. Положення про порядок проведення іспиту та методику встановлення його результатів у процедурі кваліфікаційного оцінювання, затвердженим рішенням ВККСУ №144/зп-16 від 04.11.2016. Офіційний сайт Вищої кваліфікаційної комісії суддів України. URL: <https://vkksu.gov.ua/userfiles/poriadok041116.pdf> (дата звернення 12.02.2018)

132. Положення про проведення конкурсів для призначення на посади державних службовців у судах, органах та установах системи правосуддя: Рішення Вищої ради правосуддя від 05.09.2017 № 2646/0/15-17. Офіційний сайт Вищої ради правосуддя / Акти. URL: www.vru.gov.ua/content/act/2646_05.09_.2017_.doc (дата звернення 12.02.2018)

133. Положенням про порядок та методологію кваліфікаційного оцінювання: рішення Вищої кваліфікаційної комісії суддів України № 143/зп-16 від 03.11.2016. Офіційний сайт Вищої кваліфікаційної комісії суддів України. URL: <https://vkksu.gov.ua/userfiles/doc/polozhennia.pdf> (дата звернення 12.02.2018)

134. Постанова: Велика Палата Верховного суду від 13.03.2019. Справа № 908/4431/17. База даних / Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua> (дата звернення 23.04.2019)

135. Правила адвокатської етики. Звітно-виборний з'їзд адвокатів України від 09.06.2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001891-17#n4> (дата звернення 12.02.2018)

136. Правовые системы стран мира. Энциклопедический справочник. URL: <http://belgiya.net/pravovaya-sistema-belgii/sydebnaya-sistema-i-organy-kontrolya.html> (дата звернення 05.03.2017)

137. Правовые системы стран мира: Энциклопедический справочник. Отв. ред. докт. юр. наук, проф. Сухарев А.Я. 3-е изд., перераб. и доп. Москва: Издательство Норма. 2003. 976 с.

138. Приймаченко Д.В., Ігонін Р.В. Співвідношення понять «організаційне забезпечення судів», «організаційне управління в судах» та «судове управління». Слово Національної школи суддів України. 2013. № 1 (2). С. 57-66.

139. Прилуцький С.В. Судова система Республіки Польща. Право України. 2004. № 9. С. 146-150.

140. Прилуцький С.В. Вступ до теорії судової влади: суспільство, правосуддя, держава. Монографія. Київ, 2012. 317 с.

141. Притика Д.М. Правові засади організації і діяльності органів господарської юрисдикції та шляхи їх удосконалення. Київ: Видавничий Дім "Ін Юре", 2003. 328 с.

142. Притика Д.М.. Організаційно-правові засади становлення і діяльності господарських судів України: дис ... д-ра. юрид. наук: 12.00.10. Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. Київ, 2003. 467 с.

143. Притика Д.Н. Арбітражний суд: проблеми організації та діяльності: Монографія. Київ: Оріяни, 2000. 320 с.

144. Про вдосконалення судової системи Республіки Білорусь: Декрет Президента Республіки Білорусь від 29.11.2013 № 6. База даних Національний правовий інтернет портал Республіки Білорусь. URL: <http://www.pravo.by/main.aspx?guid=3871&p0=Pd1300006&p1=1> (дата звернення 05.04.2017)

145. Про визначення адміністративних повноважень заступника Голови Верховного Суду: Наказ Голови Верховного Суду від 19.06.2018 № 82-ОД. URL: <https://supreme.court.gov.ua/> (дата звернення 07.08.2018)

146. Про Вищу раду правосуддя: Закон від 21.12.2016 № 1798-VIII. База даних Законодавство України / ВР України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1798-19> (дата звернення 07.08.2018)

147. Про Вищу судову палату: Закон Республіки Молдова від 26.03.1996 №789 База даних Державний реєстр юридичних документів Республіки Молдова. URL: <http://lex.justice.md/viewdoc.php?action=view&view=doc&id=312875&lang=2> (дата звернення 07.08.2018)

148. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів: Закон від 03.10.2017 № 2147-VIII. База даних Законодавство України / ВР України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2147-19> (дата звернення 16.12.2017)

149. Про внесення змін до конституції України (щодо правосуддя): Закон України від 02.06.2016 № № 1401-VIII. База даних Законодавство України / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1401-19> (дата звернення 16.12.2017)

150. Про громадянські та політичні права: Міжнародний пакт від 19.10.1973. База даних Законодавство України / ВР України. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043 (дата звернення 27.11.2017)

151. Про державну службу: Закон від 10.12.2015 № 889-VIII. База даних Законодавство України / ВР України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/889-19> (дата звернення 03.05.2018)

152. Про деякі питання діяльності судів Республіки Білорусь: Указ Президента Республіки Білорусь від 29.11.2013 № 529. URL: <http://www.pravo.by/main.aspx?guid=3871&p0=P31300529&p1=1> (дата звернення 03.05.2018)

153. Про загальні суди: Органічний закон Грузії від 04.12.2009 № 2257-Іс URL: <http://www.refworld.org/cgi-bin/texis/vtx/rwmain/opendocpdf.pdf?reldoc=y&docid=548f0a774> (дата звернення 03.05.2018)

154. Про затвердження Положення про Комісію з питань вищого корпусу державної служби в системі правосуддя: Рішення Вищої ради правосуддя від 18.05.2017 № 1172/0/15-17. Офіційний сайт Вищої ради правосуддя / Акти. URL: <http://www.vru.gov.ua/act/9699> (дата звернення 27.11.2017)

155. Про затвердження Положення про Службу судової охорони: рішення Вищої ради правосуддя від 04.04.2019 № 1051/0/15-17. Офіційний сайт Вищої ради правосуддя URL: <http://www.vru.gov.ua/act/18007> (дата звернення 15.04.2019)

156. Про затвердження Порядку проведення конкурсу на зайняття посад державної служби: Постанова Кабінету Міністрів України від 25.03.2016 № 246. База даних Законодавство України / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/246-2016-%D0%BF> (дата звернення 27.11.2017)

157. Про затвердження Порядку проведення спеціальної перевірки стосовно осіб, які претендують на зайняття посад, які передбачають зайняття відповідального або особливо відповідального становища, та посад з підвищеним корупційним ризиком, і внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України: Постанова Кабінету Міністрів України №171 від 25.03.2015. База даних Законодавство України / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/171-2015-%D0%BF> (дата звернення 27.11.2017)

158. Про затвердження складу судових палат, персонального складу колегій суддів у складі судових палат, спеціалізації судових палат та суддів Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду: Рішення зборів суддів Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 05.12.2017 № 5. Офіційний сайт Верховного Суду. URL: <https://supreme.court.gov.ua/> (дата звернення 06.02.2018)

159. Про затвердження Тимчасового порядку забезпечення охорони судів, органів та установ системи правосуддя, а також підтримання громадського порядку в них: Наказом Міністерства внутрішніх справ України від 26.12.2016 № 1315. Офіційний сайт Вищої ради правосуддя URL: http://www.vru.gov.ua/content/file/1352_26_12_2016.pdf (дата звернення 27.11.2017)

160. Про затвердження Тимчасового порядку забезпечення охорони судів, органів та установ системи правосуддя, а також підтримання громадського порядку в них: Рішення Вищої ради юстиції від 26.12.2016 № 3470/0/15-16. Офіційний сайт Вищої ради правосуддя URL: <http://www.vru.gov.ua/content/docs/Poryadok.pdf> (дата звернення 27.11.2017)

161. Про затвердження типових вимог до осіб, які претендують на зайняття посад державної служби категорії «А»: Постанова Кабінету Міністрів України від 22.07.2016 №448. База даних Законодавство України / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/448-2016-%D0%BF> (дата звернення 27.11.2017)

162. Про заходи щодо впровадження Концепції адміністративної реформи в Україні: Указ Президента України від 22.07.1998 № 810/98. База даних Законодавство України / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/810/98> (дата звернення 27.11.2017)

163. Про концепцію вдосконалення судівництва для утвердження справедливого судочинства в Україні відповідно до європейських стандартів: Указ Президента України від 10.05.2006 № 361/2006. База даних Законодавство України / ВР України URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361/2006> (дата звернення 27.11.2017)

164. Про обрання голови Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду: Рішення зборів суддів Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 05.12.2017 № 2. Офіційний сайт Верховного Суду. URL: <https://supreme.court.gov.ua/> (дата звернення 03.05.2018)

165. Про обрання суддів до Великої палати Верховного Суду: Рішення зборів суддів Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 05.12.2017 № 3.

Офіційний сайт Верховного Суду. URL: <https://supreme.court.gov.ua/> (дата звернення 03.05.2018)

166. Про помічника судді: Рішення ради суддів 18.05.2018 № 21. База даних ВРУ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vr021414-18> (дата звернення 07.08.2018)

167. Про призначення суддів Верховного Суду: Указ Президента України від 10.11.2017 № 357/2017. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/357/2017> (дата звернення 27.11.2017)

168. Про призначення суддів Верховного Суду: Указ Президента України від 07.05.2019 № 195/2019. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1952019-26714> (дата звернення 09.05.2019)

169. Про судоустрій і статус суддів: Закон від 02.06.2016 № 1402-VIII. База даних Законодавство України / ВР України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1402-19> (дата звернення 27.11.2017)

170. Про судоустрій і статус суддів: Закон від 07.07.2010 № 2453-VI. База даних Законодавство України / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2453-17> (дата звернення 27.11.2017)

171. Про судоустрій: Закон Республіки Молдова від 06.07.1995 №514. База даних Державний реєстр юридичних документів Республіки Молдова. URL: <http://lex.justice.md/viewdoc.php?action=view&view=doc&id=312839&lang=2> (дата звернення 14.09.2016)

172. Про утворення Генерального Суду: Закон за станом на 02.12.1917. Українська Центральна Рада. Вісник Генерального Секретаріату УНР. 1917. № 4

173. Про утворення судових палат Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду: Рішення зборів суддів Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 05.12.2017 № 4. Офіційний сайт Верховного Суду. URL: <https://supreme.court.gov.ua/> (дата звернення 03.05.2018)

174. Програма орієнтовного курсу для суддів Верховного суду. Офіційний сайт національної школи суддів. URL: <http://nsj.gov.ua/ua/about/announcement/navchannya->

peremojtsiv-konkursu-na-zaynyattya-vakantnih-posad-suddiv-verhovnogo-sudu/ (дата звернення 03.02.2018)

175. Публічний електронний словник Української мови. URL: <http://ukrlit.org/slovnyk/%D0%BA%D0%B5%D1%80%D1%83%D0%B2%D0%B0%D1%82%D0%B8> (дата звернення 27.11.2017)

176. Радченко О.М. Помічник судді суду загальної юрисдикції: шляхи удосконалення правового статусу. Судова апеляція. 2014 № 3(36). URL: <http://www.apcourtkiev.gov.ua/wp-content/uploads/2015/06/Radchenko.pdf> (дата звернення 03.02.2018)

177. Регламент Вищої ради правосуддя: Рішення Вищої ради правосуддя від 24.01.2017 № 52/0/15-17. Офіційний сайт Вищої ради правосуддя / Нормативні акти. URL: http://www.vru.gov.ua/legislative_acts/28 (дата звернення 28.03.2018)

178. Регламент Пленуму Верховного Суду: постанова Пленуму Верховного Суду від 30.11.2017 № 1. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pro_sud/reglamentp/ (дата звернення 28.03.2018)

179. Рішення Вищої ради правосуддя №3219/0/15-17 від 10.10.2017. Офіційний сайт Вищої ради правосуддя / Акти. URL: http://www.vru.gov.ua/content/act/3219_10.10_.2017_.docx (дата звернення 27.11.2017)

180. Рішення: Окружний адміністративний суду міста Києва від 12.09.2018. Справа № 826/8712/17. База даних Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/76471938> (дата звернення 20.10.2018)

181. Рум'янцев В. Судова система в Україні за часів Директорії: Вісник Академії правових наук України. 2001. № 4(27). Харків: Право, 2001. С. 84-94.

182. Рум'янцев В. Судова система в Українській державі гетьмана П. Скоропадського: Вісник Академії правових наук України. 2001 №2(25). Харків: Право, 2001. С. 77-89

183. Саленко О.В. Гармонізація законодавства України про судоустрій і статус суддів із міжнародними стандартами: дис... кадн. юрид. наук: 12.00.10. КНУ ім. Тараса Шевченка. Київ, 2015. 198 с.

184. Самсін І.Л. Судове адміністрування як елемент незалежності судової влади. Вісник господарського судочинства. 2013. №3/2013. С. 16-18

185. Сафонова О.Ю. Підвищення кваліфікації та професійна підготовка суддів: концепція дискурсу. Актуальні проблеми держави і права. 2015. Вип. 75. С. 217-224. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdp_2015_75_35 (дата звернення 28.03.2018)

186. Сердюк В. В. Правовий статус Верховного Суду України в системі судової влади: автореф. дис... д-ра юрид. наук: 12.00.10 / В. В. Сердюк ; Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. Харків, 2009. 38 с.

187. Сірий М. І. Проблема вибору моделі нової судової та правоохоронної системи України. Реформування судових і правоохоронних органів України: проблеми та перспективи: матеріали Наук.-практ. конф. 14.05.2010. Харків: Одиссей, 2010. С. 187-190.

188. Словник із соціальної роботи: Словопедія. URL: <http://slovopedia.org.ua/98/53402/1036744.html> (дата звернення 17.05.2017)

189. Словник синонімів Караванського. URL: <http://slovopedia.org.ua/41/53396/264084.html> (дата звернення 17.05.2017)

190. Солонар А.В. Окремі аспекти розкриття змісту поняття «повноваження». Порівняльно-аналітичне право. 2014. № 2. С. 253-256.

191. Справа «Пономарьов проти України»: рішення Європейського суду з прав людини від 03.04.2008 (заява № 3236/03). База даних Законодавство України / ВР України. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_434 (дата звернення 17.05.2017)

192. Стрижак А. Судове управління в Україні. Теоретичні основи і правове регулювання. Ужгород: Патент, 2004. 120 с.

193. Судебные системы европейских стран. Справочник. Перевод с франц. Васильева Д.И. и с англ. Кобякова. О.Ю. Москва: Международные отношения, 2002. 336 с.
194. Судова система в Італії. База даних Піручники онлайн. URL: <http://textbooks.net.ua/content/view/3388/20/> (дата звернення 17.05.2017)
195. Тарасова С., Пошелюжна Х. ВАС настав. Юридична практика URL: <https://new.pravo.ua/vas-nastav/> (дата звернення 10.10.2018)
196. Тацій В.Я. Історія держави і права України: підручник у 2-х т. за ред. Тація В.Я., Рогожина А.Й. Т.1. Київ: Видавничий Дім «Ін Юре», 2000. 648 с.
197. Терещенко О.О. Фінансова діяльність суб'єктів господарювання: навчальний посібник. Київ: КНЕУ, 2003. URL: <http://ubooks.com.ua/books/000220/inx.php> (дата звернення 27.11.2017)
198. Тужеляк Н. Про спеціалізацію та децентралізацію судової системи у Німеччині. Юридична газета. 16.06.2015. URL: <http://yur-gazeta.com/publications/practice/insh/evropeyskiy-dosvid.html>
199. Туманов В.А. Судебные системы западных государств. АН СССР. Ин-т государства и права: Москва: Наука, 1991. С. 178-179
200. У РСУ обговорили, коли з'явиться служба судової охорони. Закон і бізнес. URL: http://zib.com.ua/ua/133548-u_rsu_obgovorili_koli_zyavitsya_sluzhba_sudovoi_ohoroni.html (дата звернення 10.10.2018)
201. Управління людськими ресурсами: короткий курс лекцій. URL: https://studme.com.ua/1335082815312/menedzhment/podbor_rasstanovka_kadrov.htm (дата звернення 27.11.2017)
202. Ухвала Верховного Суду 20.12.2018 у справі № 904/3115/18. База даних / Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/78749955> (дата звернення 03.02.2018)

203. Ухвала Верховного Суду від 19.06.2018 у справі 908/2287/17. База даних / Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/74781096> (дата звернення 12.11.2018)

204. Ухвала Верховного Суду від 13.12.2018 у справі № 910/6212/18. База даних / Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/78554282> (дата звернення 05.02.2019)

205. Ухвала Верховного Суду від 21.01.2019 у справі № 923/260/18. База даних / Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/79369757> (дата звернення 05.02.2019)

206. Фінальний рейтинг на 78 посад суддів Верховного Суду буде сформовано за конкурсними результатами 189 кандидатів. Офіційний сайт Вищої кваліфікаційної комісії суддів України. URL: <https://www.vkksu.gov.ua/ua/news/finalnij-riejting-na-78-posad-suddiw-wierchownogo-sudu-budie-sformowano-za-konkursnimi-riezultatami-189-kandidatiw/> (дата звернення 11.03.2019)

207. Фойницький І.Я. Курс уголовного судопроизводства: в 2 т. СПб: Альфа, 1996. Т. 1. 552 с.

208. Хамник М.М. Формування і розвиток господарських судів в Україні (історико-правовий аспект): автореферат ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2009. 18 с.

209. Хотинська-Нор О.З. Теорія і практика судової реформи в Україні: монографія. Київ: Алерта. 2016. 428 с.

210. Цивільний кодекс України: Закон від 16.01.2003 № 435-IV. База даних Законодавство України / ВР України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення 27.11.2017)

211. Шевченко Т. Долю конкурсу до Верховного Суду вирішать за зачиненими дверима. Кадри. URL: <http://www.kadry.net.ua/2017/06/02/dolyu-konkursu-do-verkhovnogo-sudu-viri/> (дата звернення 03.07.2017)

212. Шевченко Я.М. Енциклопедія цивільного права України. Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. Київ: Ін Юре, 2009. 952 с.

213. Шемшученко Ю.С. Великий енциклопедичний юридичний словник. Київ: ТОВ «Вид-во «Юридична думка», 2007. 992 с.

214. Шемшученко Ю.С. Юридична енциклопедія. В 6 т. Київ: «Укр. енцикл.», 1998. Т 1: А-Г, 672 с.

215. Шишкін В.І. Організаційна структура судової системи Німеччини. Право України. 1996. №1. С. 47-51.

216. Щодо запропонованих змін до Конституції України в частині правосуддя: проміжний висновок Європейської комісії «За демократію через право» (Венеціанської комісії) від 24.07.2015 № 803/2015. URL: https://vkksu.gov.ua/userfiles/doc/promi_visnovok.pdf (дата звернення 27.11.2017)

217. Щодо права та практики призначення суддів до Європейського суду з прав людини: Висновок № 5 (2003) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи. База даних / Судова влада України. URL: https://court.gov.ua/userfiles/visn_5_2003.doc (дата звернення 21.06.2017)

218. Щодо принципів та правил, які регулюють професійну поведінку суддів, зокрема питання етики, несумісної поведінки та безсторонності: Висновок № 3 (2002) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи. Офіційний сайт Вищого господарського суду України. URL: <http://www.arbitr.gov.ua/files/pages/%D0%92%D0%B8%D1%81%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D0%BA%20%E2%84%96%203.pdf> (дата звернення 21.06.2017)

219. Щодо проекту Закону України «Про судоустрій і статус суддів»: Спільний експертний висновок, підготовлений Венеціанською комісією і Дирекцією з технічного співробітництва Генеральної Дирекції з прав людини та правових питань Ради Європи. Ухвалений Венеціанською комісією на 82-ому пленарному засіданні (Венеція, 12-13 березня 2010 р.) URL:

[https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2010\)003-ukr](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2010)003-ukr) (дата звернення 08.11.2016)

220. Щодо судової ради на службі суспільства: Висновок № 10 (2007) Консультативної ради європейських суддів від 23.11.2007. База даних / Судова влада України. URL: https://court.gov.ua/userfiles/visn_10_2007.pdf (дата звернення 27.11.2017)

221. Яворницький Д.І. Історія запорізьких козаків. Пер. з рос. І.І. Сварника. Упоряд. іл. О.М. Апанович. Художник. В.М. Дозорець. Львів: Світ, 1990. Т.1. 319 с.

222. Як відбувається добір кандидатів у Верховний Суд Польщі. Офіційний сайт Київського районного суду міста Одесси. URL: <https://kievskisud.od.ua/press-department/all-news/2937-yak-vidbuvaetsya-dobor-kandidativ-u-verkhovnij-sud-polshchi> (дата звернення 10.10.2016)

223. Яковлев С. Ю. Касація в цивільному судочинстві: історія та сучасність: Проблеми законності. 2013. Вип. 121. С. 232-240

224. Ясинский М.Н. К истории апелляционных судов в Польше и Литве. Луцкий трибунал, как высшая судебная инстанция для Волынского, Брацлавского и Киевского воеводств в последней четверти XVI в. Киев. 1899-1900. 128 с.

ДОДАТКИ

Додаток 1

ПОРІВНЯЛЬНА ТАБЛИЦЯ
до проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо регулювання діяльності Верховного Суду»

Чинна редакція	Редакція запропонованих змін
Закон України «Про судоустрій і статус суддів»	
<p>Стаття 37. Склад та структура Верховного Суду</p> <p>1. До складу Верховного Суду входять судді у кількості не більше двохсот.</p> <p>2. У складі Верховного Суду діють:</p> <p>1) Велика Палата Верховного Суду;</p> <p>2) Касаційний адміністративний суд;</p> <p>3) Касаційний господарський суд;</p> <p>4) Касаційний кримінальний суд;</p> <p>5) Касаційний цивільний суд</p> <p>3. До складу кожного касаційного суду входять судді відповідної спеціалізації.</p> <p>4. У кожному касаційному суді утворюються судові палати з розгляду окремих категорій справ з урахуванням спеціалізації суддів.</p> <p>Кількість та спеціалізація судових палат визначаються рішенням зборів суддів касаційного суду з урахуванням вимог частин п'ятої та шостої цієї статті та судового навантаження.</p> <p>5. У Касаційному адміністративному суді обов'язково створюються окремі палати для розгляду справ щодо:</p> <p>1) податків, зборів та інших обов'язкових платежів;</p> <p>2) захисту соціальних прав;</p>	<p>Стаття 37. Склад та структура Верховного Суду</p> <p>1. До складу Верховного Суду входять судді у кількості не більше двохсот.</p> <p>2. У складі Верховного Суду діють:</p> <p>1) Велика Палата Верховного Суду;</p> <p>2) Касаційна адміністративна палата Верховного Суду;</p> <p>3) Касаційна господарська палата Верховного Суду;</p> <p>4) Касаційна кримінальна палата Верховного Суду;</p> <p>5) Касаційна цивільна палата Верховного Суду.</p> <p>3. До складу кожної касаційної палати Верховного Суду входять судді відповідної спеціалізації.</p> <p>4. У кожній касаційній палаті Верховного Суду утворюються судові палати з розгляду окремих категорій справ з урахуванням спеціалізації суддів.</p> <p>Кількість та спеціалізація вказаних судових палат визначаються рішенням зборів суддів касаційних палат з урахуванням вимог частин п'ятої та шостої цієї статті та судового навантаження.</p> <p>5. У Касаційній адміністративній палаті обов'язково створюються окремі палати для розгляду справ щодо:</p> <p>1) податків, зборів та інших обов'язкових платежів;</p> <p>2) захисту соціальних прав;</p>

Чинна редакція	Редакція запропонованих змін
<p>3) виборчого процесу та референдуму, а також захисту політичних прав громадян.</p> <p>6. У Касаційному господарському суді обов'язково створюються окремі палати для розгляду справ щодо (про):</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) банкрутство; 2) захисту прав інтелектуальної власності, а також пов'язаних з антімонопольним та конкурентним законодавством; 3) корпоративних спорів, корпоративних прав та цінних паперів. <p>7. Інші палати у касаційних судах створюються за рішенням зборів суддів касаційного суду.</p> <p>8. У Верховному Суді діє Пленум Верховного Суду для вирішення питань, визначених Конституцією України та цим Законом. Склад і порядок діяльності Пленуму Верховного Суду визначаються цим Законом.</p>	<p>3) виборчого процесу та референдуму, а також захисту політичних прав громадян.</p> <p>6. У Касаційній господарській палаті обов'язково створюються окремі палати для розгляду справ щодо (про):</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) банкрутство; 2) захисту прав інтелектуальної власності, а також пов'язаних з антімонопольним та конкурентним законодавством; 3) корпоративних спорів, корпоративних прав та цінних паперів. <p>7. Інші палати у касаційних палатах Верховного Суду створюються за рішенням зборів суддів відповідної касаційної палати.</p> <p>8. У Верховному Суді діє Пленум Верховного Суду для вирішення питань, визначених Конституцією України та цим Законом. Склад і порядок діяльності Пленуму Верховного Суду визначаються цим Законом.</p>
<p>Стаття 38. Суддя Верховного Суду</p> <p>1. Суддею Верховного Суду може бути особа, яка відповідає вимогам до кандидатів на посаду судді, за результатами кваліфікаційного оцінювання підтвердила здатність здійснювати правосуддя у Верховному Суді, а також відповідає одній із таких вимог:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) має стаж роботи на посаді судді не менше десяти років; 2) має науковий ступінь у сфері права та стаж наукової роботи у сфері права щонайменше десять років; 3) має досвід професійної діяльності адвоката, в тому числі щодо здійснення представництва в суді та/або захисту від кримінального обвинувачення щонайменше десять років; 	<p>Стаття 38. Суддя Верховного Суду</p> <p>1. Суддею Верховного Суду може бути особа, яка відповідає вимогам до кандидатів на посаду судді, за результатами кваліфікаційного оцінювання підтвердила здатність здійснювати правосуддя у Верховному Суді, а також відповідає одній із таких вимог:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) має стаж роботи на посаді судді не менше десяти років; 2) має науковий ступінь у сфері права та стаж наукової роботи у сфері права щонайменше десять років; 3) має досвід професійної діяльності адвоката, в тому числі щодо здійснення представництва в суді та/або захисту від кримінального обвинувачення щонайменше десять років;

Чинна редакція	Редакція запропонованих змін
<p>4) має сукупний стаж (досвід) роботи (професійної діяльності) відповідно до вимог, визначених пунктами 1-3 цієї частини, щонайменше десять років.</p> <p>відсутня</p> <p>2. Суддя Верховного Суду:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) здійснює правосуддя в порядку, встановленому процесуальним законом; 2) бере участь у розгляді питань, що виносяться на засідання Пленуму Верховного Суду; 3) аналізує судову практику, бере участь у її узагальненні; 4) бере участь у розгляді питань, що виносяться на збори суддів відповідного касаційного суду, та здійснює інші повноваження, визначені законом. 	<p>4) має сукупний стаж (досвід) роботи (професійної діяльності) відповідно до вимог, визначених пунктами 1-3 цієї частини, щонайменше десять років;</p> <p>5) не молодший 40 років.</p> <p>2. Суддя Верховного Суду:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) здійснює правосуддя в порядку, встановленому процесуальним законом; 2) бере участь у розгляді питань, що виносяться на засідання Пленуму Верховного Суду; 3) аналізує судову практику, бере участь у її узагальненні; 4) бере участь у розгляді питань, що виносяться на збори суддів відповідного касаційного суду, та здійснює інші повноваження, визначені законом.
<p>Стаття 46-1 Відсутня.</p>	<p>Стаття 46-1. Повноваження Зборів суддів відповідної Касаційної палати у складі Верховного Суду.</p> <p>1. До повноважень Зборів суддів відповідної Касаційної палати у складі Верховного Суду належать:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) обговорення питань щодо внутрішньої діяльності Касаційної палати або роботи конкретних суддів чи працівників апарату Касаційної палати та прийняття з цих питань рішень, які є для них обов'язковими; 2) визначення спеціалізації суддів з розгляду конкретних категорій справ; 3) визначати рівня навантаження на суддів відповідної Касаційної палати з урахуванням виконання ними адміністративних або інших обов'язків; 4) заслуховування звітів суддів, які обіймають адміністративні посади в цій Касаційній палаті, та заступника керівника апарату суду – керівника секретаріату.

Чинна редакція	Редакція запропонованих змін
<p>Стаття 127. Організаційні форми суддівського самоврядування</p> <p>1. Організаційними формами суддівського самоврядування є збори суддів, Рада суддів України, з'їзд суддів України.</p> <p>2. Суддівське самоврядування в Україні здійснюється через:</p> <p>1) збори суддів місцевого суду, апеляційного суду, вищого спеціалізованого суду (а у передбачених цим Законом випадках - апеляційної палати вищого спеціалізованого суду), Пленум Верховного Суду;</p> <p>2) Раду суддів України;</p> <p>3) з'їзд суддів України.</p> <p>3. Порядок здійснення суддівського самоврядування визначається відповідно до Конституції України цим Законом та іншими законами, а також регламентами і положеннями, що приймаються органами суддівського самоврядування згідно з Конституцією України та цим Законом.</p>	<p>Стаття 127. Організаційні форми суддівського самоврядування</p> <p>1. Організаційними формами суддівського самоврядування є збори суддів, Рада суддів України, з'їзд суддів України.</p> <p>2. Суддівське самоврядування в Україні здійснюється через:</p> <p>1) збори суддів місцевого суду, апеляційного суду, вищого спеціалізованого суду (а у передбачених цим Законом випадках - апеляційної палати вищого спеціалізованого суду), збори суддів відповідної Касаційної палати у складі Верховного Суду, Пленум Верховного Суду;</p> <p>2) Раду суддів України;</p> <p>3) з'їзд суддів України.</p> <p>3. Порядок здійснення суддівського самоврядування визначається відповідно до Конституції України цим Законом та іншими законами, а також регламентами і положеннями, що приймаються органами суддівського самоврядування згідно з Конституцією України та цим Законом.</p>
<p>Стаття 80. Призначення на посаду судді</p> <p>1. Призначення на посаду судді здійснюється Президентом України на підставі та в межах подання Вищої ради правосуддя, без перевірки долержання встановлених цим Законом вимог до кандидатів на посаду судді та порядку проведення добору чи кваліфікаційного оцінювання кандидатів.</p> <p>Будь-які звернення щодо кандидата на посаду судді не перешкоджають його призначенню на посаду. Викладені в таких зверненнях факти можуть бути підставою для порушення Президентом України перед компетентними органами питання про проведення в установленому законом порядку перевірки цих фактів.</p>	<p>Стаття 80. Призначення на посаду судді</p> <p>1. Призначення на посаду судді здійснюється Президентом України на підставі та в межах подання Вищої ради правосуддя, без перевірки долержання встановлених цим Законом вимог до кандидатів на посаду судді та порядку проведення добору чи кваліфікаційного оцінювання кандидатів.</p> <p>Будь-які звернення щодо кандидата на посаду судді не перешкоджають його призначенню на посаду. Викладені в таких зверненнях факти можуть бути підставою для порушення Президентом України перед компетентними органами питання про проведення в установленому законом порядку перевірки цих фактів.</p>

Чинна редакція	Редакція запропонованих змін
<p>2. Президент України видає указ про призначення судді не пізніше тридцяти днів із дня отримання відповідного подання Вищої ради правосуддя.</p> <p>відсутня</p>	<p>2. Президент України видає указ про призначення судді не пізніше п'ятнадцяти днів із дня отримання відповідного подання Вищої ради правосуддя.</p> <p>3. У разі невиконання Президентом України своїх повноважень щодо видачі указу про призначення судді на посаду у визначений законом строк, такий суддя призначається на посаду рішенням Вищої ради правосуддя.</p>
<p>Стаття 81. Порядок призначення на посаду судді апеляційного суду, вищого спеціалізованого суду або Верховного Суду за спеціальною процедурою</p> <p>1. Спеціальною процедурою призначення на посаду судді апеляційного суду, вищого спеціалізованого суду або Верховного Суду для цілей цього Закону вважається процедура призначення на посаду судді відповідного суду осіб, які відповідають одній із вимог, визначених частиною першою статті 28, частиною першою чи другою статті 33, частиною першою статті 38 цього Закону відповідно.</p> <p>2. На посаду судді Верховного Суду за спеціальною процедурою може бути призначена особа, яка відповідає вимогам до кандидатів на посаду судді, за результатами кваліфікаційного оцінювання підтвердила здатність здійснювати правосуддя у Верховному Суді, а також відповідає одній із вимог, визначених частиною першою статті 38 цього Закону.</p> <p>3. На посаду судді відповідного апеляційного суду, вищого спеціалізованого суду за спеціальною процедурою може бути призначена особа, яка відповідає вимогам до кандидатів на посаду судді, за результатами кваліфікаційного оцінювання підтвердила здатність здійснювати правосуддя у відповідному суді та з відповідною спеціалізацією, а також відповідає одній із вимог, визначених частиною першою статті 28 (для апеляційного</p>	<p>Стаття 81. Порядок призначення на посаду судді апеляційного суду, вищого спеціалізованого суду або Верховного Суду за спеціальною процедурою</p> <p>1. Спеціальною процедурою призначення на посаду судді апеляційного суду, вищого спеціалізованого суду або Верховного Суду для цілей цього Закону вважається процедура призначення на посаду судді відповідного суду осіб, які відповідають одній із вимог, визначених частиною першою статті 28, частиною першою чи другою статті 33, частиною першою статті 38 цього Закону відповідно.</p> <p>2. На посаду судді Верховного Суду за спеціальною процедурою може бути призначена особа, яка відповідає вимогам до кандидатів на посаду судді, за результатами кваліфікаційного оцінювання підтвердила здатність здійснювати правосуддя у Верховному Суді, а також відповідає одній із вимог, визначених частиною першою статті 38 цього Закону.</p> <p>3. На посаду судді відповідного апеляційного суду, вищого спеціалізованого суду за спеціальною процедурою може бути призначена особа, яка відповідає вимогам до кандидатів на посаду судді, за результатами кваліфікаційного оцінювання підтвердила здатність здійснювати правосуддя у відповідному суді та з відповідною спеціалізацією, а також відповідає одній із вимог, визначених частиною першою статті 28 (для апеляційного суду).</p>

Чинна редакція	Редакція запропонованих змін
<p>суду), частиною першою чи другою статті 33 (для вищого спеціалізованого суду) цього Закону.</p> <p>4. З метою допуску до проходження кваліфікаційного оцінювання для участі у конкурсі на посаду судді апеляційного суду, вищого спеціалізованого суду або Верховного Суду за спеціальною процедурою кандидат на посаду судді подає до Вищої кваліфікаційної комісії суддів України:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) письмову заяву про участь у конкурсі та про проведення кваліфікаційного оцінювання; 2) документи, визначені пунктами 2-13 частини першої статті 71 цього Закону; 3) документи, що підтверджують дотримання однієї з вимог, визначених частиною першою статті 28, частиною першою чи другою статті 33, частиною першою статті 38 цього Закону відповідно. <p>5. Вища кваліфікаційна комісія суддів України:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) на підставі поданих документів встановлює відповідність особи вимогам до кандидата на посаду судді апеляційного суду, вищого спеціалізованого суду або Верховного Суду та формує його досьє; 2) проводить кваліфікаційне оцінювання кандидата на посаду судді апеляційного, вищого спеціалізованого суду або Верховного Суду; 3) проводить спеціальну перевірку щодо кандидатів на посаду судді, які допущені до етапу дослідження досьє та проведення співбесіди кваліфікаційного оцінювання. <p>Перелік уповноважених державних органів, вимоги до інформації, що повинна бути надана або отримана за результатами спеціальної перевірки, та строки надання інформації уповноваженими державними органами визначаються Вищою кваліфікаційною комісією суддів України з урахуванням</p>	<p>частиною першою чи другою статті 33 (для вищого спеціалізованого суду) цього Закону.</p> <p>4. З метою допуску до проходження кваліфікаційного оцінювання для участі у конкурсі на посаду судді апеляційного суду, вищого спеціалізованого суду або Верховного Суду за спеціальною процедурою кандидат на посаду судді подає до Вищої кваліфікаційної комісії суддів України:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) письмову заяву про участь у конкурсі та про проведення кваліфікаційного оцінювання; 2) документи, визначені пунктами 2-13 частини першої статті 71 цього Закону; 3) документи, що підтверджують дотримання однієї з вимог, визначених частиною першою статті 28, частиною першою чи другою статті 33, частиною першою статті 38 цього Закону відповідно. <p>5. Вища кваліфікаційна комісія суддів України:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) на підставі поданих документів встановлює відповідність особи вимогам до кандидата на посаду судді апеляційного суду, вищого спеціалізованого суду або Верховного Суду та формує його досьє; 2) проводить кваліфікаційне оцінювання кандидата на посаду судді апеляційного, вищого спеціалізованого суду або Верховного Суду; 3) проводить спеціальну перевірку щодо кандидатів на посаду судді, які допущені до етапу дослідження досьє та проведення співбесіди кваліфікаційного оцінювання. <p>Перелік уповноважених державних органів, вимоги до інформації, що повинна бути надана або отримана за результатами спеціальної перевірки, та строки надання інформації уповноваженими державними органами визначаються Вищою кваліфікаційною комісією суддів України з урахуванням</p>

Чинна редакція	Редакція запропонованих змін
<p>інформації, що міститься у досьє кандидатів на посаду судді, та строків проведення відповідного конкурсу.</p> <p>Результати спеціальної перевірки враховуються при ухваленні рішення Комісії за результатами кваліфікаційного оцінювання;</p> <p>4) за результатами кваліфікаційного оцінювання кандидата на посаду судді апеляційного суду, вищого спеціалізованого суду або Верховного Суду ухвалює рішення про підтвердження або не підтвердження здатності такого кандидата здійснювати правосуддя у відповідному суді та визначає його рейтинг для участі у конкурсі.</p> <p>6. Якщо за результатами проведення конкурсу на зайняття вакантної посади судді в апеляційному суді, вищому спеціалізованому суді або Верховному Суді Вища кваліфікаційна комісія суддів України ухвалює рішення про внесення рекомендації Вищій раді правосуддя щодо призначення кандидата на посаду судді, така рекомендація разом із відповідними матеріалами направляється Вищій раді правосуддя для розгляду.</p> <p>7. Вища рада правосуддя розглядає питання про внесення апеляційний суд, вищій спеціалізований суд або Верховний Суд та Президентові України подання про призначення судді на посаду ухвалює відповідне рішення не пізніше 15 днів з дня отримання рішення Вищої кваліфікаційної комісії суддів України про внесення рекомендації Вищій раді правосуддя щодо призначення кандидата на посаду судді.</p>	<p>інформації, що міститься у досьє кандидатів на посаду судді, та строків проведення відповідного конкурсу.</p> <p>Результати спеціальної перевірки враховуються при ухваленні рішення Комісії за результатами кваліфікаційного оцінювання;</p> <p>4) за результатами кваліфікаційного оцінювання кандидата на посаду судді апеляційного суду, вищого спеціалізованого суду або Верховного Суду ухвалює рішення про підтвердження або не підтвердження здатності такого кандидата здійснювати правосуддя у відповідному суді та визначає його рейтинг для участі у конкурсі.</p> <p>6. Якщо за результатами проведення конкурсу на зайняття вакантної посади судді в апеляційному суді, вищому спеціалізованому суді або Верховному Суді Вища кваліфікаційна комісія суддів України ухвалює рішення про внесення рекомендації Вищій раді правосуддя щодо призначення кандидата на посаду судді, така рекомендація разом із відповідними матеріалами направляється Вищій раді правосуддя для розгляду.</p> <p>7. Вища рада правосуддя розглядає питання про внесення апеляційний суд, вищій спеціалізований суд або Верховний Суд та Президентові України подання про призначення судді на посаду ухвалює відповідне рішення не пізніше 15 днів з дня отримання рішення Вищої кваліфікаційної комісії суддів України про внесення рекомендації Вищій раді правосуддя щодо призначення кандидата на посаду судді.</p>
<p>Стаття 156. Особливості апарату Верховного Суду</p> <p>1. Організаційне забезпечення діяльності Верховного Суду здійснюється апаратом Верховного Суду.</p>	<p>Стаття 156. Особливості апарату Верховного Суду</p> <p>1. Організаційне забезпечення діяльності Верховного Суду здійснюється апаратом Верховного Суду.</p>

Чинна редакція	Редакція запропонованих змін
<p>2. Положення про апарат, структура і штатний розпис апарату Верховного Суду затверджуються Пленумом Верховного Суду за поданням Голови Верховного Суду.</p> <p>3. Апарат Верховного Суду очолює керівник апарату. Заступниками керівника апарату Верховного Суду є перший заступник та заступники. Заступники керівника апарату Верховного Суду очолюють структурні підрозділи апарату Верховного Суду, які здійснюють організаційне забезпечення діяльності касаційних судів (секретаріати).</p> <p>Відсутня</p> <p>4. В апараті Верховного Суду можуть створюватися секретаріати, департаменти, управління, відділи, сектори, що здійснюють свої функції на підставі положень, які затверджуються керівником апарату Верховного Суду.</p>	<p>2. Положення про апарат, структура і штатний розпис апарату Верховного Суду затверджуються Пленумом Верховного Суду за поданням Голови Верховного Суду.</p> <p>3. Апарат Верховного Суду очолює керівник апарату. Заступниками керівника апарату Верховного Суду є перший заступник та заступники. Заступники керівника апарату Верховного Суду очолюють структурні підрозділи апарату Верховного Суду, які здійснюють організаційне забезпечення діяльності касаційних судів (секретаріати).</p> <p>Збори суддів Касаційної палати у складі Верховного Суду або Пленум Верховного Суду можуть висловити недовіру керівнику апарату Верховного Суду та його Заступникам, які очолюють структурні підрозділи апарату Верховного Суду, що має наслідком звільнення їх з посади.</p> <p>4. В апараті Верховного Суду можуть створюватися секретаріати, департаменти, управління, відділи, сектори, що здійснюють свої функції на підставі положень, які затверджуються керівником апарату Верховного Суду.</p>
<p>Господарський процесуальний кодекс України</p> <p>Стаття 305. Порядок розгляду касаційної скарги, що надійшла до суду касаційної інстанції після закінчення розгляду касаційної скарги іншої особи</p> <p>1. Якщо касаційна скарга надійшла до суду касаційної інстанції після закінчення касаційного розгляду справи і особа, яка подала скаргу, не була присутня під час касаційного розгляду</p>	<p>Виключити</p>

Чинна редакція	Редакція запропонованих змін
<p>справи, суд касаційної інстанції розглядає відповідну скаргу за правилами цієї глави.</p> <p>2. У випадку відкриття касаційного провадження за такою скаргою суд касаційної інстанції може зупинити дію раніше прийнятої ним постанови та судових рішень, що оскаржуються.</p> <p>3. За результатами розгляду касаційної скарги суд приймає постанову відповідно до статті 315 цього Кодексу. При цьому за наявності підстав може бути скасовано раніше прийняту постанову суду касаційної інстанції.</p> <p>4. Суд касаційної інстанції розглядає скаргу, вказану в частині першій цієї статті, в межах доводів, які не розглядалися під час касаційного розгляду справи за касаційною скаргою іншої особи.</p> <p>5. Суд відмовляє у відкритті провадження за касаційною скаргою, поданою відповідно до частини першої цієї статті, якщо суд розглянув наведені у ній доводи під час касаційного розгляду справи за касаційною скаргою іншої особи.</p>	
<p>Стаття 308. Повноваження суду касаційної інстанції</p> <p>1. Суд касаційної інстанції за результатами розгляду касаційної скарги має право:</p> <p>1) залишити судові рішення судів першої інстанції та апеляційної інстанції без змін, а скаргу без задоволення;</p> <p>2) скасувати судові рішення судів першої та апеляційної інстанції повністю або частково і передати справу повністю або частково на новий розгляд, зокрема за встановленою підсудністю або для продовження розгляду;</p>	<p>Стаття 308. Повноваження суду касаційної інстанції</p> <p>1. Суд касаційної інстанції за результатами розгляду касаційної скарги має право:</p> <p>1) залишити судові рішення судів першої інстанції та апеляційної інстанції без змін, а скаргу без задоволення;</p> <p>2) скасувати судові рішення судів першої та апеляційної інстанції повністю або частково і передати справу повністю або частково на новий розгляд, зокрема за встановленою підсудністю або для продовження розгляду, або для вирішення питання щодо відкриття провадження у справі (апеляційного провадження);</p>

Чинна редакція	Редакція запропонованих змін
<p>3) скасувати судові рішення повністю або частково і ухвалити нове рішення у відповідній частині або змінити рішення, не передаючи справи на новий розгляд;</p> <p>4) скасувати постанову суду апеляційної інстанції повністю або частково і залишити в силі рішення суду першої інстанції у відповідній частині;</p> <p>5) скасувати судові рішення суду першої та апеляційної інстанції повністю або частково і закрити провадження у справі чи залишити позов без розгляду у відповідній частині;</p> <p>6) у передбачених цим Кодексом випадках визнати нечинними судові рішення судів першої та апеляційної інстанції повністю або частково і закрити провадження у справі у відповідній частині;</p> <p>7) у передбачених цим Кодексом випадках скасувати свою постанову (повністю або частково) і прийняти одне з рішень, зазначених в пунктах 1-6 частини першої цієї статті.</p>	<p>3) скасувати судові рішення повністю або частково і ухвалити нове рішення у відповідній частині або змінити рішення, не передаючи справи на новий розгляд;</p> <p>4) скасувати постанову суду апеляційної інстанції повністю або частково і залишити в силі рішення суду першої інстанції у відповідній частині;</p> <p>5) скасувати судові рішення суду першої та апеляційної інстанції повністю або частково і закрити провадження у справі чи залишити позов без розгляду у відповідній частині;</p> <p>6) у передбачених цим Кодексом випадках визнати нечинними судові рішення судів першої та апеляційної інстанції повністю або частково і закрити провадження у справі у відповідній частині;</p> <p>7) у передбачених цим Кодексом випадках скасувати свою постанову (повністю або частково) і прийняти одне з рішень, зазначених в пунктах 1-6 частини першої цієї статті.</p>

Результати
анкетування адвокатів та суддів щодо розробки теоретичних, правових та
праксеологічних засад правового статусу Касаційного господарського суду у
складі Верховного Суду¹

Таблиця 2. 1.

1. Як Ви вважаєте, за результатами судової реформи 2016 року було утворено новий Верховий Суд, чи фактично відбулась лише реорганізація вищих спеціалізованих судів та Верховного Суду України у формі злиття?

Відповідь	Адвокати		Судді	
		%		%
Утворено новий Верховний Суд	42	30	20	33
Відбулась реорганізація	98	70	40	67

Таблиця 2. 2.

2. Чи доцільно, на Вашу думку, змінити назву Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду на «Касаційна господарська палата Верховного Суду»?

Відповідь	Адвокати		Судді	
		%		%
Так	128	91	41	68
Ні	12	9	19	32

Таблиця 2. 3.

3. Як Ви вважаєте, чи є позитивним обмеження права касаційного оскарження рішень господарських судів у малозначних справах?

¹ В ході анкетування було опитано 140 адвокатів і 60 суддів.

Відповідь	Адвокати		Судді	
		%		%
Так	6	4	9	85
Ні	134	96	51	15

Таблиця 2. 4.

4. Як ви розцінюєте право «повторної касації», визначеної статтею 305 ГПК України, якщо касаційна скарга надійшла до суду касаційної інстанції після закінчення касаційного розгляду справи і особа, яка подала скаргу, не була присутня під час касаційного розгляду справи?

Відповідь	Адвокати		Судді	
		%		%
Позитивно	88	63	24	40
Негативно	52	37	36	60

Таблиця 2. 5.

5. Як Ви оцінюєте розширення процесуальних повноважень Касаційного господарського суду щодо затвердження мирової угоди та прийняття відмови позивача від позову?

Відповідь	Адвокати		Судді	
		%		%
Позитивно	140	100	53	88
Негативно	0	0	7	12

Таблиця 2. 6.

6. Як Ви вважаєте, чи є позитивним позбавлення Президента України повноважень звільняти суддів з посади?

Відповідь	Адвокати		Судді	
		%		%
Так	140	100	60	100
Ні	0	0	0	0

Таблиця 2. 7.

7. Чи доцільно, на Вашу думку, доповнити визначений у статті 127 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів» № 1402-VIII від 02.06.2016 перелік форм суддівського самоврядування зборами суддів відповідного касаційного суду у складі Верховного Суду?

Відповідь	Адвокати		Судді	
		%		%
Так	99	71	52	87
Ні	41	29	8	13

Таблиця 2. 8.

8. Чи доцільно, на Вашу думку, передбачити у Законі України «Про судоустрій і статус суддів» перелік повноважень зборів суддів відповідних касаційних судів (касаційних палат) у складі Верховного Суду?

Відповідь	Адвокати		Судді	
		%		%
Так	68	49	32	53
Ні	72	51	28	47

Таблиця 2. 9.

9. Як ви оцінюєте видання наказу Голови Верховного Суду від 19.06.2018 № 82-ОД "Про визначення адміністративних повноважень заступника Голови Верховного Суду"?

Відповідь	Адвокати		Судді	
		%		%
Позитивно	83	59	40	67
Негативно	57	41	20	33

Таблиця 2. 10.

10. Чи доцільно, на Вашу думку, запровадити посадові інструкції для посад Голови касаційного господарського суду та його заступника?

Відповідь	Адвокати		Судді	
		%		%
Так	78	56	40	67
Ні	22	44	20	33

Таблиця 2. 11.

11. Як Ви оцінюєте наділення законодавцем Голови Касаційного господарського суду повноваженнями щодо самостійного представництва перед іншими державними органами?

Відповідь	Адвокати		Судді	
		%		%
Позитивно	78	56	32	54
Негативно	22	44	28	46

Таблиця 2. 12.

12. Як Ви оцінюєте розширення кола осіб, які можуть претендувати на посаду судді Верховного Суду за рахунок адвокатів та науковців?

Відповідь	Адвокати		Судді	
		%		%
Позитивно	140	100	46	77
Негативно	0	0	14	23

Таблиця 2. 13.

13. Як Ви вважаєте, чи доцільно закріпити на законодавчому рівні мінімальний вік кандидата на посаду суддів Верховного Суду – 40 років?

Відповідь	Адвокати		Судді	
		%		%
Так	76	54	44	74
Ні	64	46	16	26

Таблиця 2. 14.

14. Як Ви вважаєте, чи є необхідним встановлення строку, протягом якого ВРП зобов'язана направити подання Президентів України про призначення судді на посаду,?

Відповідь	Адвокати		Судді	
		%		%
Так	119	85	58	96
Ні	21	15	2	4

Таблиця 2. 15.

15. Чи погоджуєтесь Ви з тим, що визначений у 80 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» строк для видання Президентом України указу про призначення судді на посаду занадто великим та достатнім буде встановлення п'ятнадцятиденного строку для вчинення відповідних дій?

Відповідь	Адвокати		Судді	
		%		%
Так	113	81	38	64
Ні	27	19	22	36

Таблиця 2. 16.

16. Як Ви вважаєте, чи варто закріплювати за новопризначеними суддями Верховного Суду, які пройшли конкурс з числа адвокатів та науковців, наставника з числа осіб, які вже перебувають на посаді судді Верховного Суду?

Відповідь	Адвокати		Судді	
		%		%
Так	73	52	23	38
Ні	67	48	37	53

НАРОДНИЙ ДЕПУТАТ УКРАЇНИ
ПИСАРЕНКО ВАЛЕРІЙ ВОЛОДИМИРОВИЧ

01008, м. Київ, вул. М.Грушевського, 5. т. (044) 255-25-85, т./ф. (044) 255-34-24

15.05.2018

професору
кафедри правосуддя
юридичного факультету
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
д.ю.н. О.Г. Яновській
м. Київ, вул. Володимирська, 60

Шановна Олександра Григорівно!

Повідомляємо, що надіслані Вами пропозиції щодо змін і доповнень до Закону України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» № 2147-VIII від 03.10.2017, підготовлені Вашою аспіранткою Приватного вищого навчального закладу «Львівський університет бізнесу та права» Пономарьовою Ольгою Олександрівною, були розглянуті мною та використовувалися на засіданнях Комітету Верховної Ради України з питань правової політики та правосуддя, як такі, що є слушними та можуть бути використані в подальшому при доопрацюванні зазначеного законодавчого акту.

Дякуємо за надіслані пропозиції й сподіваємося на подальшу плідну співпрацю.

З повагою,
народний депутат України
член Комітету
Верховної Ради України
з питань правової політики
та правосуддя

В. В. Писаренко

ВИЩИЙ СПЕЦІАЛІЗОВАНИЙ СУД УКРАЇНИ

З РОЗГЛЯДУ ЦИВІЛЬНИХ І КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВ

вул. П. Орлика, 4а, м. Київ, 01043, тел. 591-10-00
<http://sc.gov.ua>; e-mail: inbox@sc.gov.ua; код ЄДРПОУ 37317811

15.03.2017

АКТ

впровадження результатів дисертаційного дослідження
 Пономарьової Ольги Олександрівни на тему:
 «Правовий статус Касаційного господарського суду у складі Верховного
 Суду в Україні», поданої на здобуття наукового ступеня кандидата
 юридичних наук за спеціальністю
 12.00.10 – судоустрій; прокуратура та адвокатура

Комісія у складі:

Голова – заступник керівника апарату Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, доктор юридичних наук, професор Сердюк В. В.;

Члени комісії:

– директор департаменту забезпечення діяльності судової палати у цивільних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, доктор юридичних наук Глущенко С. В.;

– науковий консультант відділу нормативно-правової роботи науково-експертного управління Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, кандидат юридичних наук, доцент Хотинська-Нор О. З.;

цим актом засвідчують, що результати дисертаційного дослідження Пономарьової О. О. на тему: «Правовий статус Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду в Україні» за спеціальністю 12.00.10 – судоустрій;

прокуратура та адвокатура, використовуються суддями і працівниками апарату Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ при вирішенні практичних проблем, пов'язаних із подальшими процесами реформування судової системи у світлі оновлених конституційних положень щодо правосуддя та Закону України від 02 червня 2016 року «Про судоустрій і статус суддів».

Попередні підсумки використання наукових розробок та пропозицій автора підтвердили їх ефективність при використанні у практичній діяльності працівниками апарату Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ. Матеріали дисертаційного дослідження в сучасних умовах реформування судової системи є актуальними, а їх використання в практичній діяльності доцільним.

**Заступник керівника апарату
Вищого спеціалізованого суду України
з розгляду цивільних і кримінальних справ,
доктор юридичних наук, професор**

В. Сердюк

Члени комісії

**директор департаменту
забезпечення діяльності судової палати у цивільних справах
Вищого спеціалізованого суду України
з розгляду цивільних і кримінальних справ,
доктор юридичних наук**

С. Глушенко

**науковий консультант
відділу нормативно-правової роботи
науково-експертного управління
Вищого спеціалізованого суду України
з розгляду цивільних і кримінальних справ,
кандидат юридичних наук, доцент**

О. Хотинська-Нор

ВИЩИЙ ГОСПОДАРСЬКИЙ СУД УКРАЇНИ

01016, м. Київ, вул. О.Копиленка, 6, тел. 536-18-01, E-mail:
inbox@vgsu.arbitr.gov.ua

18.10.2017

АКТ

**впровадження результатів дисертаційного дослідження
Пономарьової Ольги Олександрівни на тему: «Правовий статус
Касаційного господарського суду
у складі Верховного Суду в Україні», поданої на здобуття наукового
ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.10 –
судоустрій; прокуратура та адвокатура**

Комісія у складі:

- судді Вищого господарського суду України Барицької Т.Л.,
- судді Вищого господарського суду України Губенко Н.М.,
- судді Вищого господарського суду України Кролевець О.А.,

цим актом засвідчують, що результати дисертаційного дослідження Пономарьової О.О. на тему «Правовий статус Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду в Україні» за спеціальністю 12.00.10 – судоустрій; прокуратура та адвокатура, є вагомим внеском у розвиток інституту касації, а також юридичної науки.

Попередні підсумки використання наукових розробок та пропозицій автора свідчать про їх ефективність.

Матеріали дисертаційного дослідження в сучасних умовах реформування судової системи є актуальними, а їх використання в практичній діяльності є доцільним.

Члени комісії:

Барицька Т.Л.

Губенко Н.М.

Кролевець О.А.

ВЕРХОВНИЙ СУД
КАСАЦІЙНИЙ ГОСПОДАРСЬКИЙ СУД

АКТ

впровадження результатів дисертаційного дослідження Пономарьової Ольги Олександрівни на тему: «Правовий статус Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду в Україні», подану на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.10 – судоустрій; прокуратура та адвокатура

24.04.2019

Комісія у складі:

- судді Верховного Суду Берднік І.С.,
- судді Верховного Суду Міщенко І.С.,
- судді Верховного Суду Суховаго В.Г.,

цим актом засвідчують, що результати дисертаційного дослідження Пономарьової О.О. на тему «Правовий статус Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду в Україні» за спеціальністю 12.00.10 – судоустрій; прокуратура та адвокатура, мають належну правову обґрунтованість та практичну значимість для підвищення ефективності та удосконалення діяльності Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду.

В умовах реформування судової системи представлені у дисертаційному дослідженні наукові положення, висновки та пропозиції є доцільними для використання у практичній діяльності.

Члени комісії:

Берднік І.С.
Міщенко І.С.
Суховаго В.Г.

ЗАТВЕРДЖУЮ

Заступник декана

юридичного факультету

Київського національного університету

імені Тараса Шевченка

О. О. Отрадна

«01» березня 2019 р.

Акт

впровадження у навчальний та науково-дослідний процеси юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка результатів дисертаційного дослідження Пономарьової Ольги Олександрівни на тему: «Правовий статус Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду в Україні» за спеціальністю 12.00.10 – **судоустрій; прокуратура та адвокатура**

Комісія у складі:

1. Завідувача кафедри правосуддя, д.ю.н., проф. М. А. Погорецького
2. Професора кафедри правосуддя, д.ю.н., проф. О. П. Кучинської
3. Професора кафедри правосуддя, д.ю.н., доц. О.З. Хотинської-Нор

склала цей акт про те, що результати дисертаційного дослідження Пономарьової Ольги Олександрівни на тему: «Правовий статус Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду в Україні», поданих на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.10 – судоустрій; прокуратура та адвокатура, є цілком обґрунтованими, мають належний науковий рівень та вагоме практичне значення для використання у навчальному процесі кафедри правосуддя юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка при викладанні навчальних дисциплін «Судоустрій України», «Судова влада в Україні», «Міжнародні судові органи», «Актуальні проблеми кримінального судового провадження», а також у науково-дослідній роботі аспірантів і викладачів.

Завідувач кафедри правосуддя,
д.ю.н., проф.

М. А. Погорецький

Професор кафедри правосуддя,
д.ю.н., проф.

О. П. Кучинська

Професор кафедри правосуддя,
д.ю.н., доц.

О. З. Хотинська-Нор

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор
 Національної академії внутрішніх справ,
 доктор юридичних наук,
 професор

С.С. Чернявський

15.03.2019 р.

АКТ

**про впровадження результатів дисертації Пономарьової Ольги
 Олександрівни на тему: «Правовий статус Касаційного господарського суду
 у складі Верховного Суду в Україні» на здобуття наукового ступеня
 кандидата юридичних наук зі спеціальності 12.00.10 – судоустрій;
 прокуратура та адвокатура у освітній процес та науково-дослідну діяльність
 Національної академії внутрішніх справ**

Комісія у складі: завідувача кафедри кримінального процесу, доктора юридичних наук, доцента Макарова М.А. (голова комісії), доцента кафедри оперативно-розшукової діяльності, кандидата юридичних наук, доцента Тарасенка О.С., провідного наукового співробітника відділу організації наукової діяльності та захисту прав інтелектуальної власності, кандидата юридичних наук Севрука В.Г., склала цей акт про те, що результати дисертації Пономарьової О.О. на тему: «Правовий статус Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду в Україні» впроваджені у освітній процес та науково-дослідну діяльність академії.

На основі проведеного аналізу комісія дійшла висновку, що подані наукові праці Пономарьової О.О. містять науково обґрунтовані теоретичні положення і практичні рекомендації, запроваджені для використання в освітньому процесі Національної академії внутрішніх справ, зокрема у системі професійної освіти слідчих і прокурорів, при викладанні відповідних навчальних дисциплін та під час підготовки навчальних і методичних посібників, підручників, курсів лекцій, а також у науково-дослідній роботі викладачів.

Голова комісії:
 кандидат юридичних наук, доцент

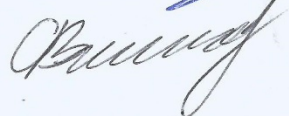
М.А. Макаров

Члени комісії:
 кандидат юридичних наук, доцент

О.С. Тарасенко

кандидат юридичних наук

В.Г. Севрук

Список публікацій

О.О. Пономарьової за темою дисертації

Статті у наукових фахових виданнях

1. Косткіна О.О. Функція допуску Вищим господарським судом України справи до провадження Верховного Суду України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Право». Спецвипуск. Т. 3. Ч. 1. 2013. С. 17-20.

2. Косткіна О.О. Місце та роль Вищого господарського суду України у системі судів загальної юрисдикції. *Порівняльно-аналітичне право*. 2014. № 1. С. 324-326. URL: http://www.pap.in.ua/1_2014/96.pdf.

3. Пономарьова О.О. Реформування Вищого господарського суду України: ліквідація чи реорганізація у Касаційний господарський суд? *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. Вип. 2. Т. 4. С. 156-160.

4. Пономарьова О.О. Історія виникнення інституту касації в господарському судочинстві. *Вісник кримінального судочинства*. 2016. № 4. С. 101-108.

5. Пономарьова О.О. Повноваження Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду відповідно до Господарського процесуального кодексу України в редакції Закону України №2147-VIII від 03.10.2017. *Вісник кримінального судочинства*. 2017. № 4. С. 175-181.

6. Пономарьова О.О. Деякі аспекти процедури відбору кандидатів на посаду судді Верховного Суду. *Вісник кримінального судочинства*. 2018. № 3. С. 159-166.

Тези доповідей на конференціях

1. Косткіна О.О. Функція допуску Вищим господарським судом України справи до провадження Верховного Суду України. *Правові засоби захисту прав людини в*

контексті трансформації українського суспільства: матеріали міжн. наук.-практ. конференції (м. Київ, 10–12 грудня 2015 р.). Київ, 2015. С. 48-50.

2. Пономарьова О.О. Щодо місця та ролі Вищого господарського суду України у системі судів загальної юрисдикції: матеріали V міжн. наук.-практ. конференції «Малиновські читання» (м. Острог, 30 вересня – 1 жовтня 2016 р.). Острог, 2016. С. 265-266.

3. Пономарьова О.О. Розвиток інституту касації в господарському судочинстві за часів незалежності України. *Розвиток наукових досліджень у XXI столітті: сучасні реалії та перспективи майбутнього: матеріали міжн. наук.-практ. конференції* (м. Київ, 27 травня 2016 р.). Київ, 2016. С. 89-91.

4. Пономарьова О.О. Реформування Вищого господарського суду України: ліквідація чи реорганізація у Касаційний господарський суд? *Судова реформа в Україні: реалії та перспективи: матеріали міжн. наук.-практ. конференції* (м. Київ, 18 листопада 2016 р.). Київ, 2017. С. 439-442.

5. Пономарьова О.О. Становлення та розвиток інституту касації в господарському судочинстві. *Актуальні проблеми правоохоронної діяльності: матеріали міжн. наук.-практ. Інтернет конференції* (м. Сєверодонецьк, 23 грудня 2016 р.). Сєверодонецьк, 2017. С. 264-266.

6. Пономарьова О.О. Деякі аспекти формування суддівського корпусу Верховного Суду. *Актуальні питання реформування процесуального законодавства в Україні: Збірник тез Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених* (м. Київ, 1 грудня 2017 р.). Київ, 2017. С. 35-37.

7. Пономарьова О.О. Повноваження Касаційного господарського суду Верховного Суду відповідно до проекту Закону України № 6232 від 23.03.2017. *Актуальні проблеми судового права: матеріали всеукр. наук.-практ. конференції, присвяченої пам'яті професора Івана Єгоровича Марочкина* (Харків, 20 квітня 2017 р.). Харків, «Право», 2017. Том 1. С. 228-229.

8. Пономарьова О.О. Доброчесність як критерій відбору кандидата на посаду судді Верховного Суду. *Міжнародні стандарти справедливого правосуддя та їх імплементація в українське законодавство: матеріали міжн. наук.-практ. конференції (Київ, 17 грудня 2018)*. Київ, 2018. С. 220-214.